

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет

*До 60-річчя
Західноукраїнського
національного університету*

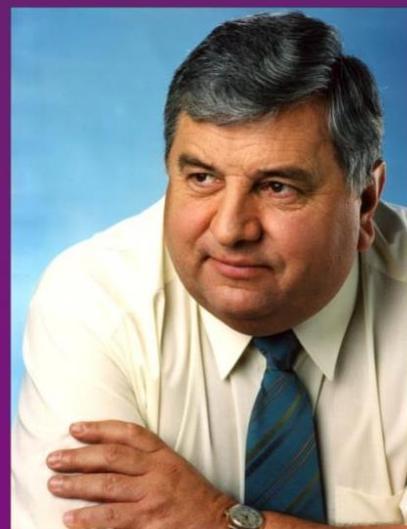
ХІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ С. І. ЮРІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

12 листопада 2025 року

*Шлях до успіху – це щоденна
наполеглива праця, помножена на
чіткий стратегічний план, орієнтацію
на передовий світовий досвід,
відкритість для співпраці з
вітчизняними та зарубіжними
партнерами.*

Сергій Юрій

Тернопіль
2025

УДК 336

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія

12 листопада 2025 року

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрій Крисоватий – завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ, д. е. н., професор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ольга Кириленко – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Зоряна Лободіна – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Вікторія Булавинець – к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Михайло Крупка – д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка;
Марина Слатвінська – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету;
Олена Стацук – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, Волинський національний університет ім. Лесі Українки.

*Збірник наукових праць розглянуто та рекомендовано до друку на
засіданні кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ
(протокол № 6 від 25 листопада 2025 р.)*

*XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць
(м. Тернопіль, 12 листопада 2025 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 183 с.*

У збірнику наукових праць висвітлено наукові погляди послідовників наукової школи українського педагога і вченого-економіста С. І. Юрія з актуальних питань фінансової теорії та практики. Представлені матеріали заслуговують на увагу науковців, викладачів, студентів і фахівців-практиків.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

За редакцію та достовірність матеріалів, розміщених у збірнику наукових праць, несуть відповідальність автори.

УДК 336
© ЗУНУ, 2025

ЗМІСТ

<i>Алексєнко Людмила, Квасовський Олександр, Стецько Микола</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ФІНАНСОВОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ В УМОВАХ ПРЕВАЛЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	7
<i>Барищук Назарій</i> ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТИМУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	11
<i>Берест Марина</i> ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ.....	15
<i>Булавинець Вікторія</i> СВІТОВА ПРАКТИКА ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ.....	20
<i>Буряк Тетяна</i> НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА МАЙНО ЯК ДЕТЕРМІНАНТА БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ.....	25
<i>Валігура Тетяна, Валігура Володимир</i> СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ.....	28
<i>Вітко Андрій</i> ПРОГРАМА З ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗРОСТАННЯ.....	32
<i>Герчаківський Святослав, Шевчук Антон, Дуда Юлія</i> ФАБУЛА КОНТРОЛЮ МИТНОЇ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ ТА ВЕКТОРИ ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	35
<i>Гіць Уляна</i> ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	39
<i>Горин Володимир, Марач Анатолій</i> ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ БЕЗПЕКИ ТА БЛАГОУСТРОЮ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	42
<i>Гузела Ірина</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	48
<i>Дем'янишин Василь, Дем'янишин Василь</i> АРХІТЕКТОНІКА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ.....	51

<i>Десятнюк Оксана, Франчук Петро</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	58
<i>Дзюблюк Олександр</i> ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ МОНЕТАРНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ.....	61
<i>Жадан Олена</i> ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ..	67
<i>Жук Остап</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	70
<i>Задорожний Зеновій-Михайло, Філінець Василь</i> УМОВИ ВИЗНАННЯ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ В ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ.....	75
<i>Іванова Анна</i> ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	79
<i>Кириленко Ольга, Гринчук Марія</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	82
<i>Кізима Андрій, Руцький Олександр, Викерик Дмитро, Харченко Денис</i> ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	87
<i>Кізима Тетяна, Косюк Тереза, Хархут Андрій</i> КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У МИТНІЙ СФЕРІ: АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	90
<i>Коваль Світлана, Ковальчук Михайло</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	95
<i>Коваль Світлана, Сидорчук Іван</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	98
<i>Костів Максим</i> НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФЦИТУ В УКРАЇНІ.....	101
<i>Крисовата Катерина, Луцик Леся</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МИТНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ І ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	104
<i>Крисоватий Андрій, Сидор Ірина</i> ФІСКАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ І РИЗИКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ.....	107

<i>Крупка Михайло, Котур Андрій</i> ЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК КАТАЛІЗАТОР ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ.....	112
<i>Круп'як Ірина, Кульба Ніна</i> ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ.....	117
<i>Лободіна Зоряна, Коваль Оксана, Ткачук Олена</i> НОВІТНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ.....	121
<i>Онищук Сергій</i> МОНІТОРИНГ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	127
<i>Павлюк Андрій</i> РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ.....	131
<i>Петрушка Олена, Райчиба Андріана</i> БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ.....	134
<i>Савчук Світлана, Коломийчук Наталія, Стець Андрій</i> РОЛЬ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	137
<i>Сидорович Олена</i> РОЛЬ НАУКОВИХ ПРОЕКТІВ В ЗМІЦНЕННІ «НАУКОВОГО ФРОНТУ» УКРАЇНИ.....	141
<i>Сидорчук Анатолій</i> FORMATION OF RESERVE CAPITAL AS A METHOD OF MINIMIZING ENDOGENOUS RISKS IN THE FINANCIAL ACTIVITIES OF HOUSEHOLDS....	144
<i>Сідляр Вікторія</i> ІНСТИТУЦІЙНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС У РЕФОРМУВАННІ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	146
<i>Ткачик Федір, Йосипенко Вікторія</i> ЗАРУБІЖНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	152
<i>Шашкевич Олександр, Коваль Марія</i> ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ АУДИТУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	156

<i>Шулюк Богдана, Дем'яник Андрій, Кавецький Володимир</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	159
<i>Юшко Сергій</i> КОНТРОЛЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО ВЕБ- ПОРТАЛУ OPEN BUDGET.....	164
Одинадцятий Всеукраїнський конкурс студентських наукових есе приурочений пам'яті видатного вченого-економіста С. І. Юрія	
Результати конкурсу (Переможці та номінанти).....	169
<i>Вонс Євген</i> РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЯК ПРІОРИТЕТ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	171
<i>Подольян Максим</i> РОЗДУМИ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА.....	173
<i>Бнятова Анна</i> ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ПЕРІОД ВІЙНИ.....	176
<i>Горбатенко Софія</i> ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ.....	178
<i>Кравчук Діана</i> ВІД «ФІНАНСІВ ВИЖИВАННЯ» ДО «ФІНАНСІВ РОЗВИТКУ»: НОВЕ БАЧЕННЯ СТАЛОСТІ.....	181

Людмила Алексеєнко

д.е.н., професор, професор кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету, м. Івано-Франківськ

Олександр Квасовський

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Микола Стецько

д.е.н., професор, професор кафедри фінансових технологій
та банківського бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ФІНАНСОВОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ В УМОВАХ ПРЕВАЛЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах глобальної фінансової нестабільності та невизначеності економічної політики (НЕП), питання стійкості та ефективності фінансових центрів набуває стратегічного значення. Фінансова агломерація – це географічна концентрація фінансових інститутів – традиційно вважається джерелом агломераційних переваг (зниження транзакційних витрат, ефективніший обмін інформацією, хеджування ризиків). Висока НЕП, спричинена непередбачуваністю регуляторних, податкових чи монетарних рішень, перетворює кластери на потенційні джерела системного ризику. Незважаючи на значну увагу до впливу НЕП на макrorівні [1], недостатньо дослідженим залишається механізм її детермінантної дії на мікроструктуру та інвестиційну поведінку фінансових інститутів [2, с. 94–95], зосереджених у кластерах. Особливої актуальності це набуває для України в контексті післявоєнної відбудови та необхідності підвищення фінансової резильєнтності [3].

Глобальні геополітичні процеси (політична нестабільність, інтенсивна війна, торговельні конфлікти) значно підвищили рівень НЕП, що створює нові виклики для фінансового сектору, особливо для фінансових агломерацій (кластерів), які є центрами концентрації капіталу, інновацій та системних ризиків. Для теоретичного концепту точності трактування НЕП використовується Індекс НЕП (EPU Index), розроблений Бейкером, Блумом та Девісом, як «проксі-змінна для екзогенного шоку невизначеності». Директор-розпорядник МВФ К. Георгієва вважає, що для фінансової стабільності необхідні три компоненти: поглиблення регіональної інтеграції; перегляд регуляторних заходів для стимулювання приватного підприємництва; готовність до використання AI [4]. Для підвищення точності трактування НЕП можливе використання регіонального EPU-індексу (якщо він доступний) або адаптованого індексу на основі аналізу національних фінансових ЗМІ.

Методологічно дослідження базується на інтеграції теорії фінансової агломерації (ефекти локалізації, урбанізації, регіональної спеціалізації) із

теорією реальних опціонів, яка пояснює, чому підвищена НЕП змушує компанії у кластері відкладати інвестиції (у FinTech-інфраструктуру або розширення кредитування). Для емпіричної вибірки використовуються панельні дані про діяльність фінансових установ (банки, страхові компанії, інвестиційні фонди) у потужних фінансових кластерах (Лондон, Нью-Йорк, Франкфурт-на-Майні) протягом певних часових періодів та залежні змінні (*Outcome Variables*). Зауважимо, що ефективність агломерації залежить як від рівня фінансових інновацій (кількість патентів/угод *FinTech*), волатильності цін на фінансові активи або обсяги міжбанківського кредитування. Доцільно враховувати показники непрацюючих кредитів (*NPL*) або *Z-score* фінансових установ у кластері.

Розробка політики стійкості фінансових систем має враховувати тренди зелених інновацій [5]. Ц. Дж. Ван, С. Ду, Ц. Ле Хоу, Ц. Ц. Сі та Я. Чжи Дж. доводять, що фінансова агломерація значно посилює життєздатність корпоративних зелених технологічних інновацій головним чином через нівелювання фінансових обмежень підприємств [6]. Екологічна відповідальність компаній (*CER*) виступає модеруючим чинником, а ефект агломерації розширює розуміння ролі фінансових центрів у сталому розвитку. Д. Конг, Г. Сян та Л. Чжу використовують політику пілотного інноваційно-орієнтованого розвитку як квазі-природний експеримент, щоб оцінити її вплив на корпоративні зелені інновації і стимулювання цих інновацій через збільшення кількості зелених патентів [7]. Ефект є більш вираженим для компаній зі значними обмеженнями фінансування.

Оскільки дослідження є теоретико-емпіричним і поєднує теорію фінансової агломерації та НЕП, тому важливо виділити ключові гіпотези. По-перше, вплив на ефективність та інвестиції (теорія реальних опціонів). Гіпотеза (H1) – негативний ефект НЕП: підвищення НЕП має негативний вплив на інвестиційну активність у межах фінансової агломерації. Економічні агенти (особливо венчурні та інвестиційні банки) відкладають рішення (інвестиції у FinTech-стартапи, нові ринки, капітальне будівництво) до корегування невизначеності. Зауважимо, що згадана позиція відповідає логіці теорії реальних опціонів. Гіпотеза (H2) – негативний вплив НЕП на фінансові інновації (кількість патентів/ліцензій) є менш вираженим у великих фінансових кластерах порівняно з меншими. Це пояснюється тим, що великі агломерації пропонують розширений доступ до неформальної інформації, що частково нівелює інформаційну асиметрію, спричинену НЕП.

По-друге, вплив на стійкість та ризик (системний ефект). Гіпотеза (H3) – посилення ризику: при НЕП географічна близькість і висока взаємозалежність фінансових установ у кластері призводить до посилення системного ризику (ефект «зараження»). Це проявляється у синхронному зростанні волатильності цін на фінансові активи та/або спільному погіршенні показника *Z-score* (заходу стійкості) для більшості фірм в агломерації. Гіпотеза (H4) – канал кредитного ризику: висока НЕП збільшує частку непрацюючих кредитів (*NPL*) фінансових установ, що входять до кластера. При цьому, кластери з більшою

інтернаціоналізацією демонструють вищу стійкість NPL до внутрішніх шоків НЕП, оскільки можуть перерозподіляти ризики через глобальні мережі. Отже, фінансова агломерація виступає «двосічним мечем» в умовах невизначеності: з одного боку, вона забезпечує інформаційні переваги для пом'якшення НЕП; з іншого – посилює системну вразливість до політичних (військових) шоків.

Результати фінансової агломерації в умовах превалювання глобальної НЕП мають прикладне значення для формування політики, спрямованої на підвищення стійкості фінансових центрів (інститутів). Для регуляторів (Банк міжнародних розрахунків, ФРС, ЄЦБ) мікропруденційне регулювання визначає необхідність впровадження диференційованих нормативів капіталу (стрестестів) для фінансових установ, що входять до висококонцентрованих кластерів; стимулювання прозорості шляхом розробки механізмів, які б зобов'язували уряди комунікувати очікувані зміни в економічній політиці (особливо податковій та монетарній) з основними учасниками фінансових центрів заздалегідь, щоб зменшити раптовість шоків НЕП.

Для України фінансова агломерація з урахуванням воєнної та повоєнної невизначеності має бути сконцентрованою на розбудові фінансових хабів. Формування регіональних фінансових кластерів сприятиме не лише зниженню трансакційних витрат, але й міжнародній комунікації [5, с. 267–280]. Пріоритетами стабільності економічної політики є залучення міжнародного капіталу в українські фінансові хаби і навіть мінімальне зниження локального індексу НЕП матиме мультиплікативний позитивний ефект на інвестиції та кредитування у фінансових агломераціях, де сконцентровані основні ресурси. Для стимулювання FinTech-кластерів державне регулювання має включати спеціальні стимули для фінансових інновацій [9].

Список використаних джерел:

1. Tulai, O., Alekseyenko, L., Dmytryshyn, M., Yatsukh, R., Zapolskyi, O., Bilan, O. (2025). Adaptive Information of the Financial System to the Challenges of Global Uncertainty. In: Hamdan, R.K. (eds) *Tech Fusion in Business and Society . Studies in Systems, Decision and Control*, vol 234. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-84636-6_14
2. Юрій С. І., Алексеєнко Л. М. Інституціоналізація фінансового посередництва в економічній системі. *Економіка України*. 2007. № 10. С. 94–95.
3. Dmytryshyn, M., Ionin, Y., Tulai, O., Krupka, I., Alekseyenko, L., Stetsko, M. (2025). Communication Support for the Management of Socio-Economic Processes in the Context of Global Security. In: Hamdan, R.K. (eds) *Sustainable Data Management. Studies in Big Data*, vol. 171. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-83911-5_12
4. Resilience in a World of Uncertainty. October 17, 2025. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/10/17/sp101725-resilience-in-a-world-of-uncertainty>

5. Алексеєнко Л. М., Дмитришин М. В., Юркевич О. М. Публічно-приватне управління інноваціями: фінансовий контент в умовах епістемічності міжнародної трансакційної політики. *Світ фінансів*. 2025. № 2. С. 135–149. DOI: 10.35774/SF2025.02.135
6. Jia Jun Wang, Xinke Du, Jia Le Hou, Jing Jing Si, Yan Zhi J. Financial agglomeration, financing constraints, and corporate green technological innovation. *Finance Research Letters*. December 2025. Vol. 86. Part F. 108694. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.108694>
7. Dongmin Kong, Genben Xiang, Ling Zhu. Innovation-driven development and corporate green innovation. *Finance Research Letters*. October 2024. Vol. 68. 106008. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2024.106008>
8. Квасовський О. Р., Алексеєнко Л. М., Тулай О. І. Ідентифікація фінансових трендів у парадигмі глобальної трансакційної політики: міждисциплінарний підхід. *Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека*. Монографія / за ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2025. С. 267–280.
9. Методологія ОКР: Комісія визначила стратегічні цілі до 2027 року. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/metodolohiia-okr-komisiia-vyznachyla-stratehichni-tsili-do-2027-roku/>

Назарій Барищук
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТИМУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Енергоємність ВВП України істотно перевищує середні показники країн Європейського Союзу, що посилює вразливість економіки до цінових шоків на енергоносії, поглиблює дефіцит платіжного балансу та знижує міжнародну конкурентоспроможність. Умови повоєнної відбудови та взяті Україною міжнародні зобов'язання з декарбонізації визначають підвищення енергоефективності одним із ключових пріоритетів економічної політики. Тому важливим завданням економічної науки є обґрунтування ефективного інструментарію цілеспрямованого впливу держави на структуру інвестицій та ресурсне забезпечення енергоощадних проектів.

В основі сучасного підходу до регулювання енергоефективності лежать норми Директиви 2012/27/ЄС щодо енергоефективності, яка встановлює обов'язкові цілі зі скорочення енергоспоживання та зобов'язує держави-члени формувати національні механізми підтримки енергоощадних заходів. Україна, як сторона Угоди про асоціацію з ЄС і Договору про Енергетичне Співтовариство, адаптує своє законодавство до цих вимог через Національний план дій з енергоефективності до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України [8]. Водночас оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди фіксує орієнтири щодо скорочення викидів парникових газів та обсягу інвестицій, необхідних для реалізації «зеленого» курсу.

У науковій літературі енергоефективність розглядають як результат поєднання технічних, організаційно-економічних та інституційних чинників, серед яких важливе місце посідають фінансові стимули та обмеження. На думку У. Андрусів та І. Мазур, комплексний підхід до раціонального використання енергетичних ресурсів вимагає формування узгодженої системи бюджетних, податкових, кредитних і ринкових інструментів, здатних змінювати інвестиційну мотивацію бізнесу та домогосподарств на користь енергоощадних рішень [2]. Опрацювання наукових джерел та правової бази дає підстави охарактеризувати фінансовий інструментарій стимулювання енергоефективності економіки України у розрізі таких складових:

– бюджетно-програмні інструменти, до яких належать державні та місцеві програми, що передбачають надання грантів, субсидій, часткової компенсації вартості обладнання або відсоткових ставок за кредитами на енергоефективні заходи. У вітчизняній практиці важливу роль відігравали програма «теплих кредитів» і Фонд енергоефективності («Енергодім»), які стимулювали

модернізацію житлового фонду через співфінансування термомодернізаційних проектів. Умови повоєнного відновлення розширюють можливості застосування таких інструментів у сегменті критичної інфраструктури та муніципальної енергетики;

– фіскальні стимули, зокрема податкові пільги (зниження ставки ПДВ на енергоефективне обладнання, прискорена амортизація, звільнення частини прибутку, реінвестованого в енергоощадні технології від оподаткування). Вони здатні зменшувати строк окупності інвестицій у модернізацію виробництва. Досвід країн ЄС демонструє ефективність екологічної податкової реформи, за якої податковий тиск частково переноситься з праці та капіталу на забруднення довкілля, що одночасно стимулює інновації й зменшує енергоспоживання [4];

– фінансово-кредитні важелі, до яких належать пільгові кредити на заходи з підвищення енергоефективності, кредитні лінії міжнародних фінансових організацій, механізми часткових гарантій, компенсація відсоткових ставок, інструменти енергосервісу (ЕСКО-контракти). В українських умовах критичною є синергія національних програм з фінансовими ресурсами ЄБРР, Світового банку та інших донорів, які поєднують вимоги до енергоефективності з доступом до пільгового фінансування;

– ринкові інструменти «зеленого» фінансування, серед яких – випуск «зелених» облігацій, створення спеціалізованих фондів енергоефективності, механізми залучення приватних інвесторів через державно-приватне партнерство [5]. Аналітичні документи щодо оновленого національно визначеного внеску України акцентують на необхідності розгортання ринку «зелених» фінансових інструментів для покриття значних обсягів інвестицій у низьковуглецеву інфраструктуру [1].

Незважаючи на наявність широкого спектра інструментів, ефективність фінансового регулювання енергоефективності в Україні стримується низкою системних проблем. Вітчизняні дослідження засвідчують фрагментарність нормативної бази, відсутність довгострокової стратегії підтримки інвестицій в енергоощадні технології, нестабільність умов реалізації програм, слабкість координації між центральними та місцевими органами [5]. Особливо гострою є проблема інформаційних бар'єрів, оскільки домогосподарства та малий бізнес часто не володіють повною інформацією про можливості участі в програмах підтримки, складність процедур отримання фінансування зменшує реальний попит на такі інструменти.

В умовах повоєнної відбудови економіки країни роль фінансового інструментарію стимулювання енергоефективності зростає з кількох причин. По-перше, масштаб відновлення житлової, транспортної та енергетичної інфраструктури створює «вікно можливостей» для запровадження сучасних енергоощадних технологій замість відтворення довоєнної структури енергоспоживання. По-друге, обмеженість бюджетних ресурсів потребує активного залучення приватного й міжнародного капіталу, для чого необхідні зрозумілі та передбачувані правила «зеленого» фінансування. По-третє,

узгодження фінансових інструментів із європейськими стандартами сприятиме інтеграції України до спільного енергетичного та фінансового ринку ЄС.

З огляду на викладене, до пріоритетних напрямків розвитку фінансового регулювання енергоефективності економіки України доцільно зарахувати:

- розроблення середньо та довгострокової стратегії фінансування енергоефективності, синхронізованої з Національним планом дій з енергоефективності та оновленим національно визначеним внеском до Паризької угоди;

- систематизацію існуючих бюджетних, податкових і кредитних інструментів у єдину програмно-цільову рамку з чіткими показниками результативності;

- розширення практики поєднання грантових і кредитних ресурсів для проєктів термомодернізації, модернізації промислових підприємств та розвитку децентралізованої генерації;

- запровадження стабільних і передбачуваних податкових стимулів для бізнесу, який інвестує у високоефективні технології та відновлювані джерела енергії;

- посилення інституційної спроможності муніципалітетів щодо підготовки та реалізації енергоефективних проєктів, у тому числі через механізми державно-приватного партнерства;

- розвиток ринку «зелених» фінансових інструментів (облігації, спеціалізовані фонди, ESG-фінансування) та інтеграцію української практики у європейські стандарти розкриття інформації.

Узагальнюючи, слід наголосити, що фінансові механізми стимулювання енергоефективності є не лише ресурсною базою модернізації економіки, а й важливим інструментом наближення України до європейських цілей кліматичної політики, підвищення енергетичної безпеки та якості життя населення. Формування цілісної системи такого регулювання вимагає поєднання міжнародного досвіду, національних інституційних особливостей та реалій повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/Analitchnyj-oglyad-NVV-lypen-2021.pdf>
2. Андрусів У. Я., Мазур І. М. Комплексний підхід до забезпечення раціонального використання енергетичних ресурсів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 44-49.
3. Бойчук Н. Я., Острянюк М. М. Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. № 19. С. 25-34.
4. Горин В. П., Квасниця О. В., Була П. В., Мудрий Т. П., Юзюк І. В. Екологічне оподаткування в Україні: поведінкові аспекти, фіскальні

- наслідки та вектори розвитку у контексті європейського досвіду. *Ефективна економіка*. 2025. № 9. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/55495>
5. Горин В. П., Лободіна З. М., Булавинець В. М. Інструментарій публічних фінансів у реалізації моделі зеленої економіки: теоретична візія та проблеми ефективності. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4 (81). С. 18-35. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/53176>
 6. Державна підтримка енергозбереження – програма «теплих кредитів». Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://sae.gov.ua/spozhyvacham/derzhavna-pidtrymka-enerhozberezhennia-prohrama-teplykh-kredytiv>
 7. Підвищення енергоефективності в Україні: зменшення регулювання та стимулювання енергозбереження. Серія консультативних робіт. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2012.
 8. Про Національний план дій з енергоефективності до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1803-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-2021-%D1%80#Text>

Марина Берест

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків

ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ

Одним із ключових пріоритетів діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в сучасних нестабільних умовах діяльності є забезпечення його сталого розвитку та фінансової стабільності. Своєчасне та ефективне досягнення цих цілей вимагає від керівництва підприємства на стратегічному рівні розробки та реалізації комплексу управлінських рішень, спрямованих на запобігання та усунення кризових явищ, які можуть призвести до банкрутства.

Основою ефективного антикризового управління виступає системний і комплексний підхід до діагностики, попередження та подолання кризових ситуацій. Якісне антикризове управління підприємством передбачає поєднання ефективної системи стратегічного менеджменту та оперативне прийняття конкретних фінансових рішень, що базуються на сучасних методах та інструментах управління. Відтак однією з провідних задач стратегічного планування є формування антикризової стратегії підприємства. Метою антикризової стратегії суб'єкта господарювання є забезпечення стабільного функціонування та відновлення його життєздатності в умовах кризи, шляхом виявлення, попередження та подолання негативних явищ, що можуть призвести до банкрутства.

Антикризова стратегія має комплексний характер та поєднує діагностику причин кризи та оцінку її масштабів з розробкою і реалізацією управлінських рішень, які дозволять стабілізувати діяльність підприємства, відносити прибутковість і стійкий фінансовий стан, та забезпечити його довгостроковий розвиток після подолання кризи. Отже, головна мета антикризової стратегії – не лише вихід із кризового стану, а й створення умов для подальшого сталого розвитку підприємства. Однак не менш важливо забезпечити її практичну реалізацію із залученням усіх рівнів управлінського персоналу та працівників. Лише завдяки узгодженим діям і спільним зусиллям можна досягти стратегічних цілей і подолати кризові ситуації. Реалізація антикризової стратегії передбачає розробку та впровадження системи антикризових заходів, що мають відповідати конкретним потребам підприємства стосовно виходу з кризи або недопущення потрапляння в кризу. Зазначимо, що в сучасній економічній літературі автори [1-3] пропонують різні класифікації та переліки антикризових заходів, що можуть бути впроваджені на підприємстві на різних етапах його розвитку.

В той же час, слід підкреслити, що вибір сукупності антикризових заходів для конкретного суб'єкта господарювання залежить від багатьох факторів – глибини розвитку кризових явищ в його діяльності, причин, що призвели до розвитку кризових явищ, ресурсного потенціалу підприємства тощо. У даному

зв'язку в дослідженні для обґрунтованого вибору антикризових заходів для підприємства пропонується застосування методу аналізу ієрархій (МАІ).

Метод аналізу ієрархій, розроблений американським дослідником Томасом Сааті, є одним з ефективних інструментів системного аналізу, який використовується в процесі прийняття управлінських рішень. Застосування цього методу передбачає виокремлення основних завдань, формалізацію взаємозв'язків між ними, визначення критеріїв оцінювання альтернатив і формування системи переваг, що встановлюється особою, яка приймає рішення. Сутність методу полягає у побудові багаторівневої ієрархічної структури, яка забезпечує структурований підхід до прийняття рішень і дозволяє дослідити взаємодію окремих елементів системи та їхній вплив на загальний результат. Математичною основою методу є використання матриць попарних порівнянь і власних векторів пріоритетів, що дає змогу обґрунтовано вибирати найкращу альтернативу серед кількох можливих варіантів [4].

Доцільність застосування вказаного методу обумовлена в першу чергу тим, що у кризових умовах підприємство стикається з багатьма взаємопов'язаними факторами: фінансовими, організаційними, ринковими, кадровими тощо, і метод аналізу ієрархій дозволяє структурувати складну проблему на ієрархічні рівні – від загальної мети до окремих критеріїв і конкретних заходів. Це забезпечує системність і глибоке розуміння ситуації, і в той же час дозволяє поєднати кількісні дані з якісними судженнями експертів, що робить вибір заходів більш обґрунтованим та реалістичним. Отже, проведемо побудову ієрархічної моделі з метою вибору заходів з покращення фінансового стану на прикладі промислового підприємства Харківського регіону (рис.1).

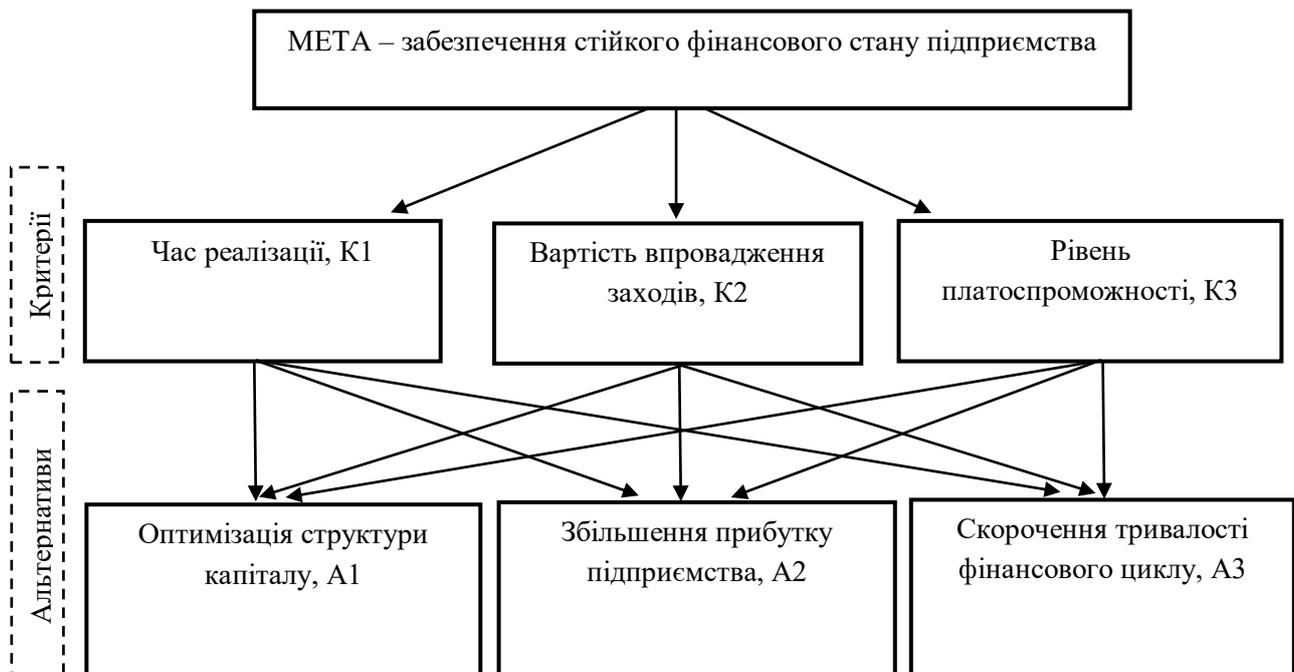

Рис. 1. Ієрархічна модель вибору антикризових заходів для підприємства

Попередньо в процесі діагностики підприємства було встановлено, що воно має досить стабільний фінансовий стан. У даному зв'язку, доцільним буде

застосування антикризової стратегії превентивного характеру, тобто вона має бути спрямована на недопущення розвитку кризових явищ в діяльності суб'єкта господарювання. Тому при побудові ієрархічної моделі метою обрано забезпечення стійкого фінансового стану підприємства.

У процесі реалізації даної мети пріоритетними критеріями вибору альтернатив, за якими доцільно проводити порівняння альтернативних заходів, обрано час реалізації, який необхідний для впровадження заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, витрати, пов'язані з впровадженням таких заходів та рівень потенційної платоспроможності, яку можливо досягнути за умови реалізації цих заходів. Матриця попарних порівнянь критеріїв подана в табл. 1.

Таблиця 1

Матриця попарних порівнянь критеріїв

	Час реалізації	Вартість впровадження заходів	Рівень платоспроможності	Wi	Wнорм
Час реалізації	1	0,33	0,14	0,36	0,08
Вартість впровадження заходів	3	1	0,20	0,84	0,19
Рівень платоспроможності	7	5	1	3,27	0,73
Σ	11,00	6,33	1,34	4,48	1,00

де Wнорм – нормований вектор матриці попарних порівнянь.

Видно, що критерій K1 (час реалізації) є найменш вагомим (вагомість 0,08), критерій K2 (вартість впровадження заходів) помірно домінує над ним (0,19), а критерій K3 (рівень платоспроможності) має суттєву перевагу над критерієм K2 (0,73). Це обґрунтовується тим, що платоспроможність є однією з ключових характеристик фінансового стану підприємства, що підтримує його фінансову стійкість та стабільність. Оцінка узгодженості згідно з алгоритмом методу [4] підтвердила достовірність проведеного аналізу, оскільки власне значення матриці λ_{\max} склало 3,06, індекс узгодженості на рівні 0,03 свідчить про узгодженість думок експертів, а відносна узгодженість при пороговому значенні 0,1 становить 0,06.

Проведемо попарне порівняння альтернатив за критеріями. В якості альтернативи A1 обрано оптимізацію структури капіталу підприємства, оскільки це є ключовим елементом підтримки фінансової стійкості та незалежності підприємства. Оптимальна структура капіталу знижує ризик неплатоспроможності за рахунок зниження частки залученого капіталу, а також оптимізації співвідношення довгострокових та короткострокових джерел фінансування.

Альтернативою A2 у процесі забезпечення стійкого фінансового стану підприємства є збільшення його прибутку. Оскільки прибуток це ключове джерело нарощення власного капіталу, то його зростання дозволяє зменшити залежність від зовнішнього фінансування, що, в свою чергу, знижує фінансові ризики, пов'язані із змінами процентних ставок або умовами кредитування. Також прибуткове підприємство має вищий рівень довіри з боку інвесторів та

кредиторів, що відіграє важливу роль у залученні додаткових ресурсів для розвитку та формує можливість інвестувати в нові проекти, розширення виробництва або модернізацію обладнання, що може сприяти подальшому зростанню і розвитку бізнесу.

Третім шляхом досягнення стабільного фінансового стану підприємства є скорочення тривалості фінансового циклу підприємства (альтернатива А3). Цей метод дає можливість впливати на рівень ліквідності та платоспроможності, оскільки скорочення фінансового циклу означає, що підприємство швидше конвертує свої активи в готівку, що забезпечує кращу ліквідність, необхідну для покриття поточних витрат і зобов'язань. Також за умови коротшого фінансового циклу підприємство має меншу потребу в оборотному капіталі для підтримки своєї діяльності, що дозволяє знизити витрати на фінансування та зменшити залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Проведення попарних порівнянь альтернатив за критеріями показало, що:

– за критерієм «час реалізації» (К1) найвищий пріоритет має альтернатива А3 (скорочення тривалості фінансового циклу), що в короткостроковій перспективі може сприяти вивільненню додаткових коштів підприємства та зміцненню його фінансової стійкості, а найменш пріоритетним – оптимізація структури капіталу (А1), оскільки це більше стратегічна задача, яка передбачає більш тривалі процеси із реструктуризації зобов'язань та збільшення власного капіталу;

– за критерієм «вартість впровадження заходів» (К2) найбільш пріоритетною є альтернатива А2 («підвищення прибутковості підприємства»), оскільки вона потребує від підприємства меншого обсягу додатково залучених коштів, а найменш пріоритетною – альтернатива А1 з огляду на масштабність заходів з оптимізації структури капіталу;

– за критерієм «рівень платоспроможності» (К3) найбільш пріоритетною альтернативою також є підвищення прибутковості підприємства (А2), а найменш пріоритетною – оптимізація структури капіталу.

Останнім кроком у процесі вибору шляхів покращення фінансового стану підприємства за методом аналізу ієрархій є розрахунок глобальних пріоритетів альтернатив з урахуванням значущості критеріїв, який проводиться шляхом множення матриці альтернатив за кожним критерієм на матрицю пріоритетності критеріїв. Результати розрахунку глобальних пріоритетів наведено у табл. 2.

Бачимо, що найвищий пріоритет серед обраних альтернатив має збільшення прибутку підприємства (А2) із значенням вектору пріоритетів 0,62, на другому місці за пріоритетністю є скорочення тривалості фінансового циклу (А3) із значенням вектору пріоритету на рівні 0,3 та найнижчий пріоритет має оптимізація структури капіталу (А1) із значенням вектору пріоритету 0,08. Отже, оптимальним рішенням для забезпечення стабільного фінансового стану та недопущення розвитку кризи для досліджуваного підприємства, з огляду на час реалізації заходів, їх вартість та потенційний рівень платоспроможності, є збільшення прибутку.

Таблиця 2

Розрахунок глобальних пріоритетів для альтернатив

Критерії Альтернативи	Час реалізації	Вартість впровадження заходів	Рівень платоспро- можності	Вагомість критеріїв	Значення глобального вектору пріоритету
Оптимізація структури капіталу	0,09	0,10	0,07	0,08	0,08
Збільшення прибутку підприємства	0,30	0,64	0,65	0,19	0,62
Скорочення тривалості фінансового циклу	0,62	0,26	0,28	0,73	0,30

Таким чином, керівництву підприємства для досягнення поставленої мети з покращення фінансового стану підприємства необхідно сформувати комплекс заходів, які в першу чергу будуть спрямовані на підвищення прибутковості підприємства, враховуватимуть його поточний стан, галузеву специфіку та наявні ресурси для реалізації даної мети. До таких заходів можна віднести наступні: оптимізація виробничих процесів; диверсифікація продукції, а також її адаптація під потреби суспільства та економіки; покращення якості продукції за рахунок впровадження систем контролю якості; зниження витрат на матеріали, енергію і працю без шкоди для якості; ефективний маркетинг та збут; управління запасами з метою зменшення витрат на зберігання та підвищення обіговості капіталу; навчання та розвиток персоналу для підвищення його продуктивності та мотивації; постійний моніторинг ринкових тенденцій та дій конкурентів для своєчасної адаптації стратегії.

Реалізація наведених заходів дозволить підприємству забезпечити стійкий фінансовий стан, а також знизити ризики розвитку кризових явищ та настання банкрутства.

Список використаних джерел:

1. Москвін Б. Банкрутство як механізм антикризового управління підприємством. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С. 58-68. DOI: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020\(130\)05](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020(130)05).
2. Проноза П. В., Чмутова І. М., Берест М. М. Забезпечення фінансової стабільності в умовах глобальних викликів: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 203 с. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/28181>
3. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2004. 412 с.
4. Щипський Ю. О., Діденко Ю. В., Прозор О. П., Яровий А. А. Реалізація методу аналізу ієрархій при прийнятті рішень. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/pmova/pmova20/paper/viewFile/10515/8787>

Вікторія Булавинець

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СВІТОВА ПРАКТИКА ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Сучасний стан глобальної екологічної безпеки потребує глибокої трансформації інституційного механізму природоохоронної політики та зміщення фінансових пріоритетів держав в бік екологічної стійкості. Кліматична криза та загрози, пов'язані з нею, вимагають не лише швидких та ефективних рішень, негайних заходів адаптації, структурних перетворень у глобальному масштабі, а й залучення значних фінансових ресурсів. Саме тому в багатьох країнах зелене фінансування стало стратегічним інструментом для досягнення кліматичних цілей, економічної трансформації та технологічного лідерства. Для протидії сучасним викликам і загрозам та з метою забезпечення сталого розвитку, у світовій практиці зеленого фінансування успішно застосовується збалансована комбінація нормативного стимулювання, ринкових механізмів, інституційної взаємодії та політичної волі.

Ключовим інструментом зеленого фінансування є зелені облігації, випуск яких спрямований на фінансову підтримку проєктів, що мають позитивний вплив на довкілля або зменшують ризики, пов'язані зі зміною клімату (розвиток відновлювальної енергетики, екологічного транспорту, підвищення енергоефективності, очищення води та повітря, адаптація до кліматичних змін тощо). За даними ІСМА, обсяг випуску зелених облігацій у 2023 році перевищив \$500 млрд.

Європейський Союз першим створив законодавчо закріплену зелену таксономію (EU Taxonomy for Sustainable Activities), яка чітко визначає, які економічні види діяльності вважаються екологічно сталими [1]. З того часу зелена фінансова політика стала ключовим елементом стратегічного розвитку ЄС.

Початком активної реалізації зеленої фіскальної політики в Європейському Союзі була програма Next Generation EU, яка передбачала бюджет у 750 млрд євро, з яких 37% були спрямовані на досягнення екологічних цілей (підвищення енергоефективності, зменшення викидів вуглецю, розвиток екологічного транспорту та впровадження цифрових технологій із позитивним впливом на довкілля). Фінансова структура цього пакету стала переломним моментом у процесі європейської фінансової інтеграції, адже вперше екологічні цілі були безпосередньо враховані у бюджетному розподілі коштів [2]. На даний час у ЄС створено Європейську стратегію сталого фінансування у межах «Зеленого курсу» (European Green Deal). Зокрема, Європейський інвестиційний банк (EIB), який позиціонує себе як «кліматичний банк ЄС», зобов'язався до 2030 року інвестувати у сталий розвиток понад €1 трлн. Державний KfW Bank Німеччини надає субсидовані кредити для енергоефективного будівництва та оновлення житла. У Франції – зелені держоблігації використовуються для фінансування

громадського транспорту, водовідведення, підтримки фермерства. Все це підтверджує прагнення ЄС, незважаючи на низку викликів, стати першим кліматично нейтральним континентом до 2050 року.

Одним із світових лідерів зеленого фінансування є Китай, для якого даний вектор став частиною державної стратегії, що поєднує фінанси, екологію, енергетику та інновації. До 2060 року Китай прагне досягти вуглецевої нейтральності, тому зелений сектор для нього, це не просто екологічна політика, а драйвер економіки.

Китай є першою країною, що офіційно ввела державні стандарти для «зелених облігацій» (Green Bond Endorsed Project Catalogue). У 2023 році країна займала друге місце після США за обсягом випущених зелених облігацій – понад USD 130 млрд. У 9 регіонах країни створено спеціальні фінансові установи, зокрема Green Finance Pilot Zones, де стимулюється фінансування екологічних проєктів (до прикладу: будівництво найбільших у світі сонячних і вітрових електростанцій; підтримка екологічного сільського господарства та проєктів очищення води тощо). З 2021 року Китайський центральний банк (PBoC) враховує «зеленість» активів при монетарних операціях. Екологічні стандарти поступово інтегруються в кредитну політику через механізми зеленого рефінансування та податкових стимулів.

Варто зазначити, що особливістю китайського підходу є значний акцент на директивному регулюванні з активною участю держави. Саме завдяки політичній підтримці та державним ініціативам Китай досяг значного прогресу у формуванні ринку зелених фінансових інструментів.

У США зелена фінансова політика розвивається переважно завдяки ініціативам приватного сектору, громадських організацій та окремих штатів. На федеральному рівні регуляторна база залишається обмеженою, проте великі інституційні інвестори все активніше впроваджують ESG-критерії у свої інвестиційні рішення. Федеральна корпорація з розвитку чистої енергетики підтримує інфраструктурні проєкти через кредити та державні гарантії. У 2022 році ухвалено рішення стосовно спрямування понад 369 млрд. дол. на кліматичні й енергетичні проєкти. Федеральна фінансова установа Green Bank (тепер – Greenhouse Gas Reduction Fund) отримала \$27 млрд для підтримки зелених інвестицій. Активно розвиваються муніципальні зелені облігації, як інструмент для фінансування транспорту, енергетики, водопостачання. Одним із лідерів за обсягами «зелених облігацій» (наприклад, на фінансування електрифікації транспорту та лісовідновлення) є Каліфорнія. Також широко використовуються податкові пільги та інвестиційні стимули для підтримки сектору відновлюваної енергетики. Нині США є основним конкурентом Китаю у сфері зелених технологій.

Японія, після аварії на АЕС Фукусіма в 2011 році, здійснила радикальний перегляд своєї енергетичної та фінансової політики, спрямувавши її на досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року. Уряд розробив «Зелену стратегію зростання», яка охоплює 14 ключових галузей, включаючи водень, вітрову енергетику, електромобілі, енергоефективне будівництво та цифрові

технології. Для підтримки цієї стратегії було створено Фонд зеленої інновації обсягом 2 трлн єн, який фінансує дослідження, розробки та впровадження екологічних технологій. Центральну роль у фінансуванні зеленої трансформації відіграє Японський банк міжнародного співробітництва (JBIC), який здійснює «зелене» та «перехідне» фінансування проєктів у сфері відновлюваної енергетики, водневої економіки, вуглецевого уловлювання та зберігання (CCUS) і стійкої інфраструктури. JBIC також активно підтримує проєкти за межами Японії, сприяючи глобальному поширенню екологічних технологій. У 2023 році Японія запровадила стратегію «Зелена трансформація» (GX), яка передбачає мобілізацію 150 трлн єн приватних інвестицій протягом наступного десятиліття, а також нову систему ціноутворення на викиди вуглецю, яка поєднує торгівлю викидами та вуглецевий податок. Починаючи з 2026 року, планується повномасштабна реалізація цієї системи, включаючи обов'язкову участь компаній у торгівлі викидами. Крім того, Японія активно співпрацює з країнами Азії в межах ініціативи Asia Zero Emission Community (AZEC), надаючи технологічну, фінансову та кадрову підтримку для досягнення спільних цілей у сфері декарбонізації та енергетичної безпеки[3].

Таким чином, Японія демонструє комплексний підхід до реалізації зеленої фінансової політики, поєднуючи державне фінансування, інституційні реформи та міжнародну співпрацю для досягнення вуглецевої нейтральності та сталого економічного зростання.

Канада започаткувала Фонд зеленої інфраструктури (Green Infrastructure Fund, GIF) з бюджетом у 1 млрд канадських доларів ще у 2008–2009 рр., після глобальної фінансової кризи. Цей фонд був спрямований на модернізацію систем водопостачання, очищення стічних вод, громадського транспорту та інших екологічно значущих інфраструктурних проєктів. Програма передбачала фінансування до 50% вартості проєктів із залученням додаткових інвестицій з боку провінцій, територій, муніципалітетів та приватного сектору. Завдяки значному мультиплікативному ефекту, реалізація проєктів на муніципальному рівні посприяла сталому розвитку та сформувала основу для подальших екологічних інвестицій. Зокрема, муніципалітети отримали можливість модернізувати критичну інфраструктуру, що покращило якість життя громадян та зменшило негативний вплив на довкілля. З часом Канада розширила підходи до фінансування зеленої інфраструктури, запровадивши нові програми, такі як Програма інвестування в інфраструктуру Канади (Investing in Canada Infrastructure Program, ICIP), яка передбачає фінансування проєктів у сферах громадського транспорту, зеленої інфраструктури, громадських, культурних та рекреаційних об'єктів, а також інфраструктури для сільських і північних громад. Крім того, були створені спеціалізовані фонди, такі як Фонд природної інфраструктури (Natural Infrastructure Fund, NIF) та Фонд зелених і інклюзивних громадських будівель (Green and Inclusive Community Buildings, GICB), які підтримують проєкти, спрямовані на підвищення стійкості до змін клімату, зменшення викидів парникових газів та покращення екологічної якості середовища. Нині Канада продовжує розвивати та вдосконалювати механізми

фінансування зеленої інфраструктури, сприяючи сталому регіональному розвитку та адаптації до кліматичних змін.

Як бачимо, світова практика демонструє різноманіття моделей та інструментів реалізації зеленої фінансової політики, які залежать від рівня економічного розвитку, інституційної спроможності та політичних пріоритетів країн. Водночас спільною тенденцією є посилення ролі фінансової складової у досягненні екологічної сталості. В усіх успішних країнах зелена фінансова політика має чітко окреслений фіскальний мандат та довгострокову стратегію; екологічний компонент є її внутрішньою логікою, а не додатком до неї; саме регіони стали точкою матеріалізації «зелених» змін, що сприяло масштабуванню ефектів через співфінансування й локальну відповідальність; створення постійно діючих фондів або координаційних органів дозволило уникнути втрати екологічного вектора зі зміною політичної кон'юнктури.

Отже, ключовою передумовою реалізації зеленої фінансової політики на глобальному рівні є наявність регуляторного та правового забезпечення, яке формує нормативну основу для впровадження сталих фінансових практик.

Ще одним важливим аспектом формування та реалізації глобальної фінансової політики є інституційна інтеграція екологічних критеріїв у діяльність фінансових установ, тобто включення оцінки екологічних ризиків до процесів кредитування, андеррайтингу та інвестування, перегляд внутрішніх політик відповідно до принципів сталості, а також створення спеціалізованих структур з управління ризиками сталого розвитку. Банки, страхові компанії, пенсійні фонди та інші учасники фінансового ринку у своїй діяльності дедалі частіше орієнтуються на екологічну відповідальність.

Особливу роль відіграє розвиток ринку зелених фінансових інструментів, зокрема, дохід від зелених облігацій спрямовується на фінансування екологічно значущих проєктів, таких як розвиток відновлюваної енергетики або підвищення енергоефективності. Екологічній модернізації економіки також сприяють зелені кредити, що надаються на пільгових умовах. Крім того, зростає популярність інвестиційних фондів, орієнтованих на ESG-активи, а також інноваційних продуктів, зокрема зеленого страхування та кліматичних фінансових інструментів.

Дієвим напрямом реалізації глобальної зеленої фінансової політики є запровадження стандартів прозорості інформації щодо впливу на довкілля, що дозволяє знизити інформаційну асиметрію та підвищити відповідальність.

Необхідною складовою реалізації зеленої фінансової політики виступають освітні та аналітичні ініціативи. Формування фахової спроможності та знань у сфері сталого зеленого фінансування забезпечується через підготовку кваліфікованих спеціалістів, підтримку дослідницьких центрів, популяризацію екологічної фінансової грамотності та створення інструментів оцінки сталості, таких як ESG-рейтинги та індекси.

Вагоме значення у формуванні та реалізації глобальної фінансової політики має міжнародна координація та співпраця. Участь країн у глобальних ініціативах, таких як Паризька кліматична угода, зелена ініціатива G20, мережа

NGFS, а також співпраця з міжнародними фінансовими організаціями сприяють гармонізації стандартів і поширенню найкращих практик. Міжнародне партнерство дозволяє країнам адаптувати глобальні підходи до власних умов, одночасно зберігаючи цілісність і узгодженість глобального фінансового порядку денного. У комплексі ці напрями формують інтегровану модель зеленої фінансової політики, що охоплює законодавчі ініціативи, інституційні перетворення, інноваційні інструменти та глобальну взаємодію, спрямовану на досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, світова практика демонструє, що зелена фінансова політика може бути ефективною лише за умови, коли вона набуває характеру системної і пріоритетної складової загальнодержавної стратегії управління.

Список використаних джерел:

1. Україна планує імплементувати Таксономію ЄС для розвитку сталого фінансування. URL: <https://gto.dixigroup.org/novyny/ukraina-planuie-implementuvaty-taksonomiiu-yes-dlia-rozvytku-staloho-finansuvannia>
2. European Union countries' recovery and resilience plans. URL: <https://www.bruegel.org/dataset/european-union-countries-recovery-and-resilience-plans>
3. Пояснення: схема ціноутворення на вуглець у Японії запускається у квітні. URL: <https://www.reuters.com/markets/carbon/japans-carbon-pricing-scheme-being-launched-april-2023-03-30/>

Тетяна Буряк
студентка гр. ФМПС-41,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА МАЙНО ЯК ДЕТЕРМІНАНТА БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ

Одними з обов'язкових платежів в Україні є місцеві податки та збори, розміри яких встановлюються органами місцевого самоврядування. Завдяки цим платежам фінансуються різноманітні проєкти та потреби на рівні місцевих громад та адміністративно-територіальних одиниць.

Збір податків з майнових прав та матеріальних цінностей здійснюється через систему майнового оподаткування, яка є однією з основних складових податкової системи України.

Надходження до бюджету в межах майнового оподаткування формуються шляхом справляння таких податків:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- земельного податку;
- транспортного податку;
- орендної плати.

Із початком повномасштабної війни, спостерігається тенденція до різкого скорочення надходжень до місцевих бюджетів. Це пояснюється тим, що на територіях, де тривають бойові дії, а також на тимчасово окупованих або пошкоджених землях, податкове навантаження фактично не реалізується.

У структурі майнових податкових надходжень до місцевих бюджетів найменшу частку становить транспортний податок, обсяг якого не перевищує 1%. Така низька фіскальна ефективність пояснюється повільними темпами зростання вартості транспортних засобів порівняно з нерухомим майном, зокрема житловою та комерційною власністю. Як наслідок, транспортний податок не забезпечує суттєвого приросту доходів для бюджетів громад.

Якщо взяти до уваги надходження від орендної плати, то воно свідчить про домінування юридичних осіб у формуванні місцевих бюджетів. Саме суб'єкти господарювання здебільшого орендують значні площі – комерційні приміщення, виробничі об'єкти або земельні ділянки, що обумовлює значно вищий рівень орендних надходжень порівняно з іншими категоріями платників. Натомість фізичні особи, як правило, орендують обмежені за площею об'єкти, що знижує їхній внесок у загальну суму надходжень. Зростання питомої ваги податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, свідчить про наявність значного фіскального потенціалу для місцевих бюджетів.

Натомість орендна плата, яка тривалий час домінувала у структурі майнових надходжень, демонструє тенденцію до зниження своєї питомої ваги. Це зумовлено активізацією надходжень від податку на нерухоме майно та земельного податку, що поступово зміщують акценти у фіскальній структурі.

Попри складну соціально-економічну ситуацію, спричинену війною, будівельна діяльність у низці регіонів залишається активною. Зростання кількості новозбудованих об'єктів нерухомості розширює базу оподаткування, що, у свою чергу, сприяє збільшенню обсягів майнових надходжень.

Варто зазначити, що податок на майно сплачується за місцем розташування відповідного об'єкта оподаткування та зараховується до бюджету тієї адміністративно-територіальної одиниці, на території якої він розміщений.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок відіграє ключову роль у формуванні надходжень від плати за землю. Обсяг охоплення територій актуалізованою фінансовою оцінкою, а також частота її оновлення, безпосередньо впливають на рівень бюджетного забезпечення органів місцевого самоврядування. Зокрема, підвищення ставок орендної плати за земельні ділянки, що використовуються у сфері транспорту та енергетики, є наслідком зниження нормативної оцінки земель відповідної категорії.

Ефективність адміністрування податку на майно визначає не лише обсяги бюджетних надходжень, а й рівень справедливості та функціональності податкової системи загалом. Низька якість управління у сфері майнового оподаткування порушує логіку побудови податку, спричиняючи дисбаланс у податкових зобов'язаннях платників. Це, своєю чергою, негативно позначається на принципах рівності та справедливості в оподаткуванні.

Ефективне управління податковими процесами є ключовим чинником у забезпеченні фіскальної дисципліни та мінімізації податкових ризиків. У сучасних умовах фінансова стабільність органів місцевого самоврядування залишається вразливою, що потребує системних рішень. Для підвищення результативності управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів необхідно вдосконалити механізми міжбюджетної взаємодії, а також чітко окреслити компетенції щодо формування доходної частини на рівні територіальних громад.

Оцінка ефективності майнового оподаткування дозволяє стверджувати, що майнові податки мають потенціал не лише як стабільне джерело надходжень до місцевих бюджетів, а й як інструмент економічного впливу на розвиток держави. Аналіз податкової системи України свідчить про необхідність модернізації механізмів адміністрування місцевих податків і зборів. Така потреба зумовлена прагненням забезпечити фінансову спроможність місцевих бюджетів, а також реалізувати функцію податкової політики як інструменту соціально-економічного розвитку регіонів.

У контексті підвищення ефективності справляння майнових податків важливо акцентувати на своєчасному проведенні оцінки нерухомого майна. Це дозволяє враховувати актуальні ринкові параметри – якість об'єкта, його місцезнаходження, рівень попиту та пропозиції, які не завжди можуть бути передбачені нормативно. Крім того, забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування має базуватися на врахуванні інтересів мешканців відповідної територіальної громади.

Список використаних джерел:

1. Вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків як передумова зміцнення фінансової основи бюджетів територіальних громад. URL: <https://hromady.org/vdoskonalennya-mexanizmu-administruvannya-miscevix-podatviv/>
2. Про діагностику системи місцевого оподаткування в Україні та децентралізацію адміністрування податку на майно. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2023/07/2_3006_ULEAD.pdf
3. Юрчишена Л. В. Цимбалюк К. С. Майнове оподаткування в Україні: аналіз та механізм сплати. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України: Збірн. матер. I Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 161-164.*

Тетяна Валігура

PhD, викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Валігура

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Сучасна економіка України перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з воєнним станом, глобалізацією та цифровізацією господарських процесів. У цьому контексті малий бізнес посідає ключове місце як драйвер зайнятості, джерело податкових надходжень і основа формування соціально орієнтованої економіки. Для значної частини підприємців саме спрощена система оподаткування стала ключовим інструментом початку власної справи, що поєднує фіскальну ефективність з соціальною доступністю.

Спрощена система оподаткування була запроваджена в Україні з метою створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу та самозайнятих осіб, легалізації підприємницької діяльності. Її основною перевагою є мінімізація податкового навантаження, спрощення обліку та звітності, що дозволяє суб'єктам господарювання зосередитися на основній діяльності та розвитку бізнесу. Дана система оподаткування передбачає особливий режим у формі сплати єдиного податку замість кількох загальнодержавних податків і зборів.

Згідно з Податковим кодексом України [3], суб'єкти спрощеної системи поділяються на групи залежно від виду діяльності, обсягу доходів та кількості найманих працівників. А сплата єдиного податку, єдиного соціального внеску (ЄСВ) та мінімізація адміністративного навантаження роблять цей режим привабливим як для фізичних осіб-підприємців, так і для малих юридичних осіб. Відповідно, спрощена система є не лише інструментом оподаткування, а й засобом соціального захисту, адже вона гарантує право на пенсійне та медичне забезпечення, а також створює умови для самореалізації через підприємництво.

У світовій практиці подібні системи спрощеного оподаткування є важливим чинником підтримки малого бізнесу, особливо в країнах, що розвиваються, де держава зацікавлена у скороченні тіньового сектору та стимулюванні мікропідприємництва. В умовах економічної нестабільності спрощена система дозволяє громадянам реалізовувати підприємницьку ініціативу без надмірного податкового тиску. А це особливо важливо у воєнний період, коли багато підприємств стикаються з втратою ринків збуту, міграцією працівників і руйнуванням інфраструктури. Завдяки спрощеному оподаткуванню держава створює умови для гнучкого адаптування бізнесу, збереження робочих місць і швидкого відновлення економічної активності на місцях.

Щодо соціальних аспектів спрощеної системи, то вони відображаються через створення умов для реалізації трудового потенціалу громадян,

самозайнятості, розвитку місцевих громад і зменшення соціальної напруги, зумовленої безробіттям. Насамперед, це забезпечення зайнятості населення. Малий бізнес, а саме фізичні особи – підприємці (ФОП) є одним із основних роботодавців у секторі послуг, торгівлі, виробництва та сфери побуту.

На рис. 1 подано динаміку основних показників діяльності ФОП в Україні у 2010-2024 рр., зокрема їхню частку у загальній кількості суб'єктів господарювання, у зайнятості населення та в обсягах реалізованої продукції. Частка ФОП у загальній кількості діючих суб'єктів господарювання упродовж 2010-2024 рр. коливається у межах 77-85%. Після зниження у 2011-2013 рр. (до 77,2%) спостерігається поступове зростання до 85,3% у 2024 р. Це свідчить про домінування малого підприємництва у структурі бізнесу та збереження тенденції до переважання індивідуальних форм господарювання.

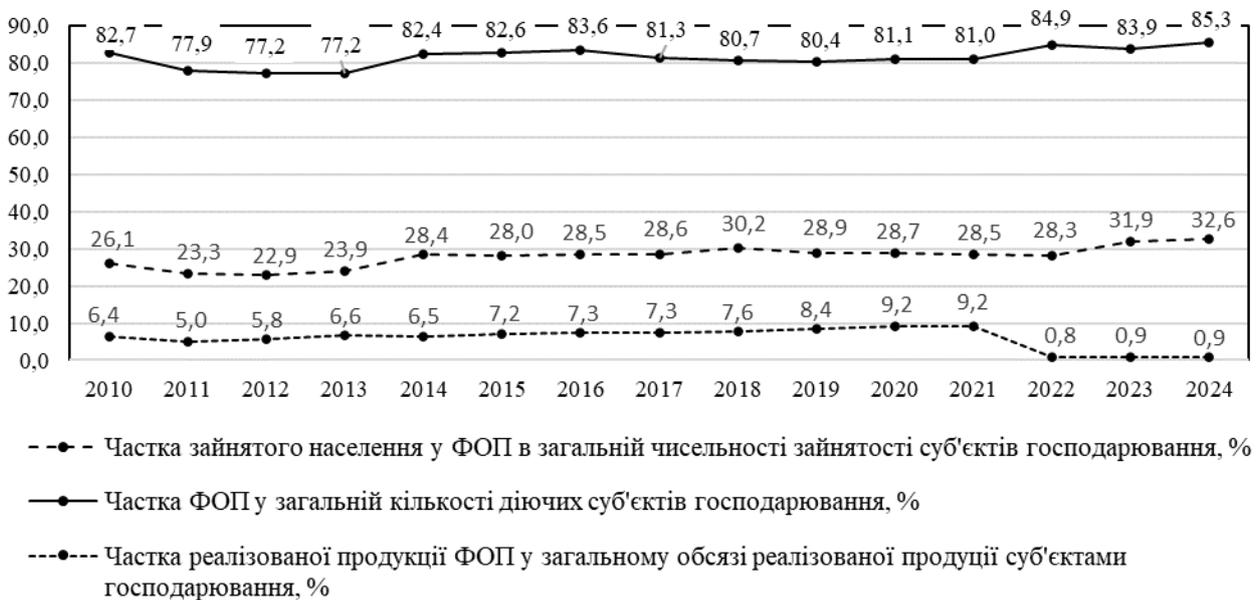

Рис. 1. Основні показники характеристики ФОП в структурі діяльності суб'єктів господарювання в Україні у 2010 – 2024 рр.

Джерело: складено авторами за [1; 2; 4; 5].

Частка зайнятого населення в ФОП у загальній чисельності зайнятих у суб'єктів господарювання поступово збільшується з 26,1% у 2010 р. до 32,6% у 2024 р., що відображає посилення ролі малого бізнесу у створенні робочих місць. Частка реалізованої продукції ФОП у загальному обсязі реалізованої продукції суб'єктами господарювання залишається низькою – у межах 5-9%, а у 2022-2024 рр. знижується до менш ніж 1%. Це пояснюється впливом воєнних подій, зменшенням виробничих можливостей та концентрацією виробництва у великих підприємствах.

Загалом, динаміка показників засвідчує, що ФОП формують основу підприємницького середовища України, забезпечуючи значну частку зайнятості та кількісну перевагу у структурі суб'єктів господарювання, хоча їх економічна потужність залишається відносно невеликою. Це підкреслює соціально-економічну, а не виробничо-домінуючу роль малого підприємництва в Україні.

Інший аспект – легалізація трудових відносин. Спрощена система зменшує стимул до тіньової діяльності, адже адміністративне навантаження на підприємця є мінімальним. Це дозволяє легально працевлаштовувати працівників та сплачувати внески до системи соціального страхування.

Вагому роль відіграє простота реєстрації ФОП та прогнозованість податкового навантаження, що стимулює громадян до відкриття власної справи. Особливо це важливо для молоді, жінок, ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб, для яких підприємництво є шляхом до економічної незалежності.

Необхідно відзначити, що спрощена система оподаткування, певною мірою забезпечує стабільність податкових надходжень до бюджетів місцевих громад. Єдиний податок надходить до місцевих бюджетів, що дозволяє громадам розвивати соціальну інфраструктуру. Таким чином, спрощена система має не лише фіскальне, а й соціально-економічне значення.

У структурі суб'єктів господарювання ФОП формують основу мікропідприємництва, що відіграє значну роль у регіональному розвитку, особливо в малих містах і сільській місцевості. Серед основних сфер діяльності ФОП оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, громадське харчування, надання в оренду нерухомого майна, надання побутових послуг населенню. Ці галузі мають високий соціальний ефект, оскільки вони не лише забезпечують зайнятість, але й підвищують якість життя населення.

Соціальна спрямованість спрощеної системи оподаткування проявляється в поєднанні економічних стимулів із соціальною відповідальністю бізнесу. Низьке податкове навантаження забезпечує підприємцям можливість інвестувати в розвиток власної справи та створення нових робочих місць, що є важливим у період економічного відновлення України.

Попри значну соціально-економічну роль, спрощена система оподаткування має низку проблемних аспектів.

Серед основних можна виокремити:

- зловживання статусом ФОП великими компаніями для мінімізації податкових платежів;
- недостатню гнучкість системи під час кризових явищ;
- нерівномірність податкового навантаження між різними групами платників.

У сучасних умовах економічного відновлення України доцільно зберегти стабільність спрощеної системи, посилюючи її соціальну спрямованість через пільги для самозайнятих осіб, ветеранів, молоді та жінок-підприємниць. Ефективна податкова політика у сфері малого бізнесу має бути не лише інструментом наповнення бюджету, а й засобом досягнення соціальної справедливості й сталого розвитку суспільства. Спрощена система оподаткування є важливим інструментом підтримки малого бізнесу та забезпечення соціальної стабільності в Україні. Вона сприяє розвитку підприємницької ініціативи, створенню робочих місць, підвищенню рівня доходів населення і наповненню місцевих бюджетів.

Подальше вдосконалення спрощеної системи оподаткування має відбуватися з урахуванням соціальних пріоритетів держави, потреб малого бізнесу та європейських підходів до підтримки підприємництва. Збереження її гнучкості та простоти адміністрування є запорукою формування соціально відповідальної та конкурентоспроможної економіки.

Список використаних джерел:

1. Кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності за 2010-2024 роки / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
2. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності за 2010-2024 роки / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1012>.
4. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2010-2024 роки / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
5. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010-2024) / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.

Андрій Вітко
здобувач ступеня доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОГРАМА З ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

Після початку повномасштабної збройної агресії проти України проблема відновлення зруйнованої інфраструктури, соціальної сфери та місцевих економік стала одним із найважливіших питань державної політики. Війна спричинила руйнування численних населених пунктів, об'єктів житлово-комунального господарства, транспортної та енергетичної інфраструктури, освітніх і медичних закладів. Близько 3800 населених пунктів у 231 громаді 11 областей (Луганській, Донецькій, Запорізькій, Житомирській, Миколаївській, Київській, Херсонській, Харківській, Чернігівській, Сумській та Одеській) зазнали тимчасової окупації, що призвело до повного колапсу державного управління, припинення надання адміністративних і соціальних послуг, а також втрати людського потенціалу. Зруйновано або пошкоджено понад 1,4 млн. житлових приміщень, тисячі об'єктів критичної інфраструктури, сотні мостів, лікарень, навчальних закладів, культурних і енергетичних об'єктів [1].

У цих умовах держава потребувала створення комплексного механізму фінансування відновлення територій, здатного поєднати гуманітарну, інфраструктурну та інвестиційну складові. Саме тому «Програма з відновлення України» [2], укладена в грудні 2020 р. між Європейським інвестиційним банком та Україною, набула стратегічного значення. Ця програма стала не лише інструментом ліквідації наслідків війни, а й засобом активізації економічного зростання через залучення публічних та приватних інвестицій, модернізацію об'єктів комунальної власності й запровадження енергоефективних технологій.

Зважаючи на масштаб руйнувань, «Програма з відновлення України» [2] постає не як окремий фінансовий інструмент, а як елемент ширшої стратегії соціально-економічної трансформації держави. Її реалізація має не лише відновити втрачене, а й створити нові економічні зв'язки, забезпечити сталі робочі місця та підвищити інвестиційну привабливість регіонів. На сьогоднішній день реалізується «Програма з відновлення України III» [3], яка є продовженням «Програма з відновлення України» [2] та спрямована на подолання руйнівних наслідків війни в Україні, в тому числі підтримку внутрішньо переміщених осіб та створення передумов для відновлення інфраструктури на території, що підконтрольна Уряду України

Програма передбачає фінансову співпрацю України з Європейським інвестиційним банком, яка полягає у наданні Україні коштів для реалізації проєктів, спрямованих на ліквідацію наслідків війни, підтримку внутрішньо переміщених осіб, реконструкцію соціальної інфраструктури, об'єктів водопостачання, каналізації, транспорту, охорони здоров'я, освіти та

енергетики. Головним розпорядником коштів є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Програма спрямована на досягнення двох основних цілей: з одного боку, вона вирішує завдання гуманітарного відновлення, а з іншого – стимулює інвестиційний розвиток територій. Європейський інвестиційний банк надає кредитні ресурси під гарантії Європейського Союзу (відповідно до рішення Європейського парламенту та Ради ЄС) [2]. Такий механізм гарантує прозорість фінансових операцій і мінімізує ризики неплатоспроможності позичальника.

Реалізація Програми базується на поєднанні державного управління, міжнародного фінансування та місцевого самоврядування. Фінансування здійснюється у вигляді субвенцій бюджетам територіальних громад, на території яких реалізуються проекти, що дозволяє залучати місцеві адміністрації до планування, проектування та подальшої експлуатації об'єктів, забезпечує сталість результатів. Важливою умовою участі є спроможність громади забезпечити подальше утримання об'єкта за рахунок власних бюджетних ресурсів. Такий підхід підсилює фінансову відповідальність органів місцевого самоврядування й стимулює розроблення та реалізацію власної стратегії економічного розвитку. Цільове спрямування «Програми з відновлення України» відображено на рис. 1.

Рис. 1. Спрямованість «Програми з відновлення України»

Джерело: узагальнено автором за [2]

Програма з відновлення України є інструментом інвестиційної політики держави, який поєднує цільове фінансування з економічною мультиплікацією. Усі кошти, що використовуються в межах програми створюють додатковий попит у суміжних галузях, чинять позитивний вплив на ринок праці, стимулюють розвиток місцевого бізнесу, створюють передумови для підвищення податкової бази та створюють нові можливості для підприємництва.

Важливою рисою Програми є вимога до проектів відповідати державним і європейським стандартам сталого розвитку, які передбачають, що кожен об'єкт має враховувати принципи енергоефективності, екологічної безпеки, безбар'єрності та громадської участі. Така вимога забезпечує синергію між короткостроковими завданнями відбудови та довгостроковими цілями інтеграції України до європейської економічної спільноти. Врахування

громадських інтересів на всіх етапах реалізації проєктів сприяє підвищенню довіри до державної політики, прозорості ухвалення рішень і зменшенню корупційних ризиків [4].

У межах Програми вже реалізовано три етапи, на яких було профінансовано сотні об'єктів соціальної, медичної та комунальної інфраструктури. Зокрема, на IV засіданні Експертної робочої групи у 2024 р. було схвалено 15 нових проєктів, які будуть реалізовані у різних регіонах України і спрямовані на реконструкцію житла, оновлення лікарень та модернізацію водопостачальних систем. Загальна сума фінансування лише цього етапу перевищила 1 млрд грн, а загальний обсяг коштів, залучених на третій етап, становить 100 млн євро [5].

Підсумовуючи зауважимо, що «Програма з відновлення України» [2] є не лише механізмом ліквідації наслідків збройної агресії, а й стратегічним інструментом інвестиційного зростання. Її значення виходить далеко за межі фізичного відновлення об'єктів інфраструктури, адже вона формує нову модель економічного розвитку, засновану на партнерстві, прозорості та сталості. Через поєднання ресурсів держави, місцевих громад та міжнародних фінансових інституцій створюється мультиплікативний ефект, що стимулює внутрішній попит, зайнятість і підвищує привабливість України для зовнішніх інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: затв. постановою КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 (в ред. постанови КМУ 13.09.2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text>
2. Програма з відновлення України: Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком від 9 грудня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_002-20#Text
3. Програма з відновлення України III: Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком від 24 червня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_002-24#Text
4. Коваль С. Л., Вітко А. В. Фінансовий механізм інвестиційного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2025. № 1. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/5585/5641>. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.1.65>
5. Схвалено ще 15 проєктів у межах Програми відновлення України III. URL: <https://mindev.gov.ua/news/skhvaleno-shche-14-proiektiv-u-mezhakh-prohramy-vidnovlennia-ukrainy-iii>

Святослав Герчаківський

к.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Антон Шевчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юлія Дуда

студентка гр. ФМСм-21,
інспектор Тернопільської митниці, м. Тернопіль

ФАБУЛА КОНТРОЛЮ МИТНОЇ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ ТА ВЕКТОРИ ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ

В умовах повномасштабної війни в Україні особливо гостро стоять питання забезпечення фінансування Збройних Сил України, а отже проблематика формування доходної частини державної казни є першочерговим завданням. В цьому контексті надважливим є ефективна робота податкових та митних інституцій держави та результативність контрольних заходів, які вони здійснюють.

Організація контролю митної вартості товарів вважається системним конструктом та передбачає сукупність заходів, процедур та інструментів, що впроваджуються митними органами для забезпечення законності, достовірності та обґрунтованості ціни товару, заявленої декларантом при перетині митного кордону. Ця система охоплює як процедури на етапі митного оформлення (попередній контроль), так і перевірки після випуску товарів (пост-митний контроль).

Проблематика митного контролю щодо ідентифікації митної вартості товарів досліджувалась низкою українських вчених, серед яких варто відмітити: А. Войцещук, В. Волошин, Л. Єрофеєнко, В. Комзюк, М. Кравець, А. Саварець та ін. Крім цих науковців, потрібно виокремити П. Пашка, який досліджував питання методології контролю митної вартості та її впливу на економічну безпеку держави; Б. Плотницького, який відомий напрацюваннями з теорії та практики митної справи, зокрема в частині митної оцінки та контролю; Ю. Погорілого, який присвятив роботи питанням удосконалення механізмів контролю та боротьби з недостовірним декларуванням. Потрібно зауважити про недостатність наукового пізнання цієї проблематики в контексті викликів та загроз війни та невизначеності.

Митна вартість товарів – це одне з найважливіших понять, яке використовується в процесі митного адміністрування та реалізації митної політики держави. Функціонал та розуміння цієї дефініції дещо відрізняється в українській фінансовій науці, митному праві з «customs value of goods» в європейській та світовій митній сферах.

Визначення, яке подане в ст. 49 Митного кодексу України характеризує «вартість товарів, які переміщуються через митний кордон України,

використовується для митних цілей і базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари. Ціна, що була фактично сплачена або підлягає сплаті» [1].

Генезис поняття «митна вартість товару» розпочався у післявоєнному періоді, коли в рамках ГАТТ розробили та встановили єдині для усіх країн-учасників правила оцінювання товарів для митного оподаткування. Так, згідно із нормами статті 7 Генеральної угоди по тарифах і торгівлі «оцінка імпортованого товару для митних цілей повинна ґрунтуватися на дійсній вартості імпортованого товару, на який розраховується мито, або подібного товару і не повинна ґрунтуватися на вартості товару національного походження чи на довільній або фіктивній вартості» [2].

Удосконалення концептуальних основ ідентифікації митної вартості триває постійно й основним інституційним органом у цій царині виступає Технічний комітет Всесвітньої митної організації з митної оцінки (ТССВ), який періодично приймає напрацьовані та узгоджені з іншими суміжними митними комітетами технічні та процесуальні рішення.

На 61 сесії ТССВ, яка відбулась 23 жовтня 2025 року було ратифіковано новий документ щодо значення виразу «ціна фактично сплачена або підлягає сплаті» та завершено розгляд технічного питання, яке було представлено Уругваєм, щодо «Значення виразу «ціна, фактично сплачена або підлягає сплаті» за товари за методом вартості угоди». Остаточне затвердження нового змістовного наповнення митної вартості товарів відбудеться на сесії Ради Всесвітньої митної організації у червні 2026 року.

Система контролю митної вартості товарів базується на Угоді СОТ про застосування Статті VII ГАТТ 1994 року і в цілому зводиться до перевірки достовірності заявленої ціни угоди за першим методом.

В Україні нормативно-правове забезпечення контролю митної вартості товарів передбачене статтями 53-55 Митного кодексу України, в яких безпосередньо визначено основні елементи такого контролю, а саме:

– порядок прийняття рішення щодо заявленої декларантом митної вартості товару, обов'язки й права посадових осіб митного органу під час здійснення цього виду контролю;

– порядок надання обґрунтованої відмови у митному оформленні товарів за заявленою декларантом митною вартістю та умови за яких заявлена декларантом або уповноваженою ним особою митна вартість вважається визнаною автоматично» [1].

В умовах воєнного стану в Україні декларанти дуже часто почали використовувати 6 резервний метод визначення митної вартості. Такий факт вказує на ймовірні нечесні дії декларантів, спрямовані на зменшення митної вартості як бази оподаткування митних платежів. Про цю аномальність наголошують у Тіньовому звіті, вказуючи, що «у 2023-2024 роках (і ймовірно у роках перед ними), кількість випадків, коли декларанти самостійно визначали митну вартість товарів за резервним методом є аномально високою у 20-50 раз більше, ніж кількість коригувань митної вартості митницею. Ця ситуація

викликає обґрунтоване занепокоєння і ставить під сумнів відповідність фактичної практики митних органів міжнародним стандартам, визначеним СОТ» [3].

Крім цього, на динаміку донарахованих сум митних платежів за результатами контролю митної вартості впливає ризики програшу таких справ в судах. Наприклад, в 2024 році по 92,5% судових справ щодо оскарження рішень про коригування митної вартості товарів представниками митниць були програні, а отже можемо робити припущення про низьку якість доказів, матеріалів таких справ та аргументів посадових осіб митних органів, які виносили рішення про коригування митної вартості.

У 2023 р. відбулося суттєве зростання надходжень від коригування Тернопільською митницею митної вартості товарів. Якщо у 2022 р. цей показник становив 71,5 млн грн, то у 2023 р. він зріс до 185,1 млн грн. Такий ефект спостерігається на фоні незначного зростання товарообороту в зоні діяльності митниці, що свідчить про зростання ефективності роботи цієї митниці у 2023 р. Ефект від контролю за правильністю визначення митної вартості Тернопільською митницею у 2024 р. становив 339,8 млн грн, що на 84% перевищує минулорічний показник.

Помітне зростання фіскального ефекту у 2023 та 2024 рр. свідчить про посилення аналітичних процедур, покращення виявлення цінових маніпуляцій та/або збільшення обсягів критично оціненого імпорту, а також зумовлене більшою завантаженістю митниці внаслідок логістичних зсувів торгівлі на західні пункти пропуску.

Ще один позитивний чинник, який вплинув на динаміку донарахувань митних платежів внаслідок контролю митної вартості товарів – пост-митний аудит. Проведений нами аналіз показав, що протягом 9 місяців 2025 року у модулі «Митні перевірки» автоматизованої системи «Центр» посадовими особами Тернопільської митниці Держмитслужби було зареєстровано 129 проєктів (митних декларацій). З них, в 98 випадках виявлено порушення законодавства з питань митної справи; за 16 проєктами заявлені у деклараціях відомості підтверджено; ще 15 аналізів не проведено через ненадання декларантами необхідних документів.

Такі дії посадових осіб Тернопільської митниці призвели до того, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності добровільно сплатили понад 1 млн. грн. донарахованих митних платежів в Державний бюджет України, а матеріали щодо 4 суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності передано до митниць за місцем їх реєстрації для подальшої документальної перевірки.

Ефективність таких контрольних заходів має доволі перспективний характер, адже норми чинного митного законодавства надають право митним інспекторам перевіряти:

- правильність, точність, повноту та достовірність інформації, що міститься у митній декларації, митне оформлення якої завершено;
- наявність, точність, правильність і достовірність документів, на підставі яких товари поміщені у відповідні митні режими, а також існування,

справжність, правильність і дійсність будь-якого підтвердного документа, у тому числі шляхом перевірки облікових записів підприємства та іншої документації щодо операцій із відповідними товарами або щодо попередніх та/або наступних комерційних операцій із такими товарами після їх випуску;

– законність ввезення (пересилання) товарів на митну територію України, вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України;

– своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати митних та інших платежів, а також пені, контроль за справлянням яких покладено на митні органи.

Ми вважаємо, що доперевірочний аналіз, який здійснюється на основі системи управління митними ризиками може стати більш ефективним інструментом в системі контролю правильності визначення митної вартості товарів як в зоні діяльності Тернопільської митниці, так і бути масштабованим на всю систему митних органів країни.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
2. Сучасна митна енциклопедія / за заг. ред. Д. В. Приймаченка, В. В. Ченцова. Дніпро: УМСФ, 2024. 620 с.
3. Тіньовий звіт щодо прогресу України у наближенні до Розділу 29 «Митний Союз». ГО «ТП». Київ, 2025. 113 с.

Уляна Гіць

студентка 3 курсу економічного факультету,
кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У сучасних умовах повномасштабного вторгнення російської федерації та економічних викликів для України особливо важливу роль відіграє малий бізнес. Він слугує рушійною силою економічного відновлення, ключовим генератором нових робочих місць та інновацій, необхідних для майбутнього економічного відновлення. Також фінансова стабільність цих підприємств має прямий вплив на соціальну стабільність, податкові надходження та швидкість післявоєнної відбудови. Проте сьогодні сфера малого підприємництва, як і будь-яка сфера економіки, зіштовхується з багатьма проблемами, а саме: руйнування інфраструктури, скорочення попиту, логістичні збої. За таких умов державна фінансова підтримка малого бізнесу стає ключовим інструментом забезпечення його стійкості та розвитку.

Сучасна система державної підтримки формується як мережа взаємопов'язаних ініціатив, у якій важливу роль відіграють не лише державні органи, а й міжнародні фінансові інституції.

У період дії воєнного стану державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», що є складовою політики розвитку українських виробників «Зроблено в Україні», стала основним джерелом боргового фінансування для малого бізнесу, оскільки вона спрямована на стимулювання мікро-, малого та середнього бізнесу через здешевлення кредитних ресурсів за рахунок державних компенсацій або державних гарантій. За цей час підприємці отримали 91,3 тис. кредитів на 339,8 млрд грн. Найвагоміші обсяги кредитних ресурсів були спрямовані до підприємств аграрної сфери, переробної промисловості, а також гуртової та роздрібною торгівлі [2].

Масштабування цієї програми у 2024-2025 роках дозволило залучити до фінансування 46 банків-партнерів. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» перетворилася на соціально-орієнтований інструмент економічного відновлення, оскільки стимулює створення робочих місць через зниження ставки на 0,5% за кожного працевлаштованого працівника.

Помітною тенденцією є розвиток грантових програм із соціальною, інноваційною та регіональною спрямованістю. Гранти на власну справу, соціальне підприємництво, переробну промисловість або садівництво демонструють гнучкість підходів до потреб різних галузей. Ці програми не лише надають кошти, але й здебільшого вимагають від отримувачів створення робочих місць, прозорості звітності та стабільного функціонування бізнесу протягом кількох років. У підсумку це формує таку модель державної допомоги, де фінансова підтримка прив'язана до реального економічного ефекту [5].

Запуск Зеленої платформи, представлений Міністерством економіки України на URC 2025, став новим етапом у формуванні екосистеми державної фінансової підтримки малого бізнесу, орієнтованої на принципи сталого розвитку. Вона містить 60 програм зеленого фінансування для бізнесу, громад та підприємств. Зелена платформа забезпечує прямий зв'язок між суб'єктами малого бізнесу та джерелами фінансування від держави, міжнародних донорів і фінансових інституцій. Це дає змогу малому бізнесу ефективніше залучати ресурси для впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих і низьковуглецевих технологій, що знижує їхні витрати й водночас стимулює екологічну модернізацію виробництва.

Ключовою інновацією платформи є персоналізований пошук фінансових програм, який враховує потреби різних секторів економіки, а також створення інформаційного осередку з аналітикою та прикладами реалізованих проектів. Такий підхід робить Зеленої платформу не просто базою даних, а стратегічним цифровим інструментом, що сприяє інтеграції України в європейську «зелену економіку». Також це формує новий підхід до підтримки малого бізнесу через фінансування інновацій і екологічної трансформації [3].

Яскравим прикладом державної підтримки малого бізнесу в критично важливій оборонно-технологічній сфері України стала програма MITS (Military Innovation Technology Solutions), яка була запущена в лютому 2024 року разом з американськими партнерами. Програма орієнтована на пошук, прискорення та масштабування українських стартапів, що розробляють рішення для Збройних Сил України. Програма створює цілісну екосистему розвитку малого бізнесу у сфері оборонних технологій, забезпечуючи стартапам доступ до міжнародних експертів, підготовку до виходу на експортні ринки, надаючи фінансову допомогу у розмірі до 200 тис. дол. США. Вона забезпечує доступ до інвестицій, сучасних технологій, навчання, що дає змогу малим підприємствам швидко масштабуватися, підвищувати конкурентоспроможність і ставати повноцінними учасниками оборонно-промислового комплексу України [6].

Важливим новим напрямом є цифровізація державної фінансової підтримки малого бізнесу, яка істотно підвищує її доступність та ефективність. У 2025 році Міністерство економіки України розширило функціонал порталу «Дія.Бізнес», який став єдиною точкою доступу до більшості програм допомоги підприємцям. Завдяки цій платформі підприємці можуть подати онлайн-заявки на гранти, кредити чи компенсації, а також отримати консультації з юридичних, бухгалтерських та маркетингових питань. Такий підхід зменшує адміністративні бар'єри, спрощує процедури фінансування та підвищує прозорість розподілу коштів [4].

Держава продовжує розширювати грантові можливості для малого бізнесу, зокрема через оновлену програму «Власна Справа». Від початку її дії гранти отримали понад 23 тисячі підприємців, у бізнес яких держава інвестувала понад 5,5 млрд грн, що дозволило створити близько 40 тисяч нових робочих місць. Ці інвестиції сприяли не лише появі тисяч нових компаній, а й масштабуванню існуючих, розвитку локального виробництва та розширенню сфери послуг. Оновлення, запроваджені з 2025 року, роблять програму ще доступнішою,

оскільки розширено перелік отримувачів грантів. Крім того, до програми долучився ПриватБанк, що збільшує зручність і вибір для учасників. Важливим аспектом стало також посилення підтримки ветеранів війни, адже для них продовжено термін реалізації проектів до 7 років, а успішно реалізувавши бізнес-проект, вони можуть подати заявку на новий грант [6].

Державна фінансова підтримка малого бізнесу в умовах воєнного стану є ключовим чинником економічної та соціальної стабільності. Програми кредитування, гранти та Зелена платформа стимулюють створення робочих місць, впровадження інновацій та «зеленої» трансформації бізнесу. Сучасна система підтримки малих підприємств формує комплексну екосистему, що забезпечує стійке відновлення економіки та інтеграцію України у європейську «зелену економіку». Розширення грантової програми «Власна Справа» у 2025 році підтверджує прагнення держави охопити ширше коло підприємців і надати особливі можливості ветеранам, які прагнуть розвивати власну справу. У сукупності ці заходи формують нову модель партнерства між державою та бізнесом, де фінансова підтримка перетворюється на інструмент соціально-економічного розвитку, зайнятості та європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Власна справа: більше українців зможуть отримати гранти на старт або розвиток бізнесу у 2025 році. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 2025. 20 січня. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/ca2eb10c-4f90-4215-a210-1b23aa410bfc?lang=uk-UA&title=VlasnaSprava>
2. “Доступні кредити 5-7-9%”: 63,4 млрд грн отримали підприємці з початку року в межах програми. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 2025. 13 жовтня. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/50fff8b3-2c9b-4e05-917a-5505f944ab3e?lang=uk-UA&title=DostupniKrediti5-7-9-63-4-MlrdGrnOtrimaliPidprintsizPochatkuRokuVMezhakhProgrami>
3. Мінекономіки презентувало зелену платформу на URC 2025. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 2025. 12 липня. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/d5335c95-435c-4b0a-ba7c-e84872bc84e2?lang=uk-UA&title=MinekonomikiPrezentovaloZelenuPlatformuNaUrc2025>
4. Оновлений портал Дія.Бізнес: потужний інструмент для розвитку підприємництва. Офіс ефективного регулювання BRDO. 2024. 20 вересня. URL: <https://brdo.com.ua/news/onovlenyj-portal-diya-biznes-potuzhnyj-instrument-dlya-rozvytku-pidpryyemnytstva/>
5. Програми підтримки бізнесу в Україні. Блог небайдужості. 2025. 2 квітня. URL: <https://givingtuesday.ua/statti/programy-pidtrymky-biznesu-v-ukrayini/>
6. Розвиток оборонних технологій: українські експерти у співпраці з США запустили спеціальну програму для стартапів. Delo. 2024. 23 лютого. URL: <https://delo.ua/telecom/rozvitok-oboronnix-technologii-ukrayinski-eksperti-u-spivpraci-z-ssa-zapustili-specialnu-programu-dlya-startapiv-429421/>

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Анатолій Марач

студент гр. ДСПУАзм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ БЕЗПЕКИ ТА БЛАГОУСТРОЮ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У зв'язку з продовженням реформи місцевого самоврядування система публічних послуг на рівні територіальних громад України зазнає суттєвих змін. Такі зміни торкаються різних сфер життєдіяльності, зокрема й гарантування громадської безпеки та правопорядку в період складних соціально-економічних та воєнних викликів. Як зазначає Р. Молчанов, за рекомендаціями європейських фахівців, в рамках децентралізації влади посилення ролі місцевих органів влади у забезпеченні безпекової компоненти якості життя суспільства є необхідним [6]. Це пояснюється складною природою послуг із забезпечення правопорядку і безпеки, які з одного боку, належать до сфери публічного управління, але з іншого боку, є елементом сервісного забезпечення громади, яке має створити безпечне середовище життєдіяльності людей. В багатьох громадах України ці функції покладені на структури муніципальної варти, діяльність якої спрямована на підтримання громадського порядку, контроль за благоустроєм, запобігання порушенням і взаємодію з населенням.

Однією із ключових проблем, які супроводжують діяльність інституту муніципальної варти в Україні, є відсутність належного правового регулювання її статусу та функціональних повноважень. Розроблений свого часу профільний проєкт закону про муніципальну варту був відкликаний з парламенту не тільки через негативні відгуки від аналітичних центрів, але й через реальні ризики порушення норм конкуренції на ринку охоронних послуг, а також перетворення цих підрозділів на своєрідні муніципальні «армії», підпорядковані керівникам територіальних громад, в чому вбачали загрозу посилення сепаратизму. Дійсно, в Україні охоронна діяльність є ліцензійним видом діяльності та регулюється відповідним законодавством. Надання особливих преференцій для підрозділів, створених при органах місцевого самоврядування, на надання послуг охорони й безпеки могло б не виправдано порушувати вимоги конкуренції на ринку цих послуг. Як зазначає Р. Молчанов, дотепер невирішеною залишається проблема гарантування незалежності у діяльності муніципальної варти, яка не має стати силовою структурою для захисту особистих інтересів місцевої влади [6]. Крім цього, через недостатню правову врегульованість актуальними проблемами функціонування підрозділів, які забезпечують послуги безпеки та правопорядку є різноманітність організаційних моделей у громадах і недостатній рівень їхньої інтеграції у загальнодержавну систему забезпечення громадської безпеки. Це

актуалізує потребу у виробленні наукових підходів до вдосконалення діяльності муніципальної варти, враховуючи сучасні реалії та нові управлінські парадигми.

Серед ключових векторів вдосконалення організації надання публічних послуг із забезпечення безпеки та благоустрою доцільно виокремлювати такі:

– перехід до принципу превенції правопорушень в рамках імплементації концепції аудиту безпеки. Така практика поступово впроваджується у країнах ЄС, де муніципальні структури проводять аналіз рівня безпеки територій через критерії освітлення, транспортного руху, пішохідної доступності, благоустрою, озеленення тощо. Проведення такого аудиту дає можливість своєчасно виявляти безпекові ризики, які можуть стати причиною правопорушень (неосвітлені ділянки, небезпечні перехрестя, покинуті споруди) і розробляти на цій основі профілактичні заходи ще до виникнення порушень. На думку К. Бугайчука, впровадження практики проведення безпекових аудитів відкриває можливості для співпраці поліцейських структур з муніципальною вартою. Зокрема, в межах проєкту «Поліцейський офіцер громади», який Національна поліція України започаткувала у 2019 році, в громадах проваджується посада офіцера, завдання якого – «орієнтуватися на потреби місцевого населення, підтримувати постійний контакт з мешканцями, щоденно забезпечувати порядок на території, своєчасно реагувати на проблеми громади та запобігати вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень» [3]. Координація діяльності муніципальної варти із такими представниками національної поліції може стати підґрунтям для попередження правопорушень у сферах благоустрою, незаконної торгівлі чи порушень правил паркування транспорту. Регулярне проведення аудитів безпеки дозволить перейти від реактивного типу реагування на порушення до системного попередження безпекових ризиків, що відповідає нормам концепції «community policing». На підставі отриманої інформації про потенційно небезпечні точки муніципальна варта матиме можливість розробляти локальні заходи превенції, зокрема щодо розширення мережі пристроїв відеоспостереження, підсилення патрулювання, покращення вуличного освітлення чи реконструкції громадських просторів;

– вироблення методик об'єктивного оцінювання якості публічних послуг, тобто характеристики того, наскільки ефективно та результативно органи влади задовольняють потреби населення [5]. Для муніципальної варти, як підрозділу органу місцевого самоврядування, який функціонує на стику адміністративного контролю та сервісної взаємодії з громадянами, оцінювання якості має особливе значення. На відміну від суто господарських чи соціальних послуг, результат діяльності муніципальної варти виражається не лише у кількісних показниках (кількість складених протоколів чи приписів, штрафів, актів перевірок), а й у соціально-поведінкових ефектах, а саме рівні довіри до влади, відчутті безпеки серед мешканців, дотриманні громадянами правил благоустрою.

У світовій практиці оцінювання якості послуг у сфері безпеки на місцевому рівні здійснюють за кількома підходами: індикативний підхід базується на даних статистичної звітності про кількість реагувань на звернення громадян, середній час реагування, кількість попереджених порушень та інше;

перцептивний підхід відображає сприйняття якості роботи муніципальних структур громадянами через опитування, інтерв'ю, соціологічні дослідження; інституційний підхід до оцінювання передбачає надання характеристики внутрішнім процесам, а саме стану комунікації між підрозділами, рівню кваліфікації персоналу, ефективності використання ресурсів.

Для оцінювання якості послуг муніципальної варти доцільно поєднувати всі три підходи. Зокрема, у межах територіальної громади можна запровадити локальний індекс громадської безпеки та благоустрою, який би поєднував об'єктивні та суб'єктивні показники (такі, як співвідношення кількості звернень громадян до кількості виконаних реагувань, динаміку зменшення порушень правил благоустрою чи паркування, а також рівень довіри до муніципальної варти за результатами опитувань мешканців). Подібні індекси використовують у багатьох муніципалітетах Польщі, Чехії, Литви, де місцеві ради публікують щорічні звіти про стан громадської безпеки, які охоплюють оцінку ефективності роботи муніципальних служб.

Вихідним пунктом для формування системи оцінювання є визначення стандарту якості. Для діяльності Департаменту муніципальної варти такими стандартами мають слугувати не лише правові акти (зокрема Закон України «Про благоустрій населених пунктів», Кодекс України про адміністративні правопорушення, місцеві правила благоустрою тощо), а й внутрішні регламенти, які фіксують терміни реагування на звернення громадян, порядок проведення перевірок, норми службової етики, вимоги до службової дисципліни та публічної комунікації. Водночас у діяльності підрозділу важливим орієнтиром якості роботи має бути оцінювання з боку населення, які формуються на основі рівня відчуття безпеки, довіри до інспекторів муніципальної варти, оперативності реагування на порушення благоустрою тощо. Співвідношення між стандартами та фактичним рівнем задоволеності громади, на нашу думку, може розглядатись як головний критерій якості послуг Департаменту. Однак, запровадження цього підходу до оцінювання якості роботи муніципальної варти наштовхується на проблеми нестачі фінансових, кадрових та інших можливостей для проведення соціологічних досліджень, а також обмеження щодо використання таких даних при підготовці звітності про виконання бюджетних програм;

– продовження інтеграції цифрових технологій у діяльності підрозділів із контролю за дотриманням правил благоустрою, торгівлі та паркування. Попри запровадження цифрових систем в окремих громадах, така практика не набула масового характеру. Але одиничні прецеденти використання цифрових систем при вирішенні питань регулювання паркування свідчать про значені перспективи їхнього використання, які забезпечують економію бюджетних коштів та зручні для використання громадянами. Проблемним питанням цього є забезпечення прозорості процедур при запровадженні цифрових сервісів й дотримання високої якості робіт, оскільки порушення конкуренції при виборі постачальників цих послуг та проблеми у роботі цифрових сервісів можуть сформувати негативне ставлення громадян до перспектив їхнього використання. Зокрема, застосунок SmartLutsk у сервісі Play Market має доволі низьку оцінку на рівні 2,4 та значну

кількість негативних відгуків від користувачів. Серед основних претензій до цього сервісу – нестабільність роботи, неправильне відображення інформації про накладені штрафи, складність у проведенні їхньої оплати.

Попри такі проблеми, загалом використання цифрових інструментів дає можливість підвищити оперативність реагування на правопорушення, зменшити суб'єктивність прийняття рішень щодо накладання штрафних санкцій. Розвиток цифровізації у діяльності підрозділів муніципальної варти має передбачати такі напрями: інтеграцію аналітичних платформ (GIS-карти, дашборди інцидентів, бази звернень громадян); створення мобільних додатків або веб-сервісів для повідомлень про порушення; автоматизацію реєстрації протоколів, приписів, контрольних заходів; формування відкритих звітів про діяльність і реакцію на звернення. На наш погляд, це не тільки підвищує прозорість роботи інституції, але й формує передумови для впровадження індексу ефективності муніципальної варти за такими критеріями, як: час реагування на звернення, частка виконаних приписів, кількість попереджених порушень або рівень задоволеності громадян;

– зміцнення комунікації з громадськістю для створення умов підвищення якості послуг. У цьому контексті комунікація доцільно розглядати не тільки як одностороннє інформування, а як двосторонній процес взаємодії, який дозволяє отримувати зворотний зв'язок від громадян для корекції управлінських дій. В сучасних умовах така взаємодія може бути реалізована у кількох форматах: через інтерактивні онлайн-платформи або мобільні додатки, де мешканці можуть залишати повідомлення про порушення правил благоустрою, аварійні ситуації, недотримання правил паркування; публічні приймальні або консультаційні пункти, які працюють на рівні мікрорайонів міста й забезпечують безпосереднє спілкування громадян із представниками муніципальної варти; інформаційних кампаній у соціальних мережах, які підвищують обізнаність населення щодо діяльності департаменту, його повноважень, прав і обов'язків громадян. Так, в окремих європейських країнах (Нідерланди, Франція, Бельгія) муніципальні служби правопорядку зобов'язані щорічно проводити не менше трьох публічних консультацій із мешканцями щодо пріоритетів діяльності, що сприяє розвитку спільної відповідальності громадян та місцевої влади за благоустрій та безпеку в територіальній громаді. На наше переконання, посилення уваги до комунікації у діяльності муніципальної варти, особливо в умовах війни по післявоєнний час, стимулюватиме зниження конфліктності під час проведення заходів контролю або демонтажів, формуванню культури співпраці замість протистояння.

Окрему увагу в активізації комунікативної компоненти діяльності органів муніципальної варти слід приділити її спрямованості на превенцію порушень, в зокрема шляхом усунення причин та умов їхнього виникнення. Така діяльність може передбачати проведення роз'яснювальної роботи серед підприємців та мешканців, участь у розробленні правил благоустрою, організацію тематичних інформаційних кампаній. Кожна профілактична дія повинна мати аналітичне підґрунтя, базуватись на даних про типові правопорушення, місця концентрації ризиків, часові закономірності. За даними європейських цільових досліджень [2], систематична превенція знижує адміністративне навантаження на службу

муниципальної варти. Враховуючи це, у Латвії муниципальні служби реалізують програму Safe Municipality, яка поєднує інспекційні заходи з реалізацією освітніх ініціатив для школярів і підприємців. Подібні підходи можуть бути впроваджені в Україні у формі місцевих «днів безпеки громади» або інформаційних тижнів благоустрою. Разом з тим, посилення комунікативної роботи потребує зміцнення кадрового і методичного забезпечення діяльності муниципальної варти. Система підготовки інспекторів муниципальної варти має передбачати отримання ними компетенцій з питань превенції правопорушень, комунікації та посередництва в конфліктних ситуаціях;

– логічним продовженням політики активізації комунікативної компоненти у діяльності структур, відповідальних за продукування публічних послуг у сфері громадської безпеки і благоустрою є підвищення рівня прозорості й публічності як ключових передумов довіри до органів місцевого самоврядування. Вони охоплюють як відкритість інформації про використання бюджетних коштів, так і доступ громадян до даних про результати діяльності служби. На наш погляд, доцільно розглянути можливість запровадження публічних звітів муниципальної варти, які б розкривали не лише основні результати роботи, кількість проведених заходів, структуру звернень громадян, а також проблемні питання та показники якості послуг. Публічна звітність має охоплювати фінансові питання діяльності муниципальної варти, зокрема використання коштів на демонтажі, евакуацію транспорту, контроль благоустрою, оплату послуг підрядників. Це дозволить забезпечити контроль з боку громадськості й мінімізувати ризики зловживань;

– запровадження механізму внутрішнього контролю та доброчесності у структурах муниципальної варти, адже забезпечення високого рівня професійної й етичної культури персоналу є ключовою умовою підвищення якості публічних послуг. На думку Н. Клименко, від сприйняття громадянами доброчесності та відповідальності правоохоронних структур безпосередньо залежить довіра до них суспільства [4, с. 36]. У цьому контексті доцільно запровадити внутрішню систему етичного контролю, яка мала б охоплювати: ухвалення Кодексу етики муниципальної варти з чіткими стандартами поведінки; створення незалежного підрозділу внутрішнього моніторингу; впровадження системи внутрішніх звітів про конфлікти інтересів або зловживання; регулярне оприлюднення результатів внутрішніх перевірок доброчесності. Крім цього, відповідно до рекомендацій Єврокомісії, в системі органів місцевого самоврядування мають застосовуватись принципи «open compliance», тобто відкритості процедур і оприлюднення даних про результати внутрішніх перевірок для зміцнення суспільної легітимності інституцій як таких, що діють виключно в інтересах громади [1].

Отже, подальший розвиток інституту муниципальної варти потребує не лише технічного чи організаційного вдосконалення, а передусім системного осмислення її місця у складі публічних послуг на рівні територіальної громади. Вихідним етапом для формування цілісної моделі муниципальної безпеки має стати усунення прогалин у правовому регулюванні статусу та повноважень цих підрозділів. Реалізація окреслених нами напрямів розвитку муниципальної варти дозволить перетворити її на дієвий інструмент місцевого управління безпекою та

забезпечення благоустрою. У довгостроковій перспективі це сприятиме не лише підвищенню якості публічних послуг, а й зміцненню довіри населення до органів місцевого самоврядування, утвердженню сучасної моделі публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Garcia Garcis J. Open government: Transparency, Participation and collaboration in public administration. *Innovar*. 2014. Vol. 24. P. 75-88. URL: https://www.researchgate.net/publication/287255286_Open_government_Transparency_Participation_and_collaboration_in_public_administration
2. Mousmouti M., Meidanis H., Uitdehaag J. Civil enforcement in the EU: a comparative overview Comparative Report Project Deliverable D.8. URL: <https://www.enforcementatlas.eu/wp-content/uploads/2021/03/EU-Enforcement-Atlas-Comparative-Report.pdf>
3. Бугайчук К. Деякі питання вдосконалення діяльності Національної поліції України та органів місцевого самоврядування щодо правоохоронної діяльності на місцевому рівні в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 106 (3). С. 263–276. doi: 10.32631/v.2024.3.23 .
4. Клименко Н. Організаційно-правові засади забезпечення безпеки об'єднаною територіальною громадою в умовах децентралізації. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 3(9). С. 29-49.
5. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
6. Молчанов Р. Муніципальна варта в Україні: сучасний стан та перспективи діяльності. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 60–65. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-5-60-65>

Грина Гузела

доктор філософії, доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Податкове регулювання страхового ринку є ключовим механізмом державного впливу на фінансову систему, оскільки воно забезпечує стабільні надходження до бюджету, стимулює розвиток страхового сектору та формує фінансову безпеку держави. В сучасних умовах цифрової економіки традиційні механізми податкового контролю та адміністрування зазнають суттєвих змін, пов'язаних із появою нових технологій обробки даних, автоматизацією фінансових операцій та впровадженням онлайн-платформ для продажу страхових послуг. Ці трансформації мають комплексний характер і охоплюють не лише організаційні та технологічні аспекти, а й нормативно-правові, соціальні та економічні складові. Крім того, «трансформаційні процеси на світовому страховому ринку пов'язані з експоненціальним зростанням технологій генеративного штучного інтелекту, що створює нові можливості для страховиків у контексті оптимізації їхніх бізнес-моделей в глобальному InsurTech середовищі» [1, с. 51]. В умовах цифровізації страхового ринку змінюються як об'єкти оподаткування, так і методи контролю й адміністрування, що вимагає перегляду традиційних підходів і формування нових концептуальних моделей податкового регулювання.

Одним із основних факторів, який зумовлює трансформацію податкового регулювання, є інтеграція цифрових технологій у діяльність страхових компаній. Використання великих даних, аналітичних платформ, алгоритмів штучного інтелекту та блокчейн-технологій дозволяє автоматизувати процеси оцінки ризиків, моніторингу доходів та контролю за фінансовими потоками. Завдяки цим технологіям держава отримує можливість більш точно визначати об'єкти оподаткування, прогнозувати податкові надходження та оперативно виявляти ризикові операції, що раніше могли залишатися поза контролем. Такий підхід забезпечує підвищення прозорості страхового ринку, зменшення ймовірності ухилення від сплати податків та зміцнення фінансової безпеки держави.

В умовах цифрової економіки трансформація податкового регулювання передбачає також зміни у методології визначення доходів страхових компаній. З появою онлайн-платформ, мобільних додатків та InsurTech-компаній класичні форми доходів змінюються доходами від надання цифрових послуг, продажу програмного забезпечення та використання інтелектуальної власності. Ці доходи потребують нового підходу до оподаткування, оскільки традиційні податкові категорії не завжди відображають специфіку цифрових операцій. Відповідно, податкове регулювання має бути гнучким та адаптивним, здатним враховувати нові форми доходів і специфіку цифрових фінансових продуктів.

Іншим важливим аспектом є підвищення ролі держави у стимулюванні розвитку цифрових технологій у страховому секторі. Податкові пільги для

компаній, що впроваджують автоматизовані системи оцінки ризиків, електронні платформи для продажу полісів або аналітичні системи управління фінансами, дозволяють створювати стимули для інновацій. Це, в свою чергу, сприяє зростанню ефективності страхового ринку, збільшенню його конкурентоспроможності та підвищенню обсягу податкових надходжень у середньо- та довгостроковій перспективі. Важливо, що такі стимули не лише економічно вигідні, а й соціально необхідні, оскільки вони забезпечують ширший доступ населення до страхових послуг, сприяють розвитку фінансової грамотності та підвищують довіру до фінансової системи.

Цифровізація страхового ринку також створює виклики, пов'язані з кібербезпекою та захистом персональних даних. Використання електронних платформ для здійснення страхових операцій передбачає обробку великих обсягів фінансової та персональної інформації клієнтів, що потребує надійних механізмів контролю та захисту. Податкове регулювання в цьому контексті має включати вимоги щодо дотримання стандартів безпеки даних, впровадження електронних реєстрів фінансових операцій та систем моніторингу, які забезпечують прозорість і контроль за грошовими потоками. Це сприяє зменшенню ризиків шахрайства.

Міжнародний досвід свідчить, що країни, які активно впроваджують цифрове податкове регулювання страхового ринку, отримують значні переваги у вигляді підвищення ефективності адміністрування податків, розвитку інноваційних продуктів та зростання доходів бюджету. В Європейському Союзі та США застосовують інтегровані системи електронного податкового контролю, автоматичне опрацювання звітності страхових компаній, проводять аналіз фінансових потоків та інтегрують дані з банківськими платформами. У Сінгапурі та Південній Кореї впроваджуються програми податкових стимулів для InsurTech-компаній, що дозволяє залучати інвестиції в цифрову трансформацію страхового сектора і одночасно підвищувати прозорість фінансових операцій.

Зміни в податковому регулюванні також потребують відповідної підготовки кадрів. Використання цифрових технологій у страховому секторі вимагає спеціалістів з аналітики великих даних, програмного забезпечення, штучного інтелекту та електронного адміністрування податків. Державні програми навчання та сертифікації персоналу є важливою складовою трансформації ринку, оскільки вони забезпечують ефективне впровадження цифрових інструментів і підвищують рівень фінансової грамотності.

Економічний ефект цифровізації податкового регулювання проявляється у підвищенні ефективності роботи страхових компаній, зниженні адміністративних витрат та розширенні спектру страхових продуктів. Соціальний ефект проявляється у підвищенні доступності страхових послуг, захисті населення від ризиків та зміцненні довіри до страхового ринку. Ці ефекти взаємопов'язані, їх реалізація значною мірою залежить від того, наскільки державні органи здатні впроваджувати інноваційні підходи до податкового регулювання та забезпечувати безпеку та прозорість фінансових потоків.

Таким чином, трансформація податкового регулювання страхового ринку в умовах цифрової економіки є багаторівневим процесом, що охоплює

технологічні, організаційні, нормативні та соціальні аспекти. Вони передбачають інтеграцію цифрових технологій у податкове адміністрування, розвиток систем аналітики та моніторингу, створення податкових стимулів для розвитку цифрових страхових продуктів та підготовку висококваліфікованих кадрів. Успішне впровадження цих трансформацій забезпечує ефективне адміністрування податків, стимулює розвиток страхового ринку, підвищує прозорість фінансових операцій та зміцнює фінансову безпеку держави, створюючи передумови для стабільного економічного зростання в умовах цифрової економіки.

Трансформація податкового регулювання страхового ринку як механізм державного контролю та інструмент стратегічного розвитку фінансової системи, сприяє адаптації до нових викликів цифрової економіки, підвищенню ефективності фінансових потоків, стимулюванню інноваційних процесів та забезпеченню стійкості страхового сектора до кризових ситуацій. Цей процес потребує комплексного підходу, який поєднує цифрові технології, нормативно-правові зміни та розвиток людського капіталу. Тільки у такому поєднанні можна досягти балансу між фіскальною функцією держави та розвитком інноваційного та конкурентоспроможного страхового ринку.

Серед основних напрямів цифрової трансформації податкового регулювання страхового ринку виокремимо такі: автоматизація податкової звітності страхових компаній; інтеграція страхових компаній із державними інформаційними системами; ризик-орієнтований податковий нагляд на основі аналітичних технологій; цифровізація процедур податкового адміністрування; запровадження електронних сервісів для страхових компаній та страхувальників; цифровізація податкових стимулів та пільг у страхуванні; розвиток електронної взаємодії між страховиками та податковими органами; аналітика та цифровий аудит страхового ринку; кібербезпека та захист податкової інформації.

В умовах глобалізації та цифровізації економіки виникає необхідність інтеграції національних систем податкового регулювання у світовий фінансовий простір. Це передбачає не лише автоматизацію внутрішніх процесів, а й здатність до оперативного обміну даними з міжнародними фінансовими платформами, моніторингу транснаціональних страхових операцій та забезпечення справедливого оподаткування цифрових послуг. Таким чином, трансформація податкового регулювання є ключовим інструментом забезпечення конкурентоспроможності національного ринку та інтеграції держави у глобальну економіку.

Список використаних джерел:

1. Кнейслер О., Кулина Г., Федорович І. Трансформація світового страхового ринку в умовах запровадження нових бізнес-моделей та сучасних страхових технологій. *Світ фінансів*. 2024. № 2(79). С. 41–54.

Василь Дем'янишин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Василь Дем'янишин

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

АРХІТЕКТОНІКА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Постановка проблеми. Бюджетні установи надають різноманітні суспільні послуги, якість яких впливає на рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Якість надання суспільних послуг залежить від обсягів фінансових ресурсів бюджетних установ, здатності знаходити резерви їхнього зростання, оптимізувати їх розподіл та використання. У зв'язку з цим виникає потреба в науковому дослідженні інституціональних засад процесів формування, розподілу й використання фінансових ресурсів бюджетних установ на різних рівнях управління та у різних сферах діяльності. Такий підхід дасть змогу розробляти довгострокові та середньострокові бюджетні стратегії, спрямовані на прискорення темпів соціально-економічного зростання суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми архітекtonіки та інституціонального забезпечення руху фінансових ресурсів бюджетних установ активно розглядаються у зарубіжній та вітчизняній літературі. Серед науковців, які акцентують увагу на даних питаннях, можна виділити таких, як: В. Горин, А. Дерлиця, А. Думікян, В. Жук, О. Квасниця, Ю. Коваленко, Н. Косаревич, С. Криниця, П. Юхименко та інші.

Незважаючи на певні наукові здобутки, більшість теоретичних, методологічних і практичних засад саме архітекtonіки та інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ з урахуванням зростаючих суспільних вимог залишаються не розкритими.

Виклад основного матеріалу. Оскільки бюджетні установи глибоко інтегровані до економічної системи суспільства та фінансової системи країни, питання формування, розподілу і використання їхніх фінансових ресурсів особливо актуалізується. Сьогодні бюджетні установи продукують конкурентоспроможні соціально значимі послуги у сфері освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, управління та інших сегментах ринку, активно впливають на зростання обсягів ВВП. Їхня діяльність відображається на економічній та соціальній стабільності суспільства. Основним джерелом фінансування таких установ є бюджет держави, значна частина коштів якого спрямовується саме на їхнє утримання.

Для наукового дослідження питань формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ доцільно розкрити перш за все архітектуру цього процесу, яка визначає параметри інституціонального забезпечення всіх взаємопов'язаних між собою розподільчих процесів.

Архітектура процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ є складовою архітектури управління публічними фінансами, зокрема фінансами бюджетних установ. Під такою архітектурою ми розуміємо систему, яка включає доходи і видатки, управління якими забезпечується шляхом встановлених законодавчих й нормативних актів, норм і правил, порядку здійснення контролю за надходженням, розподілом і використанням децентралізованих грошових фондів розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів управління.

Таку систему доцільно аналізувати, використовуючи метафізичний підхід у наукових дослідженнях. Ключовими елементами архітектури вважаємо Міністерство фінансів України, Державну казначейську службу України, Державну аудиторську службу України, а також сукупність всіх бюджетів, у яких передбачено фінансування бюджетних установ, розпорядників бюджетних коштів всіх рівнів, їхні грошові фонди.

До ключових компонентів архітектури відносимо: Державний бюджет України в частині видатків на утримання бюджетних установ державного значення; місцеві бюджети – в частині видатків на утримання бюджетних установ місцевого значення; грошові фонди головних розпорядників коштів; грошові фонди розпорядників коштів другого ступеня; грошові фонди розпорядників коштів третього ступеня.

Механізм управління процесом формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ в архітектурі, на нашу думку, включає: владні приписи у вигляді законодавчих та нормативних норм і правил (держава та органи місцевого самоврядування в імперативному порядку встановлюють обов'язкові правила стосовно формування, розподілу і використання фінансових ресурсів); центральні органи управління, до яких відносимо Міністерство фінансів України, Державну казначейську службу України, Державну аудиторську службу України (ключові органи, що прогнозують доходи і видатки державного бюджету, організовують виконання бюджету та здійснюють державний фінансовий контроль за дотриманням бюджетного законодавства); галузеві органи управління, до яких відносимо міністерства, відомства, центральні установи, управління департаментів державних місцевих адміністрацій, управління та департаменти виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування (здійснюють зведене кошторисне планування, формують бюджетні запити, розподіляють бюджетні кошти у своїй галузі); управління на рівні бюджетних установ (складають, розглядають і виконують кошториси своїх установ).

Складові архітектури, на нашу думку, виконують такі основні функції: формування фінансових ресурсів; розподіл фінансових ресурсів; використання

фінансових ресурсів; контроль за формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів бюджетних установ.

Архітектоніка процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ передбачає наявність інституційного середовища, в якому ці процеси функціонують. Під інституційним середовищем ми розуміємо сукупність базових політичних, соціальних, юридичних, економічних правил, які визначають допустимі межі поведінки суб'єктів фінансових відносин і створюють базу для формування, розподілу і використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Цей термін в економічних дослідженнях дуже часто пов'язується з такими поняттями, як «інституціональна система», «інституціональна основа», «інституціональна структура», «інституціональний механізм», «інституціональне забезпечення» тощо. Вперше ці поняття досліджені в роботах цілого ряду зарубіжних економістів, зокрема О. Вільямсона, Дж. Ослі, Д. Норта, Л. Девіса, Р. Ріхтера та інших.

Інституціональне середовище бюджетних установ включає формальні інституційні норми та практики, неформальні інституційні норми та практики, інституційні звичаї та традиції. Ці інституційні елементи передбачають наявність таких складових як: концепції фінансового забезпечення діяльності бюджетних установ та їхніх фінансів; механізму бюджетного фінансування діяльності бюджетних установ за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; національної мережі бюджетних установ; всіх освітніх, наукових, медичних, культурних, соціальних, адміністративних послуг; всіх споживачів послуг бюджетних установ; спеціалізовані фінансово-кредитні установи.

Інституціональне забезпечення в архітектоніці процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ, на нашу думку – це певна система правил, формальних, неформальних, норм, інститутів, яка забезпечує формування структури та регулювання поведінки бюджетних установ на стадії розподілу і перерозподілу ВВП суспільства. Цей процес передбачає створення та підтримку організаційної, правової бази (державних органів, органів місцевого самоврядування, розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів, законів, нормативних актів, фінансових норм та нормативів, що забезпечує функціонування процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

Ключовими елементами інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ вважаємо такі:

1. Правила: формальні (закони, нормативні акти, норми, нормативи) та неформальні (традиції, передання, етичні норми тощо), що впливають на поведінку розпорядників бюджетних коштів.

2. Інститути: організації та установи, які розробляють, затверджують та підтримують ці правила, зокрема, державні установи, громадські організації тощо.

3. Структура: упорядкування відносин між всіма учасниками управління процесом розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

4. Регулювання: механізм для забезпечення дотримання певних правил (правових, адміністративних, економічних, соціально-психологічних), які регулюють процеси формування, розподілу і використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

Аналізуючи питання інституціонального середовища й інституціонального забезпечення А. Думікян дав їм таку характеристику як специфічної системи, що включає: «процедури і правила поведінки, регламентовані законом, мораллю, етикою чи господарським звичаєм; імперативні законодавчі та регулюючі норми, що захищають, консолідують та узгоджують інтереси суб'єктів економіки; адміністративні структури та утворення всіх рівнів, які забезпечують задоволення різноманітних потреб; інститути, які поєднують ринкову і корпоративну культуру, національні свідомість і менталітет» [4].

Концепція інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ передбачає:

1. Визначення суспільством правил і норм поведінки учасників публічних фінансових відносин у процесі розподілу, перерозподілу і споживання ВВП.

2. Формування необхідних для ефективної роботи інституційних утворень (органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, конкретних бюджетних установ), які мали б легальний статус, оптимальну інфраструктуру, внаслідок чого була б можливість належним чином реалізувати статутні функції цих утворень.

3. Отримання відповідного соціального ефекту та досягнення соціального консенсусу, який полягає у задоволенні членами суспільства якістю отриманих суспільних послуг, згоду з їхньою вартістю.

Ця концепція визначає оптимальне поєднання всіх інструментів, що забезпечують мобілізацію фінансових ресурсів, раціональний розподіл та їхнє ефективне спрямування на виконання установами своїх статутних функцій. Концепція також передбачає виділення трьох рівнів забезпечення: формальні інституційні норми і практики; неформальні інституційні норми і практики; інституційні звичаї і традиції.

Формальні інститути функціонують в умовах чинного законодавства, а також з урахуванням договорів, контрактів й угод. Формальні інституційні норми закріплені у законодавчих і нормативних актах. Ці інститути й правила постійно удосконалюються відповідно до потреб суспільства на кожному конкретному етапі свого розвитку.

Неформальні інститути на рівні держави окреслюються соціальними нормами, які потребує суспільство в тих чи інших умовах. Неформальні правила не фіксуються в законах та нормативних актах, отже не є імперативними. Споживачі суспільних послуг визначають умови дотримання яких найбільш оптимально задовольняють їх інтереси. Такі правила мають бути

узгоджені з усіма учасниками відносин, їх дотримуватися і виконувати добровільно без будь-якого примусу.

Потреби населення в освітніх, культурних, медичних, соціальних, управлінських та інших соціальних послугах, які надають бюджетні установи, формуються відповідно до інституційних звичок і традицій. Концепція інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ має враховувати відповідність між вартістю наданих послуг та їхньою корисністю, що є основою компромісу.

Трансформація соціально-економічних процесів у суспільстві вимагає діалектичних підходів до змістовного наповнення концепції інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Зміни інституційного середовища, обумовлені потребами суспільства на відповідному етапі свого розвитку потребують корегування всіх інституційних норм і правил. Такі зміни фіксуються в уточненій редакції Бюджетного кодексу України [1], щорічних законах про Державний бюджет України, інших нормативних актах Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, галузевих органів державної виконавчої влади й місцевого самоврядування.

Процес формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ повинен забезпечувати ефективне функціонування цих установ в умовах ринку, забезпечувати якісне надання споживачам суспільних послуг, чим спричинитися до прискорення темпів соціально-економічного розвитку суспільства. Цей процес в Україні пройшов ряд складних етапів, які вдало, на нашу думку, сформулював А. Думікян [4].

Перший етап (1991-1994 рр.) вважається початковим стосовно організації інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ, який характеризувався розбудовою ланок бюджетної системи незалежної України і супроводжувався хаотичністю та інерцією.

Для другого етапу (1994-1999 рр.) були характерні упорядкування інституційного середовища діяльності бюджетних установ, впровадження казначейської системи виконання бюджету.

На третьому етапі (2000-2008 рр.) був прийнятий Бюджетний кодекс України, реформована система бюджетного обліку та звітності, встановлені нові підходи до складання, розгляду, затвердження і виконання кошторисів бюджетних установ.

На четвертому етапі (2009-2013 рр.) було структуризовано систему бюджетних установ, удосконалено бюджетне регулювання, переглянуто підходи до бюджетного процесу, внаслідок чого було удосконалено інституціональне забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

П'ятий етап (2014 – до теперішнього часу) пов'язаний з бюджетною децентралізацією, посиленням автономності бюджетних установ, розширенням

прав бюджетних установ у процесі формування і використання їхніх фінансових ресурсів.

Сучасними напрямками удосконалення інституціонального забезпечення процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ вважаємо: посилення принципів самостійності бюджетних установ стосовно організації та управління процесами формування і використання їхніх фінансових ресурсів; покращення гласності, прозорості, відповідальності за результати діяльності бюджетних установ та ефективність формування та використання їхніх фінансових ресурсів; упорядкування наявної структури бюджетних установ з урахуванням критеріїв соціальної, економічної ефективності та раціональності; активізацію соціокультурних та інших неформальних інституційних чинників бюджетних установ.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків.

1. Під архітектонікою процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ, яка є складовою архітектоніки управління публічними фінансами, зокрема фінансами бюджетних установ ми розуміємо систему, яка включає доходи і видатки, управління якими забезпечується шляхом встановлених законодавчих й нормативних актів, норм і правил, порядку здійснення контролю за надходженням, розподілом і використанням децентралізованих грошових фондів розпорядників бюджетних коштів усіх рівні управління.

2. Архітектоніка процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ передбачає наявність інституційного середовища, в якому ці процеси функціонують. Під інституційним середовищем ми розуміємо сукупність базових політичних, соціальних, юридичних, економічних правил, які визначають допустимі межі поведінки суб'єктів фінансових відносин і створюють базу для формування, розподілу і використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Цей термін в економічних дослідженнях дуже часто пов'язується з такими поняттями, як «інституціональна система», «інституціональна основа», «інституціональна структура», «інституціональний механізм», «інституціональне забезпечення» тощо.

3. Інституціональним забезпеченням в архітектоніці процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ вважаємо систему правил, формальних, неформальних, норм, інститутів, яка забезпечує формування структури та регулювання поведінки бюджетних установ на стадії розподілу і перерозподілу ВВП суспільства. Цей процес передбачає створення та підтримку організаційної, правової бази (державних органів, органів місцевого самоврядування, розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів, законів, нормативних актів, фінансових норм та нормативів, що забезпечує функціонування процесів формування і використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Горин В. П., Квасниця О. В. Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я в умовах війни та поствоєнного відновлення України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 14. С. 27-33. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48269>.
3. Дерлиця А. Суспільне виробництво та інституційний механізм функціонування бюджетних установ. *Економічний дискурс*. 2020. Вип. 4. С. 43-54. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-4-5>.
4. Думікян А. К. Інституційна трансформація моделі фінансового забезпечення поточної діяльності бюджетних установ. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 119-123. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3994&i=24>.
5. Жук В. М. Інституціональне забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 101-110. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/institucionalne-zabezpechennya-rozvitku-buhgalterskogo-obliku-v-ukraini.html>.
6. Коваленко Ю., Криниця С. Інституційне забезпечення цифрової трансформації фінансової системи України. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 9. С. 1-16. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.02>.
7. Косаревич Н. Б. Інституційні засади управління фінансами територіальних громад: тенденції, загрози та імперативи державної політики. *Державне будівництво*. 2025. № 1 (37). С. 372–384. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2025-1-27>.
8. Юхименко П. І. Інституціональне середовище та його вплив на формування та використання бюджетних ресурсів держави. Навчально-практичне видання. *Банківська справа*. 2020. № 2 (152). С. 22-41. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/12855>.

Оксана Десятнюк

д.е.н., професор, ректор,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Петро Франчук

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Екологічне оподаткування є важливим інструментом формування фінансових передумов для переходу до моделі сталого розвитку та виконання міжнародних кліматичних зобов'язань. Наявна система екологічних податків в Україні характеризується низькою ефективністю, фрагментарністю та недостатньою регулюючою функцією, що актуалізує потребу її трансформації з урахуванням цифрових трендів.

Повномасштабна війна істотно ускладнила функціонування екологічного оподаткування. Руйнування інфраструктури, релокація підприємств, забруднення ґрунтів, водних об'єктів та атмосферного повітря створюють нові об'єкти й напрями екологічних загроз, що вимагає перегляду механізмів податкового регулювання. Значна частина підприємств тимчасово втратила виробничі потужності або функціонують в умовах невизначеності, що ускладнює декларування та своєчасну сплату екологічного податку. Акцентуємо, що масштаби екологічних збитків свідчать про потребу у створенні спеціальних фондів відновлення, які можуть формуватися, зокрема, за рахунок надходжень від екологічних платежів. У цьому контексті важливим є впровадження механізму цільового використання коштів, орієнтованого на відновлення екологічної безпеки та рекультивацію постраждалих територій. Водночас, особливе значення у трансформації екологічного оподаткування належить цифровізації, яка відкриває нові можливості для ефективного адміністрування, моніторингу й аналізу ключових параметрів. Інноваційні підходи адміністрування екологічного податку продукують певні ефекти, а саме:

- забезпечення автоматизованого обліку та звітності в процесі екологічного оподаткування, що підвищує точність облікових даних і раціоналізує адміністративні й часові витрати;
- імплементація геоінформаційного моніторингу викидів, що дозволяє здійснювати просторово-часовий контроль за джерелами забруднення [1];
- запровадження блокчейн-реєстрів екологічних платежів, що гарантують прозорість процесів оподаткування, знижують корупційні ризики та підвищують рівень фіскальної безпеки;
- застосування технологій «Big Data» для моделювання й прогнозування факторів, що впливають на ефективність адміністрування екологічного податку та обсяг його надходжень до бюджету [2];

– використання інструментів штучного інтелекту з метою оперативного моніторингу екологічних ризиків, аналізу флуктуацій природного середовища та розроблення превентивних заходів протидії негативним тенденціям.

У цьому контексті надзвичайно актуальною є імплементація інструментів електронного декларування екологічних податків через єдине вікно взаємодії між підприємствами, органами Державної податкової служби України, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, органами місцевого самоврядування тощо. Впровадження електронних сервісів дає змогу зменшити транзакційні витрати, підвищити рівень комплаєнсу та наблизити Україну до стандартів ЄС щодо звітності в системі екологічного оподаткування [3].

Важливим стратегічним напрямом реформування є євроінтеграційна адаптація екологічного оподаткування. Відповідно до положень «зеленої політики» Європейського Союзу відбувається поступовий перехід держав-членів до моделі «carbon pricing», яка передбачає встановлення економічних стимулів та податкових механізмів регулювання вуглецевих викидів з метою досягнення кліматичної нейтральності та скорочення обсягів CO₂ [4]. Для України перспективним є поступове запровадження вуглецевого податку або диверсифікація бази екологічного оподаткування з урахуванням вимог та специфікацій міжнародної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (EU ETS). Такий підхід передбачає інтеграцію цифрових облікових інструментів, електронних реєстрів викидів і моніторингових платформ, що забезпечують прозорість, уніфікацію даних і синхронізацію з європейськими стандартами обліку вуглецевого сліду.

У європейській практиці цифрова трансформація також передбачає інтеграцію екологічного податку в механізм зеленої бюджетної системи (Green Budgeting) [3], коли надходження спрямовуються на фінансування енергоефективності, рекультивациі та кліматичних інновацій. У цьому контексті доцільним може бути запровадження інтерактивної платформи публічного моніторингу екологічних видатків, де кожен громадянин зможе відстежувати використання сплачених податків у розрізі територій і напрямів.

Використання інструментів штучного інтелекту для розрахунку податкового навантаження, моделювання наслідків зміни ставок, оцінки екологічного ефекту дозволить перейти від декларативного до прогнозно-аналітичного підходу. Це сприятиме формуванню «data-driven» екологічної політики, де рішення базуються на доказовій базі й цифрових даних про реальний стан довкілля [5].

У цілому, перспективи розвитку екологічного оподаткування в умовах діджиталізації охоплюють три взаємопов'язані вектори:

1. Фіскально-економічний – підвищення частки екологічних податків у архітектурі доходів бюджету, диверсифікація податкової бази, посилення фіскальної кооперації у сфері адміністрування та контролю.

2. Інформаційно-технологічний – створення інтегрованих цифрових платформ і систем, електронних кабінетів платників, автоматизованих алгоритмів обліку та звітності.

3. Інституційно-управлінський – формування прозорих механізмів розподілу надходжень, розбудова системи громадського контролю, підвищення рівня екологічної підзвітності та цифрової довіри.

Таким чином, цифрова трансформація екологічного оподаткування в Україні має здійснюватися на засадах економічної мотивації, цифрової прозорості та кліматичної відповідальності. Модернізація системи екологічного оподаткування у симбіозі з інноваційними підходами до адміністрування, застосуванням електронних платформ і впровадженням аналітичних технологій стане ключовим чинником посилення фіскальної спроможності держави, підвищення екологічної ефективності та наближення до європейських стандартів сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Новицька Н. Вплив екологічного оподаткування на активізацію фінансування природоохоронних витрат та впровадження екоінноваційних проєктів. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2024. № 11-2. С. 14-20.
2. Krysovatyu A. Contemporary Trends in the Information Space of Fiscal Policy. *14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Ceske Budejovice, Czech Republic, September 19-21, 2024, pp. 209–212. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10712492>
3. Сучек С. І., Карлін М. І. Шляхи трансформації екологічного оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/745/716>
4. Іванченко В. А., Мединська Н. В., Бардась В. М. Екологічне оподаткування в Україні: сутність, тенденції, проблеми. *Агросвіт*. 2024. № 12. С. 23–28.
5. Поліщук В. М. Аспекти розвитку екологічного оподаткування в контексті трансформації економіки Європи. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 3. С. 35–46.

Олександр Дзюблюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ МОНЕТАРНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ

Зростання економічної ролі держави і її втручання в процес суспільного виробництва модифікували традиційний механізм саморегулювання економіки та різко обмежили дію стихійних ринкових сил. У ХХ та ХХІ століттях значно зросла економічна роль держави, що призвело до глибокої трансформації класичного уявлення про ринок як систему саморегулювання. Ідея, згідно з якою ринок сам автоматично забезпечує ефективний розподіл ресурсів, виявилася недієздатною у контексті глобальних криз, циклічних сплесків інфляції та безробіття, а також зростаючої соціальної нерівності. Тобто реальність продемонструвала обмеженість можливостей стихійних ринкових механізмів у забезпеченні макроекономічної стабільності та сталого розвитку економіки.

У цих умовах саме держава прийняла на себе цілу низку регулюючих функцій щодо втручання в економіку, які охоплюють фіскальну, структурну, соціальну і монетарну політику. Особливо важливими виявилися функції щодо регулювання монетарної сфери, яка впливає на всі економічні відносини в суспільстві і поведінку всіх економічних агентів. Новітні інформаційні технології, що зв'язали в єдине ціле світові фінансові центри, глобалізація фінансових і валютних ринків, поява й активний розвиток нових фінансових інструментів, технологій платежів і розрахунків, постійне удосконалення кредитних механізмів обслуговування усіх секторів економіки, багаторазове зростання масштабів переміщення грошових потоків, процес безперервного впровадження інновацій у банківському бізнесі – це ті процеси, які призвели до значного зростання ролі грошей у ринковому господарстві, а відтак монетарних методів у його регулюванні.

Разом з тим, теоретичне обґрунтування необхідності чи можливості монетарного впливу на економіку не завжди відображає однозначність позицій щодо визнання самої потреби такого впливу, рамкових умов його реалізації та результатів для перебігу економічних процесів, стану ділового циклу та неперервності розширеного відтворення. Аналізуючи історичний процес розвитку теорій грошей, можна зробити висновок, що різні економічні школи намагалися вирішити проблеми, пов'язані, як з обґрунтуванням принципів, що забезпечують стабільність грошей, так із розробкою механізмів впливу грошей на розвиток економіки. Проте найбільш життєздатними виявилися саме ті теорії, які максимально відповідали економічному і політичному контексту та потребам домінуючих форм бізнесу, а також пропонували найбільш ефективні рішення щодо завдань регулювання відтворювальних процесів, забезпечення стійкості грошового обігу та розвитку економіки. Відтак провідними сучасними

теоріями монетарного впливу на економіку є безумовно кейнсіанська і монетаристська школи економічної думки, що визначають різні підходи до реалізації державних функцій з регулювання ринкових механізмів монетарними методами.

Основні положення кейнсіанської теорії були викладені в опублікованій у 1936 р. праці Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [1], у якій на прикладі Великої депресії у США, були системно переглянуті і піддані критиці важливі положення неокласичної теорії виробництва і циклу, а також були обґрунтовані принципи антикризової політики і державного впливу на економіку. Саме у цей період виникла нагальна потреба в новому теоретичному підході, який би дозволив з'ясувати причини таких явищ, як масове безробіття, тривале падіння виробництва, наявність невикористаних виробничих потужностей при різкому зниженні споживання. Кейнсіанська теорія розглядає коливання попиту як циклічний спад і рекомендує активно коригувати державну політику для забезпечення стабільності [2]. Дана теорія стала по суті відповіддю світову економічну кризу 1930-х років і домінувала в науці протягом 1940-х і 1970-х років, а Дж. Хікс, А. Хансен, П. Самуельсон, А. Лернер, Р. Масгрейв, Г. Еклі, В. Хеллер, Дж. Пекман та інші провідні науковці були тими послідовниками Дж. М. Кейнса, які розвинули його теорію.

Взявши за основу положення теорії державних фінансів, Джон Мейнард Кейнс розробив цілісну концепцію грошей і грошово-кредитного регулювання, яка стала методологічним підґрунтям сучасної макроекономічної політики. Центральним елементом його підходу виступає концепція переваги ліквідності, що пояснює попит на гроші не лише через необхідність здійснення розрахунків, а й як результат прагнення економічних агентів захистити себе від невизначеності, тобто економічні суб'єкти мають тенденцію накопичувати не тільки запас платіжних засобів, а й створювати спекулятивні баланси з метою хеджування ризиків, пов'язаних з невизначеністю економічних умов. Величина таких залишків залежить від коливань ринкової ставки процента, що, на думку Дж. М. Кейнса, є психологічним феноменом. Впливаючи на перевагу ліквідності шляхом зміни кількості грошей в обігу, уряд може регулювати норму процента, стимулюючи або стримуючи інвестиційні процеси. Дж. М. Кейнс дуже чітко розумів ключову роль процентної ставки у випуску додаткових платіжних засобів і управлінні інфляційними процесами.

Важливою особливістю цієї теорії є те, що попит на ліквідність, на думку Дж. М. Кейнса, формується під вирішальним впливом норми процента. Вона визначає привабливість грошей у порівнянні з альтернативними активами (наприклад, облігаціями чи акціями). У кейнсіанській теорії грошей, на відміну від класичної кількісної теорії грошей, головна роль відводиться не величині грошової маси, а нормі процента. Дж. М. Кейнс трактував процентну ставку не як суто економічний, а як психологічний феномен, що відображає очікування інвесторів і домогосподарств стосовно майбутньої динаміки ринкових процесів. Саме тому управління нормою процента за допомогою зміни кількості грошей в

обігу він вважав ключовим інструментом впливу держави на інвестиційну активність, зайнятість та загальний рівень економічної динаміки.

Проте аналіз досвіду Великої депресії 1930-х років змусив Дж. М. Кейнса визнати існування меж ефективності монетарного регулювання. Він описав ситуацію, за якої навіть значне зростання пропозиції грошей не призводить до зниження процентної ставки і, відповідно, не стимулює інвестицій. Це явище отримало назву «пастка ліквідності». За таких умов економіка втрачає здатність реагувати на традиційні монетарні стимули, а приватні інвестори вважають за краще накопичувати ліквідні резерви замість вкладати їх у виробництво.

Виходом із цієї ситуації Дж. М. Кейнс вважав збільшення державних витрат, насамперед у сфері інвестицій у суспільну інфраструктуру та соціальні програми. Таке втручання держави дозволяє компенсувати нестачу приватного капіталу, створити новий попит і запустити процес мультиплікації доходів, що врешті-решт стимулює відновлення економічного зростання. Таким чином, кейнсіанська концепція заклала підґрунтя ідеї активної фіскальної політики у поєднанні з монетарними інструментами, яка й сьогодні становить основу антикризового управління. Однак, незважаючи на переваги кейнсіанської теорії і зусилля представників некейнсіанської школи, протягом 1960-80-х років відбулося відродження кількісної теорії грошей у формі монетаризму.

Основою формування монетаристської концепції була класична кількісна теорія грошей, яка визначає причинний зв'язок між змінами кількості грошей в обігу та рівнем товарних змін. Вважається, що монетаризм виник у 50-х роках ХХ ст., коли група вчених Чиказького університету, яку очолював Мілтон Фрідман виступила проти кейнсіанських постулатів державного регулювання економіки [3]. Крім того, істотний внесок у розвиток монетаристської теорії зробили американські економісти Карл Бруннер, Алан Мелцер, Анна Шварц, Девід Лейдлер, Філіп Кейген, Девід Мейселмен.

Представники цього напрямку стверджували, що надмірне розширення грошової маси є головною причиною інфляції, а втручання держави у вигляді масштабних бюджетних витрат лише посилює макроекономічну нестабільність. Таким чином, монетаризм поставив під сумнів універсальність кейнсіанського підходу, хоча сам феномен «пастки ліквідності» й досі залишається у фокусі сучасних досліджень, особливо в умовах кризових шоків і політики нульових процентних ставок. Монетаризм виходить із постулату, що кількість грошей в обігу є визначальним фактором формування господарської кон'юнктури та економічного розвитку. У центрі цього підходу перебуває теза про пряму залежність між динамікою грошової маси та змінами у вартості валового внутрішнього продукту, а отже – у темпах зростання виробництва, зайнятості та рівні цін.

З точки зору монетаристської теорії, зміни обсягів грошової маси обов'язково випереджають аналогічні зміни господарської кон'юнктури, причому термін такого випередження зазвичай становить у середньому 12-18 місяців, із чим пов'язана ідея «лідирування» грошей. На підтвердження цього висновку Мілтон Фрідман та Анна Шварц провели аналіз стану грошового

обігу в США майже за сто років. У своїй книзі «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867-1960» [4] вони на основі статистичних матеріалів показують, що всім виробничим спадам в американській економіці передували відповідні зниження темпів росту грошової маси. Особливо це стосується Великої депресії 1929-1933 рр., за час якої унаслідок помилкових дій ФРС скорочення обсягу грошової маси досягло 34%. Кризу викликала нестача грошової маси, коли долар був прив'язаний до золотого запасу країни, який ріс недостатньо швидко і не встигав за швидким зростанням промисловості.

Починаючи з 1970-х років теорія монетаризму стала застосовуватися на практиці в багатьох розвинутих країн світу. Основні елементи цієї концепції полягають у наступних вихідних постулатах: 1) основою монетаризму є кількісна теорія грошей і заснована на ній монетарна теорія ділових циклів, згідно з якими основні коливання економічної кон'юнктури визначаються попередніми коливаннями обсягу грошової маси в обігу; 2) гроші впливають на реальну економіку через зміну рівня товарних цін та цін на сировину, а не норми процента; 3) необхідно застосовувати монетарне правило, що вимагає автоматичного збільшення грошової маси в обігу на 4-5% щорічно незалежно від стану економіки і фази ділового циклу; 4) для автоматичної підтримки рівноваги у зовнішньоекономічній сфері має застосовуватись система плаваючих валютних курсів; 5) неефективними є державні заходи економічного регулювання через наявність лагів між зміною грошових показників і реальними факторами виробництва.

Особливе місце у практичній історії монетаризму посідає економічна політика адміністрації Р. Рейгана у США в 1980-х роках, відома як «рейганоміка». Вона базувалася на концепції М. Фрідмана та включала: жорсткий контроль за динамікою грошової маси, скорочення податків, дерегуляцію бізнесу та обмеження державних витрат. Завдяки цим заходам було досягнуто помітного зниження інфляції, стабілізації фінансової системи, посилення довіри до долара, підвищення рівня зайнятості й створення основ для стійкого економічного зростання. Таким чином, монетаризм зробив гроші центральним елементом економічної системи, який визначає не лише рівень інфляції, а й загальний хід відтворювального процесу. Його вплив вийшов далеко за межі академічних дискусій, перетворившись на практичний інструмент економічної стабілізації в умовах кризових викликів другої половини ХХ століття.

Разом із тим, академічне протистояння провідних наукових течій грошової теорії, що знаходили відображення у практичній площині реалізації монетарної політики провідних країн світу, не виходили за рамки потреби чи непотрібності монетарного впливу як такого навіть з урахуванням того, що кейнсіанська теорія стверджує, що грошово-кредитна політика менш ефективна, ніж фіскальна політика, тоді як монетаристська теорія наголошує на прямому впливі монетарної політики, а не фіскальної політики на визначення коливань рівня виробництва і стан ділового циклу [5]. Сама дискусія щодо ролі монетарної політики у всій системі державного регулювання, навіть попри

наявність певних аргументів «за» і «проти» більшою мірою зводиться до ступеня та інтенсивності такого втручання, аніж до його необхідності як такого враховуючи цілком очевидну неможливість повернення до принципів «laissez-faire», тобто економічної доктрини, що означає мінімальне втручання держави в економіку.

У той же час, якщо вести мову про аргументи «проти», то серед них найбільш часто можна зустріти такі: вплив держави на економіку монетарними методами не дає можливості фіксувати реальні сигнали ринку (тобто спотворює їх), а відтак своєчасно здійснювати коригування економічної політики в цілому; заходи монетарної політики містять елемент економічної несправедливості і призводять до створення нерівних умов для різних компаній і секторів економіки (наприклад, експортно-орієнтованих підприємств); інструменти монетарної політики мають низьку ефективність через вплив низки інших чинників на грошові відносини і економічні процеси в цілому (наприклад, вплив немонетарних чинників на інфляційні процеси); організація монетарного регулювання, контролю і впливу на діяльність суб'єктів ринку пов'язана із значними фінансовими і організаційними витратами для держави.

На противагу цьому, серед аргументів «за» слід відзначити наступні: монетарна політика сприяє ефективній організації економічних відносин та діяльності суб'єктів ринку у всіх сферах ведення бізнесу, оскільки усі вони пов'язані із рухом грошей; заходи з монетарної політики сприяють встановленню рівноваги на фінансовому ринку, що забезпечує макроекономічну стабільність та дозволяє своєчасно реагувати і протидіяти розгортанню фінансових криз; монетарний вплив держави на економічні процеси через регулювання інфляції і процентних ставок, а також обмеження волатильності валютного курсу сприяє зниженню ризиків підприємницької діяльності і сприяє захисту доходів населення від можливого знецінення національної валюти; заходи монетарного регулювання сприяють ефективній і надійній роботі інститутів кредитної системи та обмежують можливості дестабілізації внутрішнього грошового ринку внаслідок притоку і відтоку спекулятивного капіталу.

Підсумовуючи указану аргументацію, необхідно зазначити, що попри окремі застереження і обмежувальні фактори, сучасна монетарна політика є потужним інструментом забезпечення економічної стабільності та розвитку [6]. Вона відіграє ключову роль у створенні умов для ефективно організації економічних відносин, регулювання фінансових ринків, стабільності валютного курсу та збереженні купівельної спроможності суб'єктів ринку. Водночас, вміння гнучко адаптувати монетарні заходи до мінливих економічних умов дозволяє ефективно протидіяти ризикам і забезпечувати сталість економічного розвитку в довгостроковій перспективі. І хоча у протистоянні двох ключових концепцій монетарного регулювання кейнсіанська теорія наголошує на активному використанні монетарних інструментів для стимулювання попиту та зростання в періоди економічного спаду, а монетаристська теорія робить наголос на контролі грошової маси і протидії інфляції, та все ж запропоновані

обом теоріями рецепти мають право на життя в залежності від конкретних особливостей економіки у той чи інший історичний період та пріоритетів державної політики. А монетарне регулювання при цьому залишається найважливішим чинником і головним, центральним елементом впливу держави на ринкову економіку, що визначає по суті стан господарського механізму, кон'юнктури ринку і увесь перебіг відтворювального процесу. Тому монетарна політика на сьогодні є невід'ємним елементом державної економічної політики, важливою складовою частиною цілого комплексу заходів, які держава використовує для досягнення стратегічних цілей із забезпечення стійного економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Palgrave Macmillan, 1936. 404 p.
2. Keynes J. M. *A Treatise on Money: in two volumes / by John Maynard Keynes*. Vol.1: *The Pure Theory of Money*. London: Macmillan & Company Limited, St. Martin's Street, 1935. 363 p.
3. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. Chicago: Univ. of Chicago Press, 2020. 216 p.
4. Friedman M., Schwartz A. J. *A Monetary History of the United States 1867-1960*. Princeton: Princeton University Press. 1963. 861 p.
5. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: «Економічна думка», 2010. 384 с.
6. Дзюблюк О. В. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці. *Банківська справа*. 2017. №2. С. 3-26.

Олена Жадан

к.е.н., головний спеціаліст
відділу обслуговування розпорядників коштів
та інших клієнтів державного бюджету
управління обслуговування розпорядників коштів та інших,
Головне управління Державної казначейської служби України
у Тернопільській області, м. Тернопіль

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ

Сучасні технологічні досягнення стрімко змінюють наше життя. В даний час є досить багато сфер діяльності, в яких впроваджується і застосовується штучний інтелект. Особливої актуальності набуває використання можливостей штучного інтелекту (далі – ШІ) у галузі публічних закупівель. Проте оскільки застосування ШІ є новим інструментом для публічних закупівель, виникає багато питань стосовно його функціональності та напрямків застосування, обрання яких дозволить підвищити ефективність використання публічних коштів.

Дослідження питання впровадження ШІ в різних сферах управління здійснювалося у працях багатьох зарубіжних науковців, зокрема А. Агравала [1], І. Т. Ялталін, Х. Т. Сігурдарсон [2], а також вітчизняних, зокрема О. Піжук [3], О. Карпенко [4] та інших. Однак невирішеною частиною проблематики залишається недостатнє обґрунтування алгоритмів ШІ у сфері публічних закупівель, які можуть полегшити опрацювання великих обсягів інформації та позитивно вплинути на підвищення ефективності закупівель.

Основним призначенням ШІ у публічних закупівлях є економія часу фахівців на виконання трудомістких, але не складних завдань, пов'язаних з аналізом та обробкою інформації. Однак ШІ успішно працює лише за умов наявності чітко вибудованих закупівельних функцій та налагоджених процесів.

На період воєнного стану замовники здійснюють публічні закупівлі з урахуванням Особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі» [5], на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування [6], нормами яких передбачено планування закупівель, підготовка тендерної документації (технічні характеристики товару, формування очікуваної вартості, вимоги до учасників та інше), оголошення та проведення закупівель. ШІ можна задіяти на кожному з цих етапів.

ШІ активно використовується електронними закупівельними майданчиками, серед яких: E-Tender, Smarttender, Zakupivli.pro та інші. Переваги ШІ для фахівців у сфері публічних закупівель під час виконання основних завдань, що стосуються підготовки та проведення процедур закупівель, полягають, перш за все, в економії часу, наприклад:

– формування очікуваної вартості, яке фахівцю займає від 2 днів, ШІ може виконати за 45 хвилин;

– перевірка документів постачальника фахівець в середньому виконує від 3-х годин, натомість ШІ – 10 хвилин;

– нівелюються ризики 99% помилок через неувважність фахівців під час аналізу документації учасників закупівель.

Застосування ШІ на електронному закупівельному майданчику E-Tender передбачає наступні функції:

– зіставлення довідника товарів і послуг з універсальним довідником товарів і послуг, який використовується на закупівельній платформі e-Tender;

– автоматична перевірка фінансової звітності, сертифікатів, статутних документів;

– перевірка великого обсягу документів, різних форматів файлів, аналіз архівів та таблиць;

– швидкий розрахунок на основі даних з договорів замовників в електронній системі публічних закупівель або актуальних цін постачальників в електронному каталозі товарів [7].

На електронному закупівельному майданчику Smarttender основними функція ШІ є наступні:

– автоматичне опрацювання вимог замовників;

– пошук вимог та прихованих умов у тендерній документації;

– формування переліку необхідних документів та завантаження файлів до кожної вимоги замовника закупівель [8].

На електронному закупівельному майданчику Zakupivli.pro ШІ використовується здебільшого як порада для замовників закупівель. ШІ-помічник може допомогти в наступному:

– орієнтуватися в інтерфейсі електронного майданчика, зокрема, як зареєструватися, подати пропозицію, знайти потрібну закупівлю чи перевірити її статус;

– пояснити які документи необхідно долучити під час оголошення закупівлі, які документи потрібні;

– розтлумачити норми законодавства;

– підготувати шаблони документів для проведення закупівлі;

– підготувати лист, довідку чи скаргу до органу оскарження закупівель [9].

Як видно із описаних функцій, ШІ може стати надійним помічником для фахівців із закупівель, оскільки його залучення дозволяє значно скоротити час на технічні завдання та зосередитися на інших завданнях, які потребують інтелекту та логіки людини. Однак важливо пам'ятати, що ШІ – це лише інструмент і повністю він не замінить людину, а інформацію, отриману за допомогою ШІ, важливо перевіряти щоб переконатися у її достовірності.

Водночас важливими є подальші дослідження у цьому напрямку з метою виявлення перспектив для інтеграції ШІ у сферу публічних закупівель та

зменшення трудомісткості праці фахівців, що відповідають за здійснення закупівель.

Список використаних джерел:

1. Agrawal A. The Economics of artificial Intelligence. McKinsey, 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/the-economics-of-artificial-intelligence>
2. Hjaltalin I. T., Sigurdarson H. T. The strategic use of AI in the public sector: A public values analysis of national AI strategies. *Government Information Quarterly*. 2024. Vol. 41(1). URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0740624X24000066>
3. Піжук О. І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. *Економіка управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89). С. 41-46.
4. Карпенко О., Карпенко Ю., Герман Д. Штучний інтелект як інструмент зниження корупційних ризиків у сфері публічних закупівель. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11 (2). С. 129-135.
5. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.
6. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF/ed20251101#Text>.
7. Час діяти: AI у закупівлях як новий стандарт реальності. URL: <https://e-tender.ua/news/chas-diyati-ai-u-zakupivlyah-yak-novij-standart-realnosti-1941>.
8. SmartCheck AI – інструмент для швидкої та ефективної участі в публічних закупівлях. URL: <https://www.smarttender-ai.biz/>.
9. Інструкція користувача: AI-помічник Закупайко. URL: <https://blog.zakupivli.pro/instrukcziya-korystuvacha-ai-pomichnyk-zakupajko/>.

Остап Жук

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Савчук

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

В епоху цифрової трансформації економіки ключовим питанням є модернізація системи податкового контролю відповідно до інноваційних змін. Застосування класичних інструментів обробки інформації та аналітичних даних у фіскальній політиці держави стає вже неефективним, оскільки видозмінюються методи реалізації економічних процесів, зростають масштаби інформаційних потоків, а також збільшуються темпи обміну інформацією. Усе це формує нагальну потребу впровадження інтелектуальних систем, які забезпечать інноваційну модернізацію процедури контролю органами податкової служби.

Ключовим інструментом AI-технологій, який забезпечує об'єктивність, оперативність та необхідну глибину податкового контролю, є штучний інтелект (далі – ШІ). Уже на сучасному етапі даний інноваційний інструмент завдяки своїм технологічним особливостям надає можливість автоматизувати моніторинг фінансових операцій, змінити підхід щодо ідентифікації ризиків та методів уникнення сплати податків. ШІ у податковій системі – це засіб налагодження ефективної взаємодії між платниками податків та державними органами, що забезпечує сучасний підхід до реалізації основних засад податкового контролю.

Незважаючи на значну кількість переваг використання штучного інтелекту, сьогодні постає проблема його правильного інтегрування в державне фіскальне управління. Наявність похибок, потреба у правильному підході до формулювання задач та цілей AI-технологіям ускладнює процес формування належної інформаційно-аналітичної бази, яка є запорукою належного виконання своїх функцій податковими органами. Тому виникає потреба детального вивчення та аналізу сучасних аспектів впровадження штучного інтелекту у систему податкового контролю.

Сьогодні дослідження використання штучного інтелекту у системі оподаткування є актуальною тематикою посеред української наукової спільноти. Так, у своєму науковому доробку Л. Р. Біла-Тіунова [1] досліджує виклики та перспективи впровадження цифрових технологій у податковий контроль України, як актуальне завдання у контексті виконання зобов'язань перед ЄС в період євроінтеграції. І. О. Боднарчук та співавтори досліджують вплив та перспективи змін для сучасної податкової системи в еру цифрових технологій та розглядають потенційні вигоди від впровадження ШІ в податкову систему [2]. Науковці О. М. Кондратюк, Д. В. Ведмідська у своїх наукових працях аналізують ключові тенденції цифрового податкового контролю,

здійснюють оцінку його переваг і викликів, а також визначають перспективи розвитку даної сфери в умовах глобальної цифрової трансформації [3]. Так, М. Поляк-Свергун досліджує сучасні способи автоматизації процесів у податковому адмініструванні та розглядає можливості цифрової трансформації податкових систем з використанням технології блокчейн та штучного інтелекту (ШІ) [4]. О. Ю. Сидорович, М. М. Буковський та А. Ю. Ярошович досліджують сучасні тенденції й перспективи застосування цифрових інструментів у систему податкового адміністрування [5]. Проаналізувавши існуючі дослідження, можна зауважити, що вони поділяються на три основні предмети вивчення: техніко-економічних особливостей впровадження ШІ у систему податкового контролю; контроль уникнення від сплати податків за допомогою технологій штучного інтелекту; проблеми та перспективи впровадження ШІ в систему оподаткування.

Незважаючи на значну кількість наукових праць у дослідженні питання впровадження штучного інтелекту у систему податкового контролю, дана проблематика потребує розвитку підходів та подальшого вивчення. З кожним роком з'являється все більше фактичних даних щодо прийняття інноваційних рішень стосовно використання AI-технологій у податковій системі, що надає можливість сформулювати більш обґрунтовані висновки та правильно спрогнозувати перспективи.

У період цифрової трансформації економіки, інтеграція технологій штучного інтелекту (ШІ) у діяльність державних органів, стала важливою умовою належного виконання покладених на них функцій. Технологічна зміна обміну інформацією, збільшення її масштабності, застосування суб'єктами ринку нових технологій формування алгоритмів обміну даними, — усе це сформувало потребу нагального видозмінення системи податкового контролю з метою налагодження належного рівня взаємодії з платниками податків і уникнення випадків неналежного виконання ними податкових зобов'язань.

Як зазначають О. Ю. Сидорович, М. М. Буковський та А. Ю. Ярошович, використання ШІ податковими інституціями може автоматизувати безліч рутинних процесів, а саме:

- перевірка декларацій;
- класифікація документів;
- відповіді на типові питання платників податків;
- сортування документів [5, с. 225].

Дана автоматизація не лише сприяє оптимізації операційних процесів оподаткування, але й забезпечує можливість швидкого контролю фінансових даних.

Штучний інтелект виконує ряд функцій під час здійснення податкового контролю, які визначають його комплексне значення для належного функціонування фіскальної системи (табл. 1).

Зазначенні у табл. 1 функції впровадження ШІ сприяє переходу від застарілої, пасивної до інтелектуально-аналітичної моделі контролю, що

забезпечує можливість підвищити стратегічну ефективність фіскальної політики в умовах цифрової трансформації економіки.

Таблиця 1

Функції штучного інтелекту у системі податкового контролю

Функція	Опис
Аналітично-прогностична	Забезпечує швидку обробку великого масштабу даних, що в подальшому забезпечує ефективне прогнозування поведінки платників податків.
Контрольно-діагностична	Сприяє швидкій перевірці достовірності наданої інформації, підвищуючи при цьому об'єктивність контролю та зменшуючи людську участь у даному процесі.
Ризик-менеджменту	Є ключовим інструментом побудови системи оцінювання ризиків відповідно до вимог сучасної цифрової економіки.
Автоматизаційна (операційна)	Автоматизація усіх процесів контролю: від збору інформації до формування звітності контрольної перевірки.
Комунікаційна	Забезпечує налагодження інтерактивної взаємодії між податковими органами та платниками податків для отримання необхідної інформації.
Антикорупційна	Унеможливує людське втручання в бази даних, що гарантує прозорість даних та правдивість отриманих результатів.
Нормативно-контрольна	Забезпечує можливість здійснення податкового моніторингу відповідно до чинного законодавства.

Джерело: сформовано автором

Впровадження штучного інтелекту в податкову систему України є однією із основних євроінтеграційних вимог, оскільки фіскальний контроль є ключовим елементом ефективного функціонування державної фінансової системи в період глобалізаційних змін та невизначеності [1, С.65].

Сьогодні у Державній податковій службі України активно впроваджуються інноваційні рішення на основі ШІ, серед яких – Big Data, технології електронного аудиту, блокчейн та автоматизовані системи ризикоаналізу. Дані технології AI забезпечують можливість обробляти великий масштаб даних та проводити об'єктивний контроль з мінімальною участю людини. Окрім того, вони значно зменшують рівень корупційних ризиків, підвищують прозорість податкових перевірок та забезпечують однакові умови для всіх платників податків [3, с. 342].

Незважаючи на досить короткий період застосування у податковій системі, ШІ демонструє можливість виявлення потенційних розбіжностей у фінансових даних, проведення аналізу коректності розрахунків та автоматизованого розв'язання податкових задач, аналізу коректності розрахунків [2, с. 296].

Головними факторами, які в даний час стримують інтеграцію штучного інтелекту у податковий контроль в Україні, – є відсутність належного впровадження нормативно-правового регулювання, відсутність гарантій захисту персональних і фінансових даних та неналежний розвиток цифрової компетентності працівників.

Враховуючи існуючі тенденції, можна визначити наступні перспективи використання ШІ під час податкового контролю в Україні:

- формування інтегрованої інтелектуальної системи адміністрування для забезпечення високого рівня автоматизації, аналітичної точності та прогнозування податкових ризиків;

- розширення застосування алгоритмів для моделювання поведінки платників податків, що сприятиме виявленню ухилень від оподаткування, потенційних порушення та випадків фінансового шахрайства;

- запровадження інтелектуальних систем щодо підтримки управлінських рішень податкової служби, які сприятимуть належній оперативній аналітичній обробці великого масштабу даних у режимі реального часу;

- використання технологій обробки природної мови (NLP) для забезпечення автоматизації аналізу звітів, договорів та інших текстових документів;

- поєднання ШІ з технологіями блокчейну, що підвищить достовірність податкових операцій і звітності, прозорість та безпеку персональних і фінансових даних.

Загалом, використання ШІ у системі податкового контролю сприятиме не тільки підвищенню його ефективності, але й формуванню довіри платників податків до податкових органів, що забезпечить формування належних умов побудови справедливої, прозорої та сучасної податкової системи в Україні.

Отже, використання штучного інтелекту в системі податкового контролю є стратегічним напрямом модернізації фіскальної політики держави в період глобалізаційних змін та цифрової трансформації економік. Інтеграція ШІ у діяльність податкових органів формує новий рівень аналізу та обробки фінансових даних, сприяє прозорості процедур оподаткування, мінімізує ризики людського фактору, підвищує довіру платників податків. На сьогодні процес запровадження ШІ в податковий контроль на теренах України потребує адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів, формування системи захисту персональних і фінансових даних та підвищення цифрової компетентності податківців. Подальші перспективи використання штучного інтелекту у системі податкового контролю передбачають формування комплексних інтелектуально-аналітичних систем, розвиток алгоритмів запровадження автоматизованих механізмів прийняття управлінських рішень та прогнозування податкових ризиків, що у поєднанні сприятиме ефективному функціонуванню податкової системи в умовах цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Біла-Тіунова Л. Р. Податковий контроль в межах цифрових податкових систем в умовах інтеграції України до ЄС. *Правові новели*. 2024. № 24. С. 61-67.
2. Боднарчук І. О., Боднар С. В., Матерева А. О. Штучний інтелект як інструмент для протидії ухиленню від сплати податків: аналіз інструментів для виявлення схем ухилення від сплати податків. *Юридичний науковий*

- електронний журнал.* 2024. Вип. 5. С. 267-269. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/64> (дата звернення: 06.11.2025).
3. Кондратюк О. М., Ведмідська Д. В. Цифровий податковий контроль: виклики, перспективи та шляхи вдосконалення в Україні. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/de5bd1d7-4a03-415f-a6ff-7e0a399c5180/content> (дата звернення: 06.11.2025).
 4. Поляк-Свергун М. Автоматизація процесів фіскального адміністрування з використанням технології блокчейн та штучного інтелекту. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. № 3 (5). DOI:10.46299/j.isjmef.20240305.02 (дата звернення: 06.11.2025).
 5. Сидорович О. Ю., Буковський М. М., Ярошович А. Ю. Цифрові інструменти податкового адміністрування: сучасні тенденції та перспективи. *Інноваційна економіка*. 2024. № 4. С. 218-230.

Зеновій-Михайло Задорожний

д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Василь Філіпець

студент гр. ОПДм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

УМОВИ ВИЗНАННЯ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ В ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

Необоротні матеріальні активи як основна складова необоротних активів мають свої критерії визнання в обліку і звітності, які встановлюють згідно з чинним законодавством та діючими нормами НП(С)БО та МСФЗ.

Варто відзначити, що в цілях обліку та звітності в НП(С)БО 1 визначено, що облікова категорія відображається, якщо стаття відповідає таким критеріям:

- «інформація є суттєвою» [3];
- «оцінка статті може бути достовірно визначена» [3].

При цьому, під статтею необхідно розуміти «елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, установленим цим Національним положенням (стандартом)» [3], тобто НП(С)БО 1.

Крім того, щодо активів в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [6] зазначено, що при визначенні активів необхідно враховувати те, що ці ресурси повинні бути «контрольовані підприємством у результаті минулих подій» [6] і використання їх, як очікується, «приведе до отримання економічних вигод у майбутньому» [6].

Також окремий критерій вводиться щодо оборотності чи необоротності активів. Так, за цим критерієм НП(С)БО 1 розділяє оборотні та необоротні активи. При чому до оборотних положення відносить «гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи використання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [10], а до необоротних – всі інші активи.

С. М. Кафка [2] пропонує узагальнену схему критеріїв визнання для необоротних активів (рис. 1).

З.-М. В. Задорожний, В. В. Муравський та ін. [18], узагальнюючи основні критерії визнання необоротності активів, визначили такі:

- його вартість може бути достовірно визначена;
- використовується більше одного року;
- має матеріально-речову або нематеріальну форму;
- не передбачається перепродаж;
- у майбутньому очікується отримання економічних вигод від використання [1].

Як бачимо, перераховані критерії цілком відповідають законодавчим вимогам та вимогам Н(П)БО, однак варто уточнити часовий критерій та додати

до терміну використання можливість визначення необоротності активів в певних галузях, де операційний цикл, може бути довшим за рік.

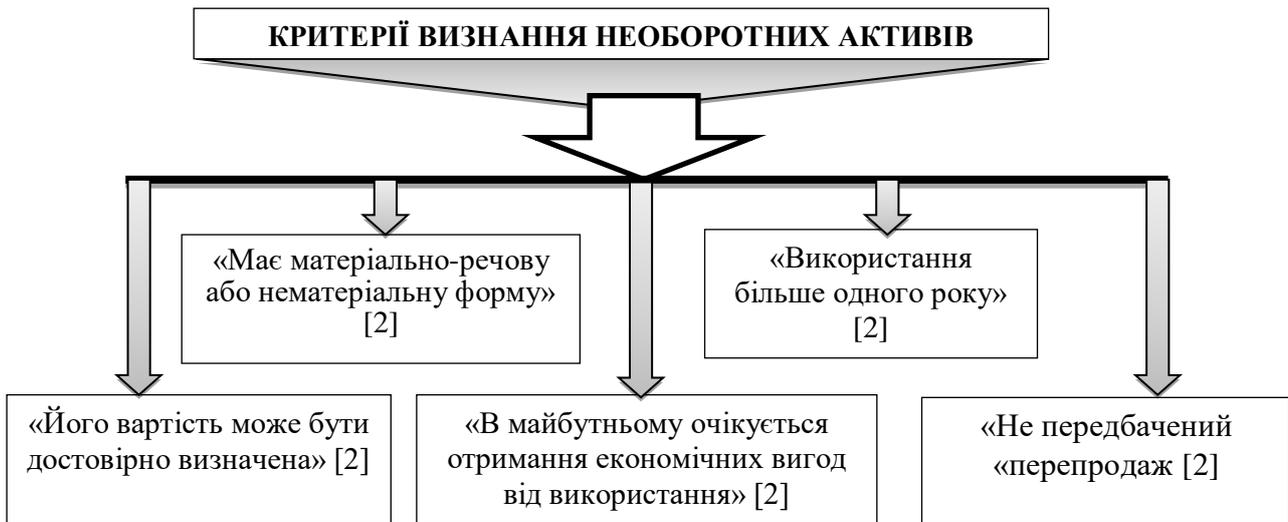

Рис. 1. Критерії визнання активу необоротним за С. Ф. Кафкою [2]

Також доцільно вказати, що існують додаткові критерії визнання окремих елементів групи НМА, зокрема, – вартісний критерій, тобто, критерієм слугує вартість облікової одиниці, що перевищує норматив, визначений законодавством, та/або закріплений у наказі про облікову політику підприємства.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства та діючих нормативно-інструктивних активів, в процесі визначення критеріїв визнання необоротного матеріального активу доцільно виходити з того, що цей актив має бути: 1) матеріальним та 2) необоротним. В табл. 1 узагальнено обов'язкові та додаткові критерії визнання необоротних матеріальних активів.

Таблиця 1

Критерії визнання необоротним активом

Визнання необоротних матеріальних активів об'єктом обліку і звітності	
<i>1. ОBOB'ЯЗKOBІ критерії визнання НМА</i>	
Форма	це ресурси підприємства, які мають фізичну (матеріальну) форму, на відміну від нематеріальних активів
Вартість	можливість оцінки та достовірного визначення вартості об'єкта
Тривалість використання	термін корисного використання активу становить понад 12 місяців чи довше операційного циклу
Очікувана економічна вигода	наявність очікуваних майбутніх економічних вигод від використання активу, що може надходити у вигляді прибутку, зниження витрат або іншої вигоди
Контроль	підприємство контролює ресурс у результаті минулих подій, і очікується, що майбутні економічні вигоди, пов'язані з цим ресурсом, надійдуть до підприємства
<i>2. ДОДАТКОВІ критерії визнання НМА</i>	
Вартісний критерій	для визнання об'єкта основним засобом в податковому обліку його вартість має бути вищою за 20 000 грн
Використання	актив використовується підприємством у процесі господарської діяльності для виробництва, надання послуг або адміністративних цілей

На нашу думку, представлені в табл. 1 критерії визнання необоротних матеріальних активів у національній системі бухгалтерського обліку та у міжнародних стандартах мають високий рівень узгодженості та базуються на спільних концептуальних принципах.

Систематизація критеріїв (табл. 1) дозволяє зробити висновок, що визнання необоротних матеріальних активів має концептуально однакову основу, проте на практиці потребує гнучкого підходу для узгодження вимог фінансового, податкового та управлінського обліку. За таких умов важливо визначити перспективи розвитку та вдосконалення питань визнання цих активів як облікової категорії та комплексного показника в звітності (рис. 2).

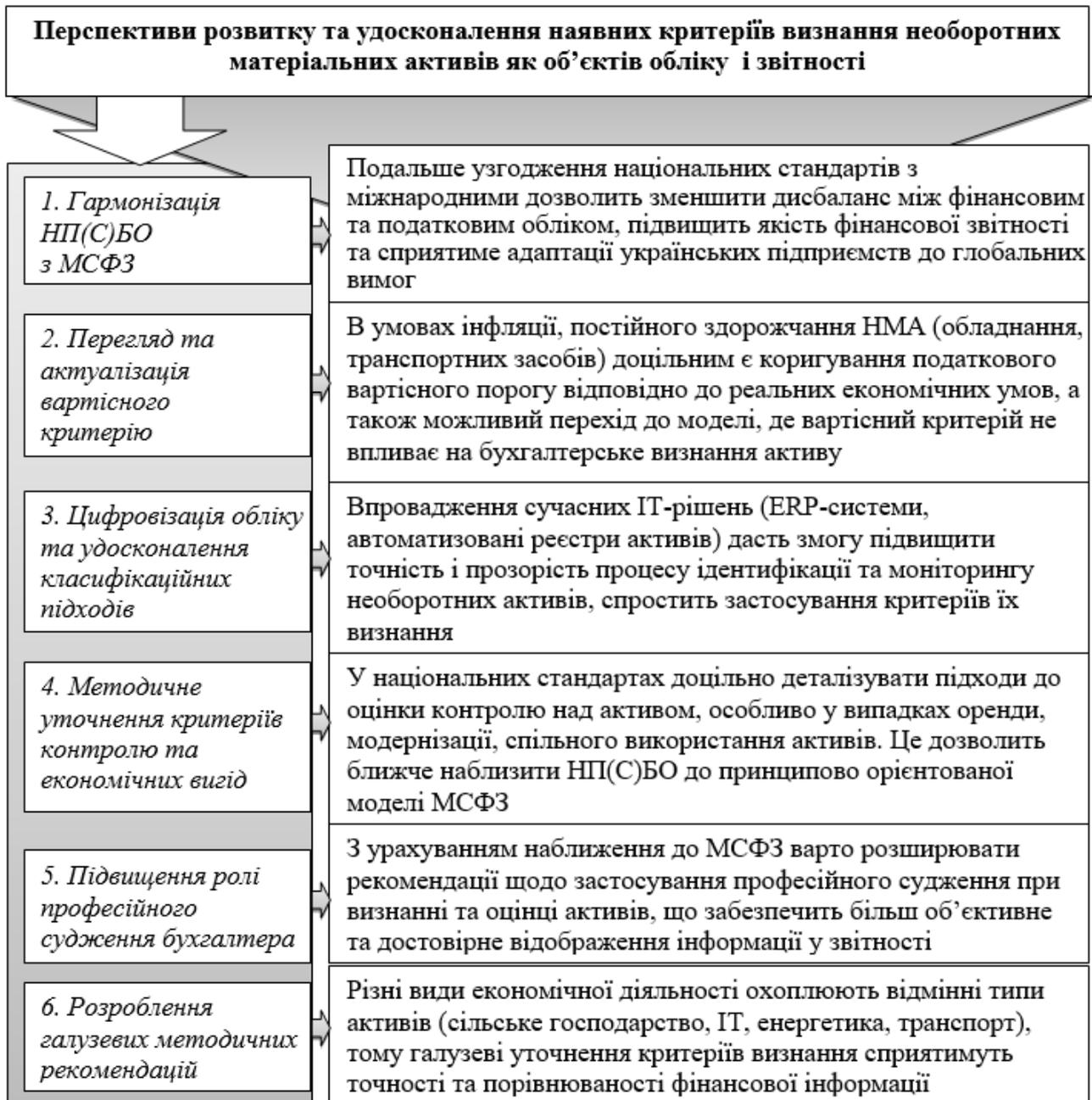

Рис. 2. Перспективи розвитку й удосконалення підходів до визначення критеріїв визнання необоротних матеріальних активів

Представлені шляхи розвитку організаційних облікових підходів щодо визнання необоротних матеріальних активів є важливим питанням для цілей обліку та складання звітності з метою раціонального управління цими активами, особливо в умовах посилення ролі прозорості, інвестиційної привабливості та фінансової безпеки підприємств.

Список використаних джерел:

1. Задорожний З.-М., Муравський В., Костецький Я., Задорожний М. Удосконалення обліку необоротних активів у системі ефективного управління ними. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 5(46), С. 149-160. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.46.2022.3791>
2. Кафка С. М. Облік надходження необоротних активів та формування їх первісної вартості. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5549>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>
5. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

Анна Іванова

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний економічний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Фіскальна політика в умовах сучасних воєнних викликів постає центральним інструментом державного регулювання, здатним забезпечити макроекономічну стабільність, фінансову стійкість і соціальну рівновагу. Повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала завдання збереження життєздатності національної економіки в умовах безпрецедентних зовнішніх і внутрішніх потрясінь. Господарський комплекс держави опинився під потужним тиском руйнувань виробничої та логістичної інфраструктури, скорочення обсягів національного виробництва, відпливу капіталу й трудових ресурсів. За таких умов фіскальна політика набула стратегічного значення, оскільки саме через її інструментарій здійснюється акумуляція та ефективний розподіл фінансових ресурсів, необхідних для фінансування оборонних потреб, підтримання соціального добробуту населення й відновлення економічного потенціалу країни.

Як слушно підкреслює С. Юрій, «...без активної регулюючої місії державних інститутів неможливий динамічний розвиток господарських структур, навіть тих, що базуються на досягненнях науково-технічного прогресу, інноваційних проривах соціально орієнтованої ринкової економіки» [1, с. 7]. Ця теза набуває особливого змісту в умовах війни, коли держава виступає не лише арбітром економічних процесів, а й ключовим координатором фінансових потоків, спрямовуючи їх на пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку. Відповідно, фіскальна політика розглядається як система державних заходів із мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів через податки, бюджет і державні позики. Її головна мета полягає у забезпеченні макроекономічної рівноваги, соціальної стабільності та підвищенні ефективності функціонування господарського комплексу.

Як зазначають С. Юрій і А. Крисоватий, «...економічне оновлення об'єктивно потребує зміцнення державних фінансів як основного важеля ефективного розвитку господарства країни» [2]. Якщо у мирний час таке зміцнення спрямовується на стимулювання зростання та інвестиційної активності, то в умовах воєнного стану головним завданням стає забезпечення фінансової життєздатності економіки та формування ресурсної бази для оборони. У цьому контексті фіскальні інструменти – податкові надходження, бюджетні видатки, державні облігації, фінансові стимули – виступають універсальними важелями впливу на сукупний попит, обсяги інвестицій і розподіл доходів у державі. На думку С. Юрія, «фінанси є динамічним чинником, що відображає процеси мобілізації, розміщення й інвестування ресурсів, формування доходів і здійснення витрат» [1, с. 10]. Це свідчить про їхню здатність адаптуватися до

змін соціально-економічного середовища та виступати фундаментом державного регулювання.

У період війни фіскальні інструменти набувають мобілізаційного характеру. Їх основне призначення полягає в концентрації ресурсів для фінансування сектору безпеки й оборони, реалізації гуманітарних програм, підтриманні критичної інфраструктури та стабілізації економічної діяльності. До таких інструментів належать:

- воєнні облігації внутрішньої державної позики;
- цільові оборонні фонди;
- спеціальні бюджетні програми;
- податкові пільги для підприємств оборонно-промислового комплексу;
- пільгові кредити та державні гарантії для виробників стратегічно важливих товарів.

Водночас існує ризик дестабілізації фінансової системи, що зумовлюється нарощуванням бюджетного дефіциту, надмірною централізацією фінансових потоків та недостатньою ефективністю їх використання. Як зазначають українські економісти, «...криза державних фінансів проявляється у хронічному дефіциті бюджету, надмірній централізації фінансів і неефективному використанні коштів» [2]. Для подолання цих загроз необхідно суворо дотримуватися принципу пріоритетності бюджетних видатків, спрямовуючи державні ресурси на першочергові потреби – оборону, охорону здоров'я, енергетичну безпеку та відновлення зруйнованих об'єктів інфраструктури.

У структурі фіскальної політики особливе місце посідає податкова система, яка безпосередньо формує ресурсну базу держави. Саме через неї реалізуються більшість бюджетних рішень і забезпечується баланс між державними витратами та доходами. Крім того, податкова політика є індикатором довіри між державою, бізнесом і громадянами, оскільки від рівня її прозорості, стабільності та справедливості залежить готовність суб'єктів господарювання брати участь у фінансовій підтримці держави.

Податкова політика у воєнний період поєднує фіскальну та стимулюючу функції, впливаючи на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Її стабільність і прогнозованість визначають рівень довіри до держави з боку бізнесу та населення. Недаремно підкреслюється, що «...одна з основних причин існування тіньової економіки – відсутність стабільності у функціонуванні фіскальної політики» [2]. Оптимізація податкової системи у кризових умовах має ґрунтуватися на запровадженні тимчасових податкових канікул для малого бізнесу у зонах бойових дій, зниженні податкового тиску на підприємства, які інвестують у виробництво військової продукції, підвищенні прогресивності оподаткування, де «...багаті платять більше на одиницю доходу, ніж бідні» [2], а також на цифровізації процесів адміністрування та посиленні прозорості у взаєминах між платниками податків і державними органами. За таких умов податкова політика трансформується з механізму фіскального тиску у партнерський інструмент відновлення економічної активності та залучення інвестицій.

У науковій концепції С. Юрія сучасна епоха визначається як «епоха фінансизму», коли фінанси та влада формують «...єдину систему інструментальної раціональності» [1, с. 11]. Ця характеристика влучно відображає особливості функціонування економічної системи у воєнний період, коли держава зобов'язана не лише контролювати фінансові потоки, а й активно формувати нову модель економічного управління, орієнтовану на стійкість, ефективність і відновлення. При цьому інтеграція української фінансової системи у світовий фінансовий простір залишається стратегічним завданням, оскільки «...закономірності та новітні тенденції розвитку світового ринку цінних паперів визначають необхідність державного контролю за фінансовими потоками та інтеграції національних фінансових систем у глобальний фінансовий простір» [3]. Відтак державна фінансова політика має поєднувати мобілізаційні заходи воєнного часу з довгостроковою орієнтацією на післявоєнну економічну стійкість і структурну модернізацію.

Фіскальні інструменти державного регулювання є визначальним чинником збереження економічної стійкості та фінансової безпеки України в умовах війни. Їх ефективне застосування передбачає синергію мобілізаційної, соціальної та стимулюючої функцій, що забезпечує баланс між короткостроковими потребами виживання та стратегічними цілями відновлення. Оптимальне співвідношення між ринковими механізмами й державним втручанням, на чому наголошував С. Юрій, є необхідною передумовою для побудови післявоєнної економічної моделі, заснованої на самодостатності, соціальній відповідальності та справедливому розподілі ресурсів. Як зазначає учений, «головною проблемою є знаходження оптимального співвідношення між природними економічними процесами та свідомим державним регулюванням» [1, с. 9].

Збалансована фіскальна стратегія, що поєднує фінансову дисципліну, соціальну орієнтацію й інституційну прозорість, має стати основою стійкого соціально-економічного розвитку та гарантією відновлення економіки України в післявоєнний період. Її ефективна реалізація сприятиме не лише подоланню наслідків воєнних руйнувань, але й формуванню нової фінансової моделі держави, орієнтованої на стійкість, інвестиційну привабливість і соціальну згуртованість суспільства. Такий підхід забезпечить поступовий перехід від політики виживання до політики розвитку, зміцнить довіру громадян до державних інститутів і створить передумови для сталого економічного зростання України.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. У пошуках компромісу між державним патерналізмом і фінансизмом. *Світ фінансів*. 2008. №4(17). С. 7–12.
2. Юрій С. І., Крисоватий А. І. Державні фінанси як основа соціально-економічного оновлення суспільства. *Фінанси України*. 1998. С. 9–15. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/10651>
3. Юрій С. Обрії фінансизму. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. №5. С. 13–20.

Ольга Кириленко

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Марія Гринчук

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Проблеми фінансів домогосподарств останніми роками досить активно досліджуються як в західній науці, так і вітчизняними вченими. В цьому контексті доцільно зазначити таких українських вчених, як Дубина М., Качула С., Кізіма Т., Лисяк Л., Мульська О., Пшик Б., Рамський А., Сидорчук А., Ясінська Н. Питання, які розглядають вчені у сфері фінансів домогосподарства, це – формування доходів і здійснення видатків, заощадження та інвестиційна діяльність домогосподарств на фінансовому ринку України, шляхи подолання бідності, притаманної значній кількості домогосподарств, інструменти убезпечення домогосподарств від сучасних фінансових викликів, зокрема, пов'язаних із воєнним станом та великими масштабами міграції населення та зростанням рівня його соціальної незахищеності. Окрема увага приділяється проблемам підвищення фінансової грамотності населення, як основи для зміцнення фінансів як окремих осіб, так і домогосподарств. Крім того, новим напрямком наукових досліджень у цій сфері є питання фінансової грамотності молоді і, в тому числі, дітей.

Теорія і практика підтверджують, що існування домогосподарств безпосередньо залежить від можливості ними формувати заощадження, які становлять частину фінансових ресурсів, що знаходиться у їхньому розпорядженні; такі ресурси нагромаджуються у формі вільних коштів, що утворюються після задоволення першочергових потреб. До видатків, пов'язаних з поточним (першочергові видатки) функціонуванням домогосподарств, належать видатки на харчування, придбання одягу і взуття, побутової техніки, ліків, оплата лікування, житлово-комунальних послуг, навчання членів домогосподарства, плата за утримання дітей в дошкільних закладах, сплата податків членами домогосподарства та інше.

Бурхливий економічний розвиток сучасних країн здійснює значний вплив на формування потреб членів суспільства, відбувається їх суттєва трансформація та докорінна зміна пріоритетів у використанні власних ресурсів. І тому на сьогодні до видатків на першочергові потреби домогосподарств повною мірою можна відносити і видатки, пов'язані з щорічним відпочинком, придбанням транспортних засобів, внески по іпотечі тощо.

Таким чином видатки домогосподарства можна поділити на першочергові та видатки, пов'язані з досягненням перспективних цілей і завдань. На жаль, у більшості українських домогосподарствах сукупні доходи усіх членів дають можливість лише задовольняти першочергові потреби. І питання про

фінансування довгострокових цілей домогосподарства, а також про можливість здійснення заощаджень, загалом не стоїть. За результатами аналітичних досліджень фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, у 2021 році лише 13% українських домогосподарств здійснювали заощадження, усім іншим домогосподарствам не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування або постійно відмовляли собі в самих необхідних продуктах і товарах [1, с. 9].

Згідно даних Світового банку, з початком війни і, зокрема, станом на вересень 2023 р. стрімко зросла кількість домогосподарств, які перебувають на межі бідності і не можуть дозволити собі певні товари першої необхідності; таких домогосподарств нараховувалось понад 50%. Така ситуація є загрозливою, адже супроводжується збільшенням неактивного населення і скороченням зайнятого населення [2].

Визначення сутності та основних форм заощаджень, мотивів їх здійснення, джерел формування та ін. питань фінансів домогосподарств в українській науковій літературі вперше комплексно проведено представницею фінансової школи Західноукраїнського національного університету проф. Кізімою Т. О. Вчена наголошує, що заощадження можуть здійснюватися на випадок непередбачених подій; крім того, для придбання товарів тривалого користування і нерухомості, а також для отримання додаткового доходу, забезпечення добробуту наступним поколінням членів домогосподарств [3, с. 302].

Сидорчук А. А. визначає заощадження як «частина фінансових ресурсів домогосподарств, яка залишається у їхньому розпорядженні після споживання та сплати податків і зборів» [4, с. 240]. Основним вектором досліджень вченого тенденції здійснення заощаджень, їх трансформація в інвестиційні ресурси домогосподарств, а також роль у досягненні фінансової стійкості домогосподарства України.

Джерелами формування заощаджень можуть бути: заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності а також спадщина. Нагромадження заощаджень та їх збереження може проходити в таких формах: зберігання в готівковій формі; вкладання коштів у банківські депозити, цінні папери; придбання об'єктів нерухомості, коштовних матеріалів та каміння, а також в антикваріатні вироби [3, с. 302].

За нашими спостереженнями, в сучасних українських реаліях найбільш розповсюдженим мотивом для формування заощаджень домогосподарств є відкладення коштів на випадок настання непередбачених подій. В умовах воєнного стану важливість такої мотивації для здійснення заощаджень домогосподарствами значно зросла.

Що стосується найбільш поширених джерел формування заощаджень домогосподарствами, то такими в даний час в Україні є оплата праці і підприємницький дохід, який одержують члени домогосподарства. Певну частину заощаджень домогосподарства може бути сформована за рахунок різноманітних соціальних виплат, таких як пенсії і фінансові допомоги, за умови достатнього їх розміру; проте це характерно для дуже незначної кількості

домогосподарств України. Такі джерела заощаджень як доходи від об'єктів нерухомості або спадщина не мають значного поширення у практиці українських домогосподарств.

Важливим практичним питанням є розмір заощаджень домогосподарств. За результатами загальнонаціонального опитування щодо зайнятості і доходів домогосподарств України, проведеного групою «Рейтинг» у липні 2022 року, «41% населення відповіло, що при припиненні поточних надходжень (заробітної плати, пенсії, соціальної допомоги тощо) наявних заощаджень вистачить менше, ніж на місяць, 17% – до двох місяців, 15% – до трьох місяців, і лише кожна п'ята сім'я зможе прожити за рахунок заощаджень до пів року та довше; 45% населення відповіли, що за останні півроку економічне становище їхньої сім'ї однозначно погіршилося, ще 29% – скоріше погіршилось, у 23% не змінилось» [1, с. 65].

Достатні обсяги заощаджень домогосподарств дають змогу їм трансформувати заощаджені кошти в інвестиції, що слід розцінювати як найбільш оптимальне фінансове рішення домогосподарств. Під трансформацією заощаджень домогосподарств в інвестиції, наприклад, проф. Кізіма Т. О. розуміє «механізм перетворення грошових ресурсів домогосподарства на фінансові та нефінансові (матеріальні і нематеріальні) активи з метою отримання майбутнього доходу на ці вкладення» [3, с. 321]. Вчена виділяє такі етапи процесу трансформації заощаджень в інвестиції, це:

«– формування ресурсів, призначених для заощаджень;
– вкладення цих ресурсів у фінансові та нефінансові активи;
– отримання в результаті ефективного управління інвестиційним портфелем максимального доходу» [3, с. 321].

Слушним, на наш погляд, є обґрунтований вченою висновок щодо інвестування готівкової національної та іноземної валюти, метою якого є не стільки отримання доходу, скільки збереження вартості валюти в умовах різноманітних загроз, зокрема таких як інфляція [3, с. 322].

Проте триваюча уже четвертий рік війна в Україні значно ускладнила процеси заощадження коштів українськими домогосподарствами, а також звузила можливості їх трансформації в інвестиції. Значними перешкодами для цього процесу є серйозні внутрішні та зовнішні соціально-економічні виклики, військові дії та воєнний стан, загрозлива ситуація у сфері державних фінансів України, які загалом значною мірою залежать від зовнішніх фінансових допомог. Крім того, залишаються актуальними і такі перепони на шляху розвитку інвестування тимчасово вільних коштів домогосподарств, які мали місце і до війни, це – нерозвинутість українського фондового ринку, нестабільність умов господарювання, слабка довіра населення до державних інституцій і фондового ринку, низький рівень фінансової грамотності населення.

Після закінчення війни необхідна системна і масштабна робота урядових інституцій, спрямована на усунення зазначених викликів. Проте основною умовою формування заощаджень українськими домогосподарствами та їх інвестування, зокрема у розвиток економіки країни, є достатній розмір доходів

домогосподарств, які переважно формуються за рахунок заробітної плати, пенсій та інших видів соціальних допомог, а також доходу від підприємницької діяльності. Досягнути цього можна шляхом збільшення заробітної плати, осучаснення таких вихідних показників як «прожитковий мінімум», «мінімальна заробітна плата» та інших, створення сприятливого підприємницького середовища, оптимізація оподаткування, подолання корупції.

Ми підтримуємо точку зору вчених, які вважають що, в умовах повоєнного відновлення економіки країни необхідно забезпечити стале зростання доходів громадян, підвищення їх купівельної спроможності, забезпечення справедливого розподілу суспільних ресурсів, що може стати основою для формування нової моделі функціонування країни, яка забезпечить:

- «доступні якісні медичні послуги;
- сучасну освітню систему та конкурентні освітні програми;
- кращі житлові умови та доступність житла;
- розвинуту інфраструктуру населених пунктів, насамперед, соціальну, транспортну, інформаційно-комунікаційну;
- екологічно безпечне середовище проживання;
- безпечне соціальне середовище;
- нову модель споживання та умови для здорового способу життя» [1, с. 15].

Ухвалена Стратегія розвитку фінансового сектору України (2025) спрямована, зокрема, на розвиток нових технологій і підвищення доступності фінансових послуг у банківському і небанківському секторах фінансового ринку України. Передбачені документом заходи сприятимуть розвитку технологій фінансового сектору відповідно до потреб споживачів фінансових послуг – це «поширення віртуальних каналів обслуговування, персоналізованих фінансових послуг, мобільних рішень, розвиток відкритого банкінгу та поширення співробітництва традиційних фінансових установ з фінтех-компаніями» [5, с. 20]. Загалом реалізація таких заходів призведе до активізації діяльності населення у сфері інвестування власних заощаджень, що, в кінцевому підсумку, сприятиме розвитку економіки України та забезпеченню її повоєнного відновлення.

В 2024 році в Україні було затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності, розраховану на період до 2030 року. Однією з складових зазначеної стратегії стала Рамка фінансових компетентностей молодих людей, в якій представлено і описано основні фінансові компетентності дітей і молоді України віком від 5 до 18 років [5, с. 21]. Практичне втілення намічених стратегічних завдань сприятиме підвищенню рівня фінансової грамотності і дасть змогу громадянам приймати кваліфіковані рішення щодо формування та використання власних заощаджень.

Список використаних джерел:

1. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М. та ін.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослід. ім. В. М. Птухи. Київ, 2023.

2. Світовий банк в Україні. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
3. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку; [вст. слово С. І. Юрія]. К.: Знання, 2010. 431 с.
4. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с.
5. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: [Strategy_finsector_NBU.pdf](#)

Андрій Кізіма

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
декан факультету фінансів та обліку,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олександр Руцький

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Дмитро Викерик

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Денис Харченко

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Питанню функціонування податкової політики в умовах війни приділяється багато уваги як у періодиці, так і у спеціалізованих економічних виданнях внаслідок того, що вона безпосередньо впливає як на становище держави, так і простих громадян та бізнесу. Зрозуміло, що в умовах воєнних дій податкова політика матиме низку особливостей, які викликані нестандартними, а дуже часто і вкрай негативними факторами впливу на функціонування держави у цілому, і у тому числі на стан економіки, яка є основою для її стабільного розвитку. Виходячи з того, що податкова політика є невід'ємною складовою фінансової політики і «характеризує діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів» [3, с. 82], вона відіграє визначальну роль у формуванні дохідної частини бюджетів за рахунок податків як найбільш прогнозованої частини фінансових ресурсів держави, які можна мобілізувати у визначених обсягах і у визначені терміни.

При визначенні суті податкової політики, автори виходять з того, що в умовах війни «держави змушена проводити гнучку податкову політику, маневрує між необхідністю, з одного боку, наповнення бюджету та належного фінансування програм, спрямованих на забезпечення оборони від агресора та підтримку бізнесу, який забезпечує життя країни, та, з іншого боку, ризиком «ефекту Лаффера», тобто зростання масштабів тіньової економіки і втрат бюджетних доходів через підвищення податкового навантаження на бізнес» [2, с. 24].

Загальноприйнято вважати, що за допомогою важелів і методів податкової політики «держави регулює економічне зростання, фінансує виконання визначених законодавством функцій та покладених на неї обов'язків, забезпечує добробут населення – впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин» [1, с. 125].

Зрозуміло, що в умовах війни виконання цих завдань ускладнене: це стосується забезпечення економічного зростання країни і добробуту населення, внаслідок обмеженості фінансових ресурсів і зокрема їх переорієнтації на потреби обороноздатності країни.

Виконання поставлених завдань державою досягається за рахунок податкового регулювання, яке має у своєму арсеналі певні засоби та інструменти за допомогою яких держава може вплинути на учасників економічних процесів у країні, зокрема до основних з них відносяться: співвідношення прямих і непрямих податків; співвідношення податків, що стягуються з юридичних і фізичних осіб; частка податків на майно і капітал; застосування альтернативних систем оподаткування, наприклад єдиного податку; інструменти, пов'язані з об'єктом оподаткування, наприклад встановлення переліку підакцизних товарів; принципи встановлення та розміру ставки податку; механізми, пов'язані з порядком обчислення бази оподаткування та податкових зобов'язань, здебільшого застосовується до податку на прибуток підприємств; податкові пільги.

У період війни не всі вищепераховані інструменти податкового регулювання застосовуються у повному обсязі, але деякі з них застосовуються широко, наприклад податкові пільги, але при їх застосуванні необхідно пам'ятати, що вони мають ряд характерних рис, а зокрема: обмежена сфера застосування; стимулююча спрямованість; екстериторіальність; мобільність.

До найбільш характерних пільг можна віднести: звільнення від оподаткування окремих категорій платників податків; зменшення об'єкта оподаткування; зменшення бази оподаткування; зменшення податкових ставок; застосування спеціальних методів податкового обліку; збільшення податкового періоду; зменшення суми податку, що підлягає сплаті; відстрочення і розстрочення сплати податкових зобов'язань.

Крім того, при їх введенні на початковому етапі функціонування, пільги призводять до неминучих втрат податкових надходжень, що необхідно враховувати, наприклад при плануванні бюджету, виходячи з того, що може виникнути потреба залучення додаткових фінансових ресурсів.

Характеризуючи податкову політику у період війни, відмітимо, що кардинального збільшення податкового навантаження не відбулося, саме виходячи з підвищення ставок податків, дії держави відрізняються стабільністю у цьому питанні (можливо окрім деяких груп підакцизних товарів), пам'ятаючи про те, що підвищення податків у короткостроковому періоді призводить до збільшення податкових надходжень, але у довгостроковому періоді може відбуватися зворотній процес, а саме їх зменшення, внаслідок неспроможності бізнесу виконувати свої податкові зобов'язання. Окрім зменшення податкових надходжень, це супроводжується закриттям бізнесів, звільненням персоналу, тобто збільшенням безробіття у країні, втратою довіри до влади тощо.

Тому у питаннях підвищення податків необхідно враховувати як інтереси держави, а вони зрозумілі, а саме зібрати максимальну суму податків, зважаючи на потреби фінансування Збройних Сил України, так і бізнесу, який безперечно

прагне до оптимізації своїх податкових платежів, які для нього є витратною частиною ведення бізнесу.

Можна відмітити, що ці проблеми, а саме балансування між прагненням держави наповнити максимально бюджет за рахунок податкових надходжень і врахуванням інтересів бізнесу, простих громадян, були присутні і у мирних умовах функціонування економіки України, але безперечно вони загострилися в умовах війни.

Характерними рисами податкової політики в умовах війни є перехід від її лібералізації на початку 2022 року, що проявилось у спрощенні адміністрування податків, появи більшої кількості податкових і митних пільг, які у своїй більшості були економічно обґрунтовані, до повернення практики податкового адміністрування довоєнного рівня. Причиною цього є адаптація бізнесу, громадян і держави у цілому до воєнних умов і, на нашу думку, все таки потребами держави у фінансових ресурсах, навіть незважаючи на те, що потреби бюджетної сфери покриваються за рахунок міжнародних донорів.

Фінансування Збройних Сил України здійснюється за рахунок внутрішніх ресурсів, а саме найбільш прогнозованого джерела коштів – податків, які стягуються з суб'єктів підприємницької діяльності і громадян. То ж зрозуміло, що держава зацікавлена у розширенні бази оподаткування, а податкові пільги, різноманітні спрощення адміністрування податків (наприклад, мораторій на проведення податкових перевірок) не сприяють цьому процесу у короткостроковій перспективі, адже кошти необхідні прямо зараз, а не у довгостроковому періоді.

На наш погляд, магістральним напрямом податкової політики в умовах війни є врахування у першу чергу інтересів держави, зокрема щодо ефективного формування дохідної частини бюджетів за рахунок такого прогнозованого джерела доходів як податкові надходження, не забуваючи і враховуючи при цьому інтереси суб'єктів бізнесу та простих громадян, які є платниками податків і зборів у таких важких умовах, що викликані війною, зокрема втратами виробничих приміщень, працівників, ринків збуту тощо.

Список використаних джерел:

1. Галабурда А. С., Шевченко С. О. Податкова політика в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*. 2022. Вип. 54. С. 123-130.
2. Горин В. П., Була П. В., Черноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31.
3. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.

Тетяна Кізіма

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тереза Косюк

студентка гр. ДСПУАзм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андрій Хархут

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У МИТНІЙ СФЕРІ: АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Важливою і водночас надзвичайною проблемою української економіки все ще залишається проблема подолання корупції, передусім в органах державної влади в Україні. Це негативне суспільно-економічне явище є джерелом недонадходження до бюджету таких вкрай необхідних країні фінансових ресурсів, а також їх неефективного й нераціонального розподілу через необґрунтоване завищення видатків державного і місцевих бюджетів. Безперечно, корупція створює також й низку несприятливих умов для ведення бізнесу, що суттєво гальмує розвиток громад і територій. Відтак віднесення корупційних діянь до різновидів фінансового шахрайства вважаємо доволі обґрунтованим, адже «корупція, хабарництво, незаконне привласнення майна, викрадення персональних даних з метою подальшого отримання доходів тощо належать до низки шахрайських дій» [1, с. 115].

Ба більше, у нинішніх реаліях ведення повномасштабної війни в Україні корупційні дії посадових осіб органів державної влади і управління цілком реально можуть загрожувати національній безпеці країни, адже недонадходження певної частини коштів до державного чи місцевих бюджетів, а також їх виведення та спрямування не на першочергові і вкрай необхідні воєнні потреби (фінансування сектору національної безпеки та оборони чи, скажімо, відновлення знищеної агресором критичної інфраструктури) можуть спричинити низку негативних соціально-економічних процесів в державі.

І хоча в Україні до боротьби із корупцією залучені численні державні органи (прокуратура, правоохоронні, контролюючі фінансові органи) й інституції громадянського суспільства (громадські організації), все ж протидія корупції тривалий час не зникає з порядку денного і залишається й надалі актуальною для українського суспільства.

Цю тезу підтверджують і дані проведеного у 2024 році компанією Info Sapiens соціологічного опитування, згідно з якими після початку повномасштабної війни корупція в Україні уже другий рік поспіль стає другою найзагрозливішою (до того ж, не просто серйозною, а дуже серйозною для бізнесу і пересічних громадян) проблемою (звісно ж, після воєнної агресії рф). Це підтвердили 76,0% представників українського бізнесу і 79,4% громадян (рис. 1 і рис. 2).

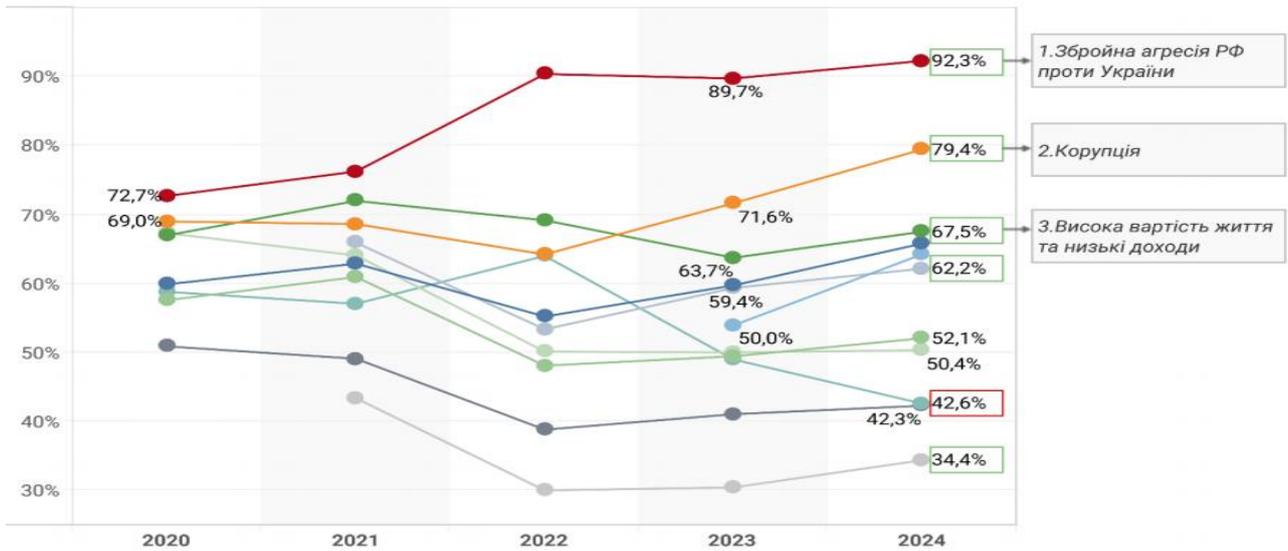

Рис. 1. Динаміка сприйняття населенням основних проблем України у 2020-2024 роках [2]

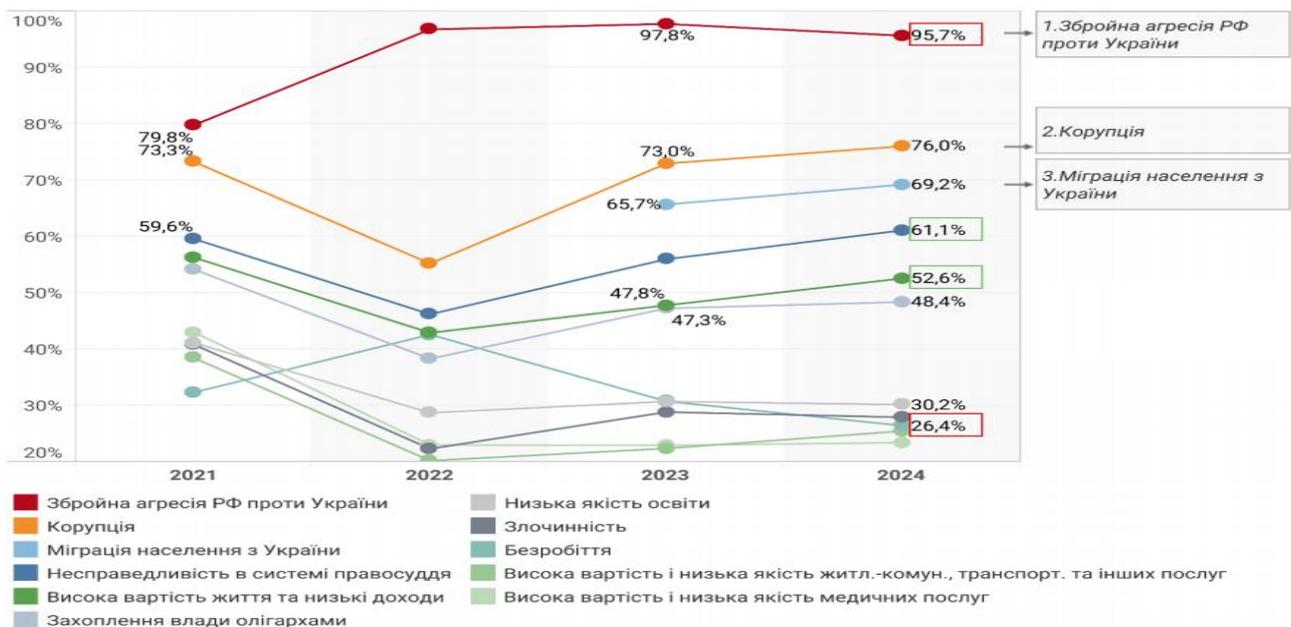

Рис. 2. Динаміка сприйняття бізнесом основних проблем України у 2021-2024 роках [2]

Важливим у контексті досліджуваної теми є аналіз сприйняття поширеності корупції у різних сферах суспільного життя як пересічними громадянами, так і безпосередньо вітчизняним бізнесом.

Зокрема, на тверде переконання наших співвітчизників, лідерами за поширеністю корупції в Україні уже традиційно продовжують залишатися: судова влада, митниця та прикордонний контроль (табл. 1).

Таблиця 1

**Сприйняття громадянами України поширеності корупції
в різних сферах у 2024 році [2]**

СФЕРА	Індекс	Дуже поширена	Деяко поширена	Інколи поширена, інколи ні	Майже відсутня	Відсутня	Важко сказати / Відмова
Судова система	4.49 (-0,03)	59,0%	23,6%	8,7%	1,4%	0,6%	6,7%
Митниця	4.40 (-0,02)	52,7%	24,3%	11,0%	2,3%	0,4%	9,2%
Прикордонний контроль (крім митного контролю)	4.26 (+0,01)	47,3%	22,4%	13,8%	4,5%	0,4%	11,5%
Переміщення людей і товарів з підконтрольних Україні територій на тимчасово окуповані росією території України та навпаки	4.15 (-0,04)	33,8%	24,0%	13,9%	2,0%	1,5%	24,7%
Гуманітарна допомога у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України	↓4.12 (-0,11)	37,9%	28,3%	16,9%	2,6%	1,7%	12,6%
Земельні відносини, землеустрій	4.11 (+0,02)	36,8%	27,2%	17,3%	3,8%	0,9%	14,0%
Державна та комунальна медицина (медичні послуги)	↑4.06 (+0,08)	36,1%	36,3%	22,1%	3,4%	0,5%	1,6%
Діяльність органів правопорядку (крім патрульної поліції)	4.04 (+0,01)	33,8%	30,3%	21,6%	3,2%	0,6%	10,5%
Діяльність патрульної поліції	↑3.96 (+0,06)	29,1%	32,7%	24,0%	3,5%	0,6%	10,1%
Заклади вищої освіти	↑3.78 (+0,12)	24,4%	28,8%	27,0%	5,1%	2,2%	12,5%
Діяльність сервісних центрів МВС	↓3.48 (-0,19)	16,9%	22,0%	27,7%	11,2%	2,9%	19,3%
Послуги з підключення та обслуговування систем електро-, газо-, водопостачання та водовідведення	↓3.29 (-0,17)	17,3%	22,1%	27,2%	14,5%	8,2%	10,6%
Соціальні послуги та допомоги	↓3.12 (-0,17)	15,5%	19,8%	25,8%	18,3%	10,9%	9,6%
Надання адміністративних послуг (крім ЦНАП і сервіс-центрів МВС)	↓2.94 (-0,21)	12,2%	14,2%	26,1%	20,7%	11,4%	15,4%
Комунальні дитячі садочки	↓2.86 (-0,12)	9,8%	14,3%	25,7%	21,6%	11,9%	16,7%
Початкова та середня школа	↓2.83 (-0,11)	9,3%	13,7%	28,5%	22,8	11,9%	13,8%
Діяльність центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП)	↓2.76 (-0,28)	11,2%	13,5%	24,9%	23,9%	16,6%	9,9%
Корупція в Україні загалом (2024)	↑4,52 (+0,08)	61,2%	30,2%	6,8%	1,1%	0,1%	0,6%
Корупція в Україні загалом (2023)	4,44	55,0%	32,9%	10,2%	0,5%	0,1%	1,3%
Корупція в Україні загалом (2022)	4,25	43,9%	37,2%	15,8%	1,4%	0,3%	1,5%
Корупція в Україні загалом (2021)	4,39	53,0%	32,5%	12,6%	0,6%	0,1%	1,3%

Водночас, на думку вітчизняних підприємців, найбільш поширеною корупція є передусім «на митниці (індекс – 4,47), а також у сферах надання дозволів та видобування корисних копалин (індекс – 4,45) і публічних закупівель з будівництва та утримання автодоріг (4,42)» [2] (табл. 2).

То ж можемо стверджувати, що корупційні ризики у митній сфері продовжують залишатися доволі високими, незважаючи на постійну увагу українського суспільства до цієї проблеми упродовж тривалих років. Проте, як свідчить вітчизняна практика, ця проблеми вирішується доволі повільно і складно, зважаючи передусім на певну зацікавленість у її невирішенні як з боку окремих представників відповідного бізнесу в Україні, так і окремих недобросовісних посадовців української митниці.

Таблиця 2

**Сприйняття українським бізнес-середовищем поширеності корупції
в різних сферах у 2024 році [2]**

СФЕРА	Індекс	Дуже поширена	Деяко поширена	Інколи поширена, інколи ні	Майже відсутня	Відсутня	Важко сказати / Відмова
Митниця	4.47 (+0,03)	62,0%	21,4%	9,9%	2,0%	0,9%	3,9%
Надання дозволів та видобування корисних копалин	4.45 (+0,01)	59,5%	18,1%	9,9%	2,6%	1,1%	8,9%
Публічні закупівлі робіт і послуг з будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг державного та місцевого значення	4.42 (+0,03)	61,0%	21,7%	11,9%	2,7%	1,0%	1,8%
Публічні закупівлі робіт і послуг з реалізації інших великих інфраструктурних проєктів	↑4.33 (+0,09)	55,2%	23,0%	13,4%	3,3%	1,2%	3,9%
Лісове господарство	4.25 (+0,05)	48,1%	25,0%	14,8%	3,4%	1,1%	7,5%
Приватизація підприємств	4.22 (+0,05)	47,2%	25,0%	16,3%	3,1%	1,5%	6,9%
Земельні відносини, землеустрій	4.17 (+0,03)	46,6%	27,4%	16,7%	4,4%	1,5%	3,4%
Судова система	4.00 (+0,00)	41,4%	25,9%	20,2%	7,0%	2,4%	3,1%
Використання інших природних ресурсів	3.97 (+0,03)	35,8%	26,2%	23,6%	5,5%	1,4%	7,5%
Державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель	3.91 (+0,03)	37,3%	26,3%	22,6%	7,8%	2,6%	3,4%
Інша діяльність правоохоронних органів	↑3.84 (+0,16)	31,8%	29,2%	24,9%	7,0%	2,8%	4,3%
Закупівля медичного обладнання та лікарських засобів	↑3.81 (+0,12)	32,1%	23,7%	21,6%	8,9%	3,2%	10,6%
Архітектурно-будівельний контроль	↑3.81 (+0,12)	32,5%	25,6%	24,2%	8,4%	3,1%	6,2%
Діяльність Антимонопольного комітету України	3.78 (+0,06)	30,7%	22,2%	22,4%	8,3%	3,7%	12,7%
Контроль і нагляд за господарською діяльністю	3.53 (+0,01)	26,9%	23,1%	26,9%	14,3%	5,5%	3,4%
Гуманітарна допомога у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України	3.51 (-0,03)	28,1%	21,5%	23,3%	16,6%	6,1%	4,3%
Управління комунальним майном	↑3.43 (+0,13)	21,0%	24,2%	27,8%	14,5%	6,0%	6,6%
Послуги з підключення та обслуговування систем електро-, газо-, водопостачання та водовідведення	3.37 (-0,03)	25,9%	18,1%	26,7%	20,0%	7,1%	2,3%
Нарахування і стягнення податкових та інших обов'язкових платежів	3.07 (+0,00)	17,9%	19,1%	25,0%	22,0%	13,3%	2,7%
Надання адміністративних послуг, крім ЦНАП, Дія Центрів та сервісних центрів МВС	2.58 (+0,06)	7,0%	11,5%	27,5%	27,4%	18,1%	8,5%
Корупція в Україні загалом (2024)	↑4,39 (+0,1)	57,2%	25,9%	15,1%	1,5%	0,2%	0,1%
Корупція в Україні загалом (2023)	4,29	49,8%	31,5%	16,7%	1,7%	0,1%	0,2%
Корупція в Україні загалом (2022)	3,98	31,5%	37,7%	27,4%	2,9%	0,1%	0,4%
Корупція в Україні загалом (2021)	4,35	51,0%	33,0%	14,0%	1,0%	0,0%	1,0%

Наостанок зазначимо, що у проєкті Закону «Про Державний бюджет України на 2026 рік» урядом передбачено «заходи з детінізації економіки, зокрема через підвищення ефективності роботи Державної митної служби України» [3]. Причому «завдяки підвищенню ефективності роботи Державної митної служби зі зменшення обсягів ухилення від сплати митних платежів

очікується додаткове надходження 60 млрд грн, які в разі перевиконання їх планового обсягу до загального фонду, буде спрямовано до спеціального фонду й використано на потреби безпеки та оборони» [3].

То ж сподіватимемося, що уряду вдасться досягти запланованого рівня надходжень коштів від усунення численних корупційних схем, що мають місце в діяльності української митниці, що, у свою чергу, дасть можливість спрямувати ці кошти на підтримку Збройних сил України в складних умовах повномасштабної російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Кізіма Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2 (59). С. 109-123. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1230>
2. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність: Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2024. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/333/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_IS_NACP_2024_UKR.pdf
3. Кабмін схвалив проєкт Держбюджету-2026. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/kabmin_skhvaliv_proiekt_derzhbiudzhetu-2026-5324

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Ковальчук

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, що розпочалася у лютому 2022 року, економічна стабільність і фінансова спроможність місцевих органів влади України зазнають серйозного випробування. Війна спричинила зменшення доходів місцевих бюджетів через припинення діяльності або руйнування підприємств, скорочення надходжень ПДФО та податків на майно, при цьому зросли потреби у соціальних виплатах, відбудові інфраструктури, підтримці внутрішньо переміщених осіб та забезпеченні життєдіяльності громад. До негативних чинників зумовлених війною належать:

- зупинка діяльності або руйнування підприємств (як промислових, так і аграрних), що призводить до зменшення податкової бази й скорочення надходжень;
- масове переміщення населення, при цьому деякі території стають непридатними про проживання, що знижує податкову активність;
- вилучення або зміна ефективності податкових схем через законодавчі обмеження у воєнний час (наприклад, особливості оподаткування, пільги, мораторії);
- зниження рівня самодостатності – громади стають більш залежними від трансфертів із державного бюджету;
- потреба в переорієнтації бюджетних пріоритетів: збільшення витрат на оборону, соціальний захист, підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення інфраструктури тощо;
- юридична і адміністративна нестабільність (періодичні зміни в законодавстві, особливий режим бюджетування, черговість видатків) тощо [1].

З початком війни змінилося співвідношення доходів і видатків місцевих бюджетів, зростає потреба додаткових ресурсах для забезпечення потреб військового стану [2]. У таких умовах питання оптимізації доходів місцевих бюджетів набуває ключового значення. Таким чином, для збереження фінансової спроможності місцевих бюджетів у війні потрібно не просто пристосовуватися, а шукати нові підходи оптимізації доходів із врахуванням війни як надзвичайної обставини. У випадку якщо громади не зможуть адаптувати механізм формування доходів до нових викликів – вони ризикують зіткнутися з дефіцитом бюджетних коштів, обмеженням можливостей

виконання місцевими органами влади їх функцій, зниженням якості соціальних послуг.

На нашу думку, потенційними напрямками зростання доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану є реформування системи податку на доходи фізичних осіб, оптимізація міжбюджетних трансферів, підтримка малого та середнього бізнесу, залучення грантових коштів та міжнародної фінансової допомоги (рис. 1).

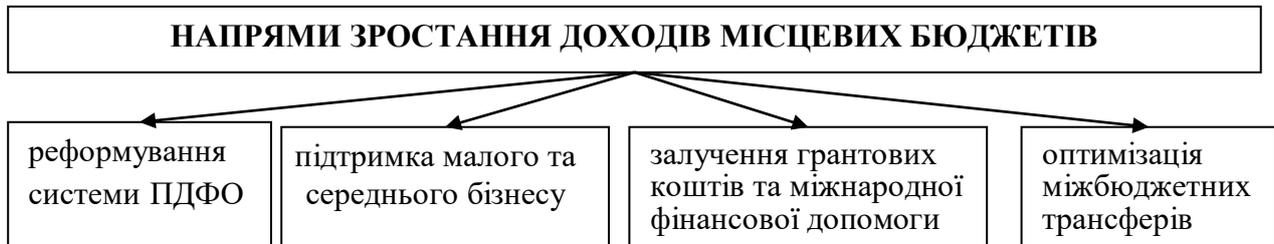

Рис. 1. Напрями зростання доходів місцевих бюджетів

Джерело: узагальнено авторами

Важливим джерелом доходів більшості місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб (близько двох третин податкових надходжень), тому зміни у його адмініструванні можуть суттєво вплинути на зростання доходів. Вважаємо за доцільне, його зарахування до бюджету за місцем проживання платника, а не за місцем роботи. Така модель застосовується у багатьох країнах ЄС та стимулює більш рівномірне розподілення доходів між громадами. Доцільність зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевого бюджету за місцем проживання платника зумовлена необхідністю забезпечення відповідності між джерелами фінансових надходжень територіальних громад та обсягом суспільних послуг, що ними надаються. Громади несуть основний тягар витрат, пов'язаних із утриманням соціальної, освітньої, медичної, комунальної та транспортної інфраструктури, якою користуються мешканці саме за місцем свого проживання, а не роботи. Саме тут концентруються потреби у фінансуванні дошкільних та шкільних закладів, амбулаторій, благоустрою територій, соціальної допомоги та громадської безпеки.

Якщо податок спрямовується до місцевого бюджету за місцем роботи, фінансові ресурси акумулюються у великих економічних центрах, тоді як менші громади, де проживає більшість трудових мігрантів, залишаються без належної податкової бази для покриття витрат на місцеві послуги. Це призводить до дисбалансу у розвитку територій, посилення соціально-економічної нерівності та зниження якості життя населення у малих населених пунктах. Перенесення місця зарахування податку на доходи фізичних осіб за адресою проживання платника дозволяє встановити справедливий механізм розподілу ресурсів, що відображає реальні потреби населення. Крім того, така система зміцнює зв'язок між громадянином і місцевою владою, оскільки платник податку безпосередньо відчуває, що його податкові внески спрямовуються на покращення умов життя у власній громаді. Це підвищує рівень довіри до місцевих органів самоврядування, стимулює їх до ефективного

управління коштами та підсилює процес фіскальної децентралізації. Отже, зарахування податку на доходи фізичних осіб за місцем проживання платника є не лише економічно обґрунтованим, а й соціально справедливим рішенням, що забезпечує стійкість місцевих бюджетів, сприяє рівномірному розвитку територій і підвищує ефективність системи надання суспільних послуг.

Підтримка малого та середнього бізнесу є ключовим чинником зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів, оскільки саме ця категорія підприємств формує основу економічної активності на територіальному рівні. Малий і середній бізнес забезпечує значну частку зайнятості населення, що сприяє зростанню надходжень від податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку, земельного податку та орендної плати за користування комунальним майном, що безпосередньо впливає на наповнення місцевих бюджетів. Таким чином, підтримка малого та середнього бізнесу виступає системним інструментом підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Вона забезпечує розширення податкової бази, активізує економічні процеси на територіях, сприяє детінізації доходів, покращує інвестиційний клімат і підвищує привабливість території для нових суб'єктів господарювання та створює передумови для сталого розвитку громад.

Зростанню доходів місцевих бюджетів сприятиме активний пошук донорських програм, інвестицій, грантів від міжнародних фінансових установ, фінансової допомоги підтримки на відновлення інфраструктури.

Трансфери з державного бюджету та механізми фінансового вирівнювання – важливий механізм компенсації різниці в податковому потенціалі територій. Надання спеціальних дотацій і «адресних субвенцій» територіальним громадам, що постраждали від бойових дій на відбудову інфраструктури, на інші критичні потреби забезпечить надходження коштів до відповідних бюджетів.

Підсумовуючи зауважимо, що реалії воєнного стану змінюють умови фінансової стабільності місцевих бюджетів, коли традиційні джерела доходів зазнають скорочення, при цьому потреби у витратах зростають. Саме тому, оптимізація доходів місцевих бюджетів в умовах війни – це комплексний процес, який передбачає диверсифікацію джерел доходів та оптимізацію витрат.

Список використаних джерел:

1. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.96>
2. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Іван Сидорчук

студент гр. ФПФм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В сучасних умовах господарювання особливого значення для розвитку національної економіки набуває її екологічна складова. Останнім часом вона виступає одним із найбільш важливих чинників її зростання, що, у свою чергу, потребує як стимулювання так і регулювання зі сторони держави. В значній мірі екологічна складова визначає і економічну безпеку держави. Все це вимагає відповідної зміни системи економічних відносин, орієнтації усіх її складових на розвиток на засадах збереження та відновлення довкілля, забезпечення мінімально можливого впливу на нього за «зеленого» розвитку усіх секторів економіки, створення «зелених» робочих місць та виробництва більш досконалих товарів і послуг. Крім того, орієнтація на екологічний розвиток економіки дозволяє зменшити витратну частину валового внутрішнього продукту за рахунок зменшення його амортизаційної частини.

Необхідно звернути увагу і на те, що екологічний вимір національної економіки досить складний, що обумовлено різноманітним впливом екології на розвиток економічної системи. О. Сохацька та М. Микитюк на основі проведеного дослідження країн Європи прийшли до висновку, що екологічний вимір їх економічного розвитку є «...кількісною оцінкою екологічної політики у трьох сферах, що передбачають:

– збереження екологічної системи за індикаторами стану повітря, біорізноманіття, землі, якості та кількості води, радіаційної та екологічної небезпек;

– величину екологічного навантаження за індикаторами викидів в атмосферу, навантаження на екосистему, зокрема водну, утворення та використання відходів;

– якість регіонального екологічного управління через визначення індикаторів участі в екологічних проектах, трансграничного екологічного тиску» [1, с. 224].

В основі екологічного розвитку національної економіки повинна лежати відповідна екологічна політика держави. При цьому така політика держави має орієнтуватись на досягнення сталості її екологічної, економічної та соціальних систем. Необхідно звернути увагу і на те, що передбачає така сталість. На думку І. Скібіна, «сталість визначається як певні суспільні відносини, при яких природні ресурси не виснажуються, не порушується цілісність екосистем та не відбувається руйнівне втручання в екологічні процеси і функції, навколишнє

природне середовище займає центральне місце в економіці і розглядається як частина системи, що підтримує існування суспільства та забезпечує його благополуччя протягом довгого часу» [2].

Процеси, які проходять у розвитку національної економіки свідчать про її певну екологічну трансформацію, тобто переорієнтацію на розвиток на екологічних засадах. М. Біль на основі проведеного дослідження сутності та змісту дефініції «трансформація», сформульованої окремими науковцями, приходить до висновку, що: «...під трансформацією пропонуємо розуміти закономірний та (або) цільовий і регульований процес, що модифікує існуючі та (або) створює нові системи, які здійснюють тривалі впливи на інші явища і процеси в єдності змін» [3, с. 335]. В нашому випадку мається на увазі екологічна трансформація національної економіки. Саме це накладає певні особливості на змінах в економічній системі, до основних із яких можна віднести:

– основна увага повинна акцентуватись на екологічну складову у розвитку економіки і вона повинна бути пріоритетною як на рівні усїєї економічної системи, так і на рівні окремого регіону або ж суб'єкта господарювання;

– необхідно регулювати орієнтацію на екологічний розвиток національної економіки відповідними законодавчо-нормативними актами;

– забезпечити створення необхідного інституційного середовища екологічної трансформації національної економіки;

– розвиток національної економіки на засадах екологічної трансформації повинен мати часову вимірність (чіткі часові терміни впровадження окремих екологічних змін), передбачати конкретні етапи її реалізації та певну їх послідовність.

Екологічне удосконалення економічного розвитку означає конкретні зміни (внутрішньо-системні, міжсистемні та синергетичні) та перетворення, які мають стратегічний характер з огляду на екологічні цілі розвитку національної економіки.

Можна обґрунтовано стверджувати, що екологічний розвиток національної економіки повинен передбачати її екологічну модернізацію, яка повинна орієнтуватись на підвищення екологічної безпеки виробничих процесів на підприємстві та продукції, яку воно виробляє. Її завдання не можливо вирішити силами окремого підприємства, тут необхідна національна програма екологізації з використанням всіх можливих інструментів державного впливу на суб'єкти господарювання, але підприємства мають бути активними учасниками та ініціаторами екологічної модернізації, в межах власних можливостей та компетенції. Саме на основі цього Н. Караєва стверджує, що «...на сьогодні основою парадигми сталого розвитку є теорія екологічної модернізації, що об'єднує ідеї «зеленого капіталізму», теорії суспільства ризику та стійкого розвитку» [4, с. 31]. При цьому екологічна модернізація повинна стосуватись не тільки економічної функції держави, але і інших її складових (соціальної, культурної, зовнішньополітичної тощо).

У цілому дослідження питань, що стосуються екологічної трансформації національної економіки є ємним проблемним завданням. Це обумовлено тим, що їх реалізація має певну специфіку, що визначається особливостями функціонування конкретних галузей та суб'єктів господарювання, рівнем економічного та соціального розвитку окремих регіонів. Не дивлячись на відмінності цей процес повинен бути регульований та передбачати досягнення конкретних цілей. Для України в складних обставинах активної фази російсько-української війни питання, що стосуються трансформаційних змін у цілому та екологічної трансформації національної економіки набувають нової актуальності. Вони повинні бути орієнтованими на збереження державності, територіальної цілісності та перспективи європейської й євроатлантичної інтеграції. Крім того одним із завдань такої трансформації є збереження та розвиток людського потенціалу нашої країни. У відповідності до цього екологічний розвиток економіки слід розглядати як процес трансформаційних зрушень національної економіки як системну дію, що забезпечує постійне удосконалення соціально-економічної системи. Він повинен характеризуватись постійними інноваційними змінами у виробничий сфері, сфері споживання, у розвитку соціально-економічних відносин.

Список використаних джерел:

1. Сохацька О. М., Микитюк М. В. Економічний розвиток країн Європи: екологічний аспект. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2016. Вип. 3–4. С. 221–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2016_3-4_25/
2. Скібін І. П. Сталий екологічний розвиток як імператив державної політики у сфері природокористування: зарубіжні практики *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_8_6
3. Біль М. М. Трансформація економіки та суспільства: ретроспектива і сучасні пріоритети досліджень. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 333–337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2024_191_57
4. Караєва Н. В. Генезис екологічної парадигми сталого розвитку цивілізації: сутність та етапи становлення. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»* 2010. № 7. С. 27–32. URL: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf

Максим Костів
студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах повномасштабної війни бюджетний дефіцит України набув катастрофічних масштабів. Дослідження 2025 р. Шикіної Н. А., Сіренко А.О. вказують, що дефіцит державного бюджету 2022 року сягнув приблизно 17,5% ВВП [1, с. 110] і його покриття відбувалося за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх запозичень. Успішне подолання такої дисбалансованості вимагає широкого комплексу заходів. Аналітики відзначають: слід насамперед аналізувати джерела дефіциту й знаходити шляхи мінімізації їхнього негативного впливу [1, с. 112]. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило значні дисбаланси у державних фінансах: видатки різко зросли, зокрема на оборону та соціальні потреби, тоді як частина економічних секторів зазнала руйнувань і втрати прибутків. Наслідком цього стало різке збільшення дефіциту державного бюджету – на кінець 2023 року він сягнув 20,4% ВВП (27,1% без урахування міжнародної допомоги) [2, с. 6]. Зокрема, дослідження 2025 р. вказують на ключову роль неефективного управління державними фінансами – низької фінансової дисципліни, корупції, тіньового сектору та непродуманого використання коштів – як факторів, що постійно підсилюють хронічний дефіцит [3, с. 306-318]. Тому одним із перших кроків має стати боротьба з цими проблемами, що передбачає як жорсткі антикорупційні реформи та прозоре адміністрування податків, так і масштабні заходи з детінізації економіки [1, с. 112; 3, с. 306-318].

Збільшення доходів бюджету визнається пріоритетом. З огляду на дефіцитну структуру держбюджету, І. Сидор та Ю. Капітула підкреслюють: ключовим напрямом є вдосконалення податкової політики – введення стимулів для розвитку виробництва, розширення бази оподаткування та поліпшення адміністрування податків [4, с. 154]. Це має сприяти зростанню національного доходу як головного джерела поповнення бюджету. Надходження зростуть також унаслідок виведення економіки «з тіні»: відмова від прихованих схем несплати податків і моніторинг фінансових потоків бізнесу як один з ефективних напрямків не тільки збільшить офіційні надходження до бюджету, але й прямо знизить номінальний обсяг дефіциту [1, с. 112; 3, с. 306-318]. Окрім податків, українські вчені пропонують активізувати залучення грантів та кредитів на розвиткові програми, які стимулюватимуть економічне зростання. За досвідом науковців, корисним є, наприклад, узгоджувати з кредиторами умови боргів (реструктуризація чи списання частини зобов'язань), а також розширювати можливості донорської допомоги для малого й середнього бізнесу та інвестицій у критичну інфраструктуру (енергетика, транспорт тощо) [3, с. 306-318]. Таке фінансування сприятиме наповненню держбюджету через розвиток економіки і зниження потреби у витратах на надзвичайні потреби.

Важливим є й радикальне зменшення видаткової частини бюджету. Дослідники зазначають, що треба суворо переглянути структуру державних витрат – віддавати пріоритет «продуктивним» статтям і зупинити чи секвеструвати фінансування не першочергових програм [4, с. 154; 3, с. 306-318]. Зокрема, пропонується впровадити чіткі критерії бюджетного пріоритету та обмежити нераціональні виплати: розмір оплати праці керівників державних підприємств і чиновників, зайві дотації великим галузям тощо [3, с. 306-318]. Секвестр бюджету в надзвичайний час дає можливість оперативно скерувати заощаджені кошти на критичні цілі без нарощення дефіциту. Разом із цим необхідно посилити фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів, щоб виключити марнотратство та корупційні схемні витоки, що завжди «роз'їдають» бюджетні ресурси. Таким чином, скорочення видатків – від перевитрат у держуправлінні до «замороження» непрофільних проектів – називається одним із найефективніших напрямів стримування дефіциту [4, с. 154; 3, с. 306-318].

Поряд із цим постають і системні боргові рішення. Як зауважує Є. Подаков, необхідно створити дієву систему управління державним боргом і розробити середньострокову боргову стратегію [5, с. 32-35]. Залучені кошти слід спрямовувати насамперед на розвиток економіки, а не на покриття поточних дефіцитів, – так вони згодом генеруватимуть додаткові доходи. Орієнтація на внутрішні джерела (через розширення внутрішнього ринку капіталу) та стимулювання ділової активності забезпечить поступове нарощення ресурсів. Водночас має застосовуватися комплекс заходів щодо часткової відмови чи перезавантаження боргових зобов'язань. Так, вітчизняні економісти радять домагатися списання/реструктуризації боргу, а також вдатися до політичних ініціатив: призупинення чи гнучке коригування зобов'язань за деякими домовленостями [3, с. 306-318; 5, с. 32-35]. Крім того, введення спеціальних фінансових механізмів – наприклад, «контрбалансів» чи податкових резервних фондів – може згладити дефіцитні шоки. Ці інструменти дозволяють перерозподіляти фіскальне навантаження в кризових умовах, не збільшуючи загального тягаря для бізнесу та населення.

Нарешті, довгострокове вирішення проблеми дефіциту вимагає підсилення економічного зростання та закладення фундаменту бюджетної стійкості. Як відзначають І. Сидор та Ю. Капітула, розвиток соціально-економічної сфери – запорука успіху у подоланні дефіциту [4, с. 154]. Це означає проведення глибоких реформ: активізацію інвестицій, підтримку експорту, модернізацію виробництва, розвиток внутрішнього ринку. Успішний приклад – реформа децентралізації, що суттєво посилила місцеві бюджети. Так, показники дефіциту місцевих бюджетів у 2024 р. виявилися відносно незначними або взагалі змінилися на профіцит завдяки об'єднанню громад, підвищенню їх фінансової спроможності та суворішому дотриманню бюджетного законодавства [3, с. 306-318]. Це свідчить: передача повноважень і ресурсів на місця разом із поживленням економічного середовища загалом може знизити навантаження на центральний бюджет. Крім того, критично

важливо підтримувати темпи зростання ВВП і реальні доходи населення, адже навіть помірний дефіцит, узгоджений з ростом економіки, вважається допустимим (до 3–5% ВВП) [4, с. 154] і забезпечує фінансову безпеку країни.

Отже, подолання бюджетного дефіциту України потребує комплексного фінансового маневру. Усі названі напрями – підвищення бюджетних надходжень (через реформи оподаткування, детінізацію, зовнішню допомогу), жорстке скорочення та пріоритетизацію видатків, модернізація боргової політики і стимулювання економічного зростання – повинні реалізовуватися синхронно. Українські науковці підкреслюють: лише такий системний підхід дозволить забезпечити сталий розвиток фінансової системи країни та поступове згладжування дефіциту [1, с. 112; 3, с. 306-318].

Список використаних джерел:

1. Шикіна Н. А., Сіренко А. О. Дефіцит державного бюджету як провідний індикатор бюджетної безпеки держави. *Науковий вісник*. 2024. № 7–8 (320–321). С. 108–113. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2024/320-321/pdf/108-113.pdf> (дата звернення: 31.10.2025).
2. Фертікова Т. М. Джерела фінансування суб'єктів бізнесу в умовах війни та повоєнного відновлення. *Ефективна економіка*. 2024. № 5. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/3779> (дата звернення: 31.10.2025).
3. Сочка К., Перчі О. Дефіцит бюджету: причини виникнення та джерела фінансування на національному та місцевому рівнях. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2025. № 9. С. 306–318. URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/299/292> (дата звернення: 31.10.2025).
4. Сидор І., Капітула Ю. Напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні. *Актуальні питання фінансової науки та практики: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія*. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 1. С. 153–155. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51896/1/Сидор%2c%20Капітула.pdf> (дата звернення: 31.10.2025).
5. Подаков Є. С. Державний борг України 2024: сучасний стан та вплив на економіку країни. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 4 (09). С. 32–35. URL: <https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/134> (дата звернення: 31.10.2025).

Катерина Крисовата

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Леся Луцик

здобувачка магістратури факультету фінансів та обліку,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МИТНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ І ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах глобалізації, цифрової трансформації економіки та зростаючих ризиків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, митне адміністрування і декларування виступають важливими домінантами забезпечення фіскальної безпеки та європейської інтеграції. В Україні цифрова трансформація митного простору в цілому набуває особливого значення в ракурсі комбінаторики викликів воєнного стану, євроінтеграційного курсу, потреби модернізації інституційної бази й підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій. Цифрові рішення дозволяють раціоналізувати час митного оформлення, підвищити прозорість декларативних процедур, мінімізувати корупційні ризики та уніфікувати принципи зовнішньоекономічної діяльності.

Цифрова трансформація митного адміністрування і декларування – це не просто впровадження нових ІТ-систем, а комплексна інституційно-технологічна зміна, що охоплює такі детермінанти:

- перехід від транзакційного контролю до контролю на основі ризик-аналізу та постмитного аудиту;
- інтеграція процесів «єдиного вікна», електронного декларування, автоматизованих систем управління митними ризиками, інноваційних підходів митного адміністрування;
- впровадження інтероперабельності ІТ-систем – інституційна взаємодія між митними, прикордонними, податковими, правоохоронними органами, а також банківськими і фінансовими установами (у т.ч міжнародного рівня);
- підвищення цифрової резильєнтності процедур митного оформлення, забезпечення кібербезпеки діяльності ДМС України, імплементація цифрових сервісів і модернізація програмного забезпечення [1].

Такий теоретико-інституційний концепт продукує базис для оцінки ефективності цифрової трансформації: зниження часу митної обробки, зменшення адміністративних і транзакційних витрат, покращення прозорості, підвищення рівня добровільної відповідності суб'єктів ЗЕД.

Констатуємо, що в даний період в Україні простежується низка практичних змін у митному адмініструванні та декларуванні, зокрема мова йде про наступні:

- імплементація Єдиної автоматизованої інформаційної системи в діяльності ДМС України та інтеграція ІТ-інфраструктури;
- електронне декларування, програмне забезпечення та сервіси «єдиного вікна» для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- модулі управління ризиками, застосування скорингу вантажів і платників, автоматизованих алгоритмів відбору для контролю;
- підписання меморандуму між Україною та Литвою у межах ініціативи EU4Digital eCustoms, який передбачає тестування передових рішень обміну даними між митними органами, з метою підвищення швидкості обробки і прозорості процедур;
- систематизація нормативно-правового забезпечення цифрової митниці (смарт-митниці). Важливим аспектом переходу до смарт-митниці є впровадження технологій штучного інтелекту, великих даних (Big Data) та Інтернет-речей (IoT), які дозволяють митним органам швидко реагувати на зміни у світових торговельних потоках та ефективно виявляти негативні ризики [2, с. 21-22].

Разом з тим, відзначимо про існування певних викликів і загроз для ефективного адміністрування і декларування митних платежів, які підсилюються ризиками воєнного часу, а саме: недостатня цифрова компетентність персоналу митних органів, що уповільнює впровадження нових інструментів; інфраструктурні обмеження в умовах воєнного стану – необхідність стійких резервних систем, автономних ІТ-модулів; нестабільність нормативно-правового середовища, зокрема в контексті стимулювання бізнес-процесів та інвестицій; кібербезпекові ризики – зростання загроз атак на цифрову інфраструктуру органів ДМС України та каналів обміну даними [3, с. 111].

На основі проведеного дослідження логічним вбачаємо напрацювання орієнтирів розбудови цифровізації митного адміністрування та декларування в Україні:

1. Розвиток стійкої ІТ-інфраструктури митних органів з резервними сценаріями роботи в умовах криз (воєнних чи кібератак).
2. Перехід до повноцінного електронного документообігу для всіх митних процедур, зокрема транзиту, складського оформлення та вантажного контролю.
3. Підвищення цифрової грамотності кадрового потенціалу органів ДМС України, суб'єктів ЗЕД та партнерів через навчальні програми, сертифікацію та практичні кейси.
4. Інтеграція митних ІТ-систем з державними органами та міжнародними платформами (наприклад, NCTS, ICS2, системи ЄС) для забезпечення інтероперабельності та оперативного обміну даними.
5. Централізована аналітична платформа з використанням технологій Big Data, штучного інтелекту й машинного навчання для скорингу ризиків, моніторингу торговельних потоків і виявлення контрабанди.

6. Систематичний механізм оцінювання ефективності цифрових рішень (КРІ: середній час митного оформлення, частка електронних процедур, відсоток коректно оброблених декларацій, рівень прозорості) із регулярним переглядом стратегії.

7. Підсилення нормативної та правової бази – адаптація законодавства до міжнародних стандартів eCustoms, захист даних і кібербезпека, стимули для суб'єктів бізнесу, що впроваджують цифрові рішення.

8. Підвищення рівня співпраці з міжнародними партнерами: розширення меморандумів, участь у проєктах інтеграції митних систем з ЄС, обмін досвідом і технологіями декларування тощо [1; 4].

Таким чином, цифрова трансформація митного адміністрування та декларування в Україні – це стратегічний пріоритет, що поєднує внутрішні потреби модернізації з зовнішньоекономічними й безпековими викликами. Успішна цифровізація діяльності митних інституцій підвищує ефективність і прозорість процедур, зміцнює довіру бізнесу й міжнародних партнерів, сприяє інтеграції до світового митного простору. Реалізація запропонованих заходів дозволить перейти від традиційної митної практики до концепції смарт митниці – системи, яка діє в режимі реального часу, враховує ризики, адаптується до змін і генерує значно нижчі адміністративні витрати для держави і бізнесу. У результаті це сприятиме підвищенню фіскальної стійкості держави, розвитку зовнішньої торгівлі та формуванню конкурентоспроможних умов для українських суб'єктів ЗЕД.

Список використаних джерел:

1. Ткачик Ф. П., Крисовата К. В. Модерні тренди цифрової трансформації митного простору України. *International Scientific Journal "Internauka". Series: Economic Sciences.* 2025. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17545036851951.pdf>
2. Іщук Ю.А., Шемчук А.В. Упровадження електронної системи митного оформлення в Україні: переваги та недоліки. *Бізнес Інформ.* 2024. № 11. С. 18–25.
3. Yereshko K., Khoma O., Pyslytsia A. Digitalization of Customs Procedures: Current State and Prospects. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.* 2024. Vol. 11, № 2. P. 103-115.
4. Рум'янцева К. Є., Головай Н. М., Руденко В. В. Розвиток інформаційних технологій у митній сфері. *Актуальні питання економічних наук.* 2025. Вип. 7. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/199>

Андрій Крисоватий

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ірина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ І РИЗИКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Проблематика фіскальних дисбалансів і ризиків місцевих бюджетів в Україні визначається низкою стратегічних, економічних і соціально-інституційних чинників. Вона лежить в основі формування обґрунтованої політики відновлення публічних фінансів, адже саме місцеві бюджети стали основним інструментом забезпечення життєдіяльності територій, надання соціальних послуг, підтримки внутрішньо переміщених осіб та реалізації інфраструктурних проєктів. Фінансова стійкість громад безпосередньо впливає на стабільність публічних фінансів, а тому визначення та заходи з уникнення їх ризиків та дисбалансів має суттєве прикладне значення для підвищення ефективності системи управління публічними фінансовими ресурсами територій.

Війна суттєво трансформувала економічний простір країни, створивши асиметрії у податковому потенціалі та можливостях відновлення різних територій. Частина громад втратила до 70–80% своєї дохідної бази через руйнування інфраструктури та релокацію бізнесу, тоді як інші отримали додаткове навантаження через приріст населення і зростання потреб у соціальних видатках [3]. Така нерівномірність формує нову структуру горизонтальних і вертикальних дисбалансів, які вимагають корекції міжбюджетних відносин, розробки нових критеріїв вирівнювання, запровадження антикризових механізмів підтримки та перегляду трансфертної політики держави у питаннях узгодження територіальних дисбалансів. Сьогодні гостро постає потреба адаптації існуючих підходів до управління бюджетними ризиками за умов воєнної невизначеності. Традиційні інструменти бюджетного планування, засновані на прогнозуванні стабільних макроекономічних показників, втрачають свою ефективність у ситуації високої волатильності доходів місцевих бюджетів і непередбачуваних видаткових потреб.

Сьогодні ЄС висуває високі вимоги до фінансової прозорості, управління ризиками та результативності бюджетних витрат в Україні у контексті стратегічного курсу до євроінтеграції. Відновлення публічних фінансів після війни розглядається як частина процесу імплементації стандартів ЄС у сфері управління публічними коштами відповідно з гармонізацією національної системи бюджетного планування до європейських підходів (PEFA, PIMA, OECD) [5]. Відтак, доцільність наукових доробок та практичних напрацювань у контексті вивчення причин виникнення фіскальних дисбалансів і ризиків

місцевих бюджетів та пошуку рішень лежить в площині відновлення публічних фінансів, забезпечення макрофінансової стабільності, розбудови спроможних територіальних громад і реалізації принципів сталого розвитку держави. Розробка науково обґрунтованих підходів до управління ризиками сприятиме підвищенню ефективності бюджетної політики, забезпеченню прозорості і підзвітності бюджетних процедур, а також створенню передумов для інтеграції України у європейський фінансовий простір на засадах стабільності, справедливості та економічної резилієнтності.

Фіскальні дисбаланси місцевих бюджетів виникають як наслідок невідповідності між обсягами публічних послуг, що мають надаватись на місцевому рівні, та стійкістю й еластичністю дохідної бази, яка ці послуги фінансує. Теоретично вони проявляються у вертикальній та горизонтальній площинах: вертикальна розбалансованість зумовлена асиметрією повноважень і фінансових ресурсів між державним та місцевим рівнями, горизонтальна ж обумовлена відмінностями у платоспроможності громад, що мають різну податкову базу, демографічну структуру та ризики [2]. У воєнних умовах посилюються додаткові ризики, а саме: скорочення економічної активності й міграція населення, руйнування інфраструктури територіальних громад, різка зміна пріоритетів видатків бюджетів на забезпечення безпеки й надання базових послуг, нестійкі податкові надходження від ПДФО і місцевих податків та зборів, а також зростання потреб у партнерському співфінансуванні відбудови нашої країни. Теорія міжбюджетних відносин підказує, що за високої волатильності дохідних джерел і жорсткості видатків оптимальною є комбінація стабільних трансфертів, контрциклічних інструментів і чіткої системи оцінки бюджетних ризиків, що включає реєстри цих ризиків, сценарне планування та ранні індикатори стресу ліквідності.

Аналітичні тенденції останніх років в Україні демонструють структурний зсув фінансової моделі місцевого самоврядування. Після децентралізаційного приросту доходів 2020–2021 рр. у 2022 р. відбулося різке скорочення власних надходжень у прифронтових і деокупованих громадах через скорочення фонду оплати праці, релокацію бізнесу та зниження ділової активності [1]. Водночас збільшилася залежність від обсягів надання міжбюджетних трансфертів, зокрема цільових субвенцій на критичні послуги та утримання об'єктів соціальної інфраструктури. У 2023 р. спостерігалася часткова стабілізація надходжень від ПДФО у відносно безпечних регіонах, тоді як доходи від плати за землю та єдиного податку залишалися волатильними через пільги, простоти та консервацію активів.

У 2024 р. розпочалося обережне відновлення капітальних видатків на об'єкти життєзабезпечення та мережеву інфраструктуру, однак структура фінансування стала більш зарегульованою. Зокрема, зросла питома вага цільових трансфертів і міжнародної допомоги, що зменшує дискретність місцевих рішень, але підвищує вимоги до бюджетного планування, моніторингу процесів виконання бюджетів різних рівнів та співфінансування. Простежуються також розриви ліквідності через нерівномірність касових

надходжень, затримки процедур закупівель та концентрацію платежів наприкінці бюджетних періодів. Горизонтальна асиметрія поглибилась. Громади з релокованими роботодавцями та відносно сталою зайнятістю демонструють стійкіші доходи місцевих бюджетів, тоді як території з високою інтенсивністю руйнувань мають зростаючу потребу у дотаційності та екстрених субвенціях. На стороні видатків сформувався регламентований зобов'язання на обов'язковість виплати заробітної плати та оплати за використання енергоносіїв, тоді як інвестиційні програми залишаються залежними від партнерського фінансування та грантів. Дефіцит коштів, призначених на здійснення операційної діяльності, покривається, переважно, а рахунок трансфертів з державного бюджету, що підвищує ризики бюджетної стійкості у середньостроковій перспективі.

Ключові ризики місцевих бюджетів у нинішніх умовах можна групувати за певними видами. Доходні ризики, що включають скорочення бази оподаткування доходів від трудової діяльності, зниження платіжної дисципліни за сплатою місцевих податків і зборів та невизначеність щодо тривалості застосування пільгових режимів оподаткування. Видаткові ризики пов'язані з інфляційним тиском на комунальні послуги, витратами на відновлення та необхідністю співфінансування проєктів, що фінансуються партнерами. Ризики ліквідності посилюються нерівномірністю надходжень і невчасністю відшкодувань, а операційні ризики посилюються кадровими втратами, ускладненою логістикою й підвищеними витратами на безпеку. Інституційні ризики охоплюють фрагментацію повноважень між програмами, надмірність цільового призначення трансфертів і недостатню інтеграцію донорських коштів у систему середньострокового бюджетування.

Забезпечення відновлення публічних фінансів потребує цілісного пакету заходів на стику політики міжбюджетних відносин, управління ризиками та інвестиційного планування у системі публічних фінансів. Зокрема,

– доцільно запровадити стабілізаційні інструменти на субнаціональному рівні в частині створення регіональних або галузевих стабілізаційних фондів з чіткими правилами формування і використання коштів, а також удосконалити норматив ліквідності для громад із механізмами автоматичних тригерів коригування видатків місцевих бюджетів. Норматив ліквідності для територіальних громад – це економічно обґрунтований показник, який визначає мінімально допустимий рівень залишків коштів на рахунках місцевих бюджетів, необхідний для забезпечення безперервного фінансування поточних зобов'язань громади протягом певного періоду (зазвичай 1–3 місяці), він є фінансовим «запасом міцності», що гарантує платоспроможність громади навіть у разі тимчасового падіння доходів або затримки з надання міжбюджетних трансфертів. Норматив ліквідності виступає індикатором бюджетної безпеки, який показує, наскільки місцевий бюджет здатний оперативно реагувати на короткострокові фінансові шоки без загрози зриву фінансування видатків чи накопичення боргових зобов'язань. У контексті воєнного часу цей норматив набуває особливого значення, оскільки

стабільність ліквідності дозволяє громадам підтримувати критичні функції (освіта, охорона здоров'я, комунальні послуги, обороноздатність) навіть у ситуації непередбачених втрат доходів;

– формулу горизонтального вирівнювання слід тимчасово доповнити коефіцієнтами воєнних втрат, щільності ВПО та індексом відновлюваності інфраструктури, щоб ресурсно підтримати найбільш уразливі території без посилення загальної дотаційності системи;

– необхідне розширення і верифікація дохідної бази через прискорення повномасштабного кадастру нерухомості, оцифрування та переоцінка бази місцевих податків і зборів, створення стандартів податкового адміністрування для громад, включно з аналітикою ризиків і сервісною моделлю для платників;

– варто активізувати партнерські фінансові інструменти відбудови на кшталт муніципальних та проектних облігацій з частковими державними гарантіями для критичної інфраструктури, фонди співфінансування з прозорими правилами відбору, а також ППП для житлово-комунальних та соціальних об'єктів із розподілом ризиків за кращими європейськими практиками;

– слід інтегрувати донорські ресурси у середньострокові бюджетні рамки, де кожна гривня гранта має відповідати програмній цілі, матриці результатів і КРІ ефективності, що дає змогу уникати дублювання та формувати прогнозовані профілі співфінансування;

– необхідне інституційне зміцнення, а саме: запровадження стандартів МТЕФ на місцевому рівні, обов'язкових реєстрів бюджетних ризиків і щоквартальних стрес-тестів ліквідності, уніфікованих дашборди раннього попередження (волатильність ПДФО, дефіцит операційного балансу, частка жорстких видатків, коефіцієнт боргового навантаження);

– підвищення прозорості й підзвітності через відкриті дані про виконання бюджетних програм, громадський аудит і поведінкові інструменти комунікації з платниками податків, що знижує інформаційну асиметрію, підвищує готовність сплачувати податкові зобов'язання та є критичною передумовою для відновлення стійкої дохідної бази місцевих бюджетів [4].

Синхронізація цих рішень із національними пріоритетами відбудови дозволить зменшити структурні дисбаланси, пом'якшити ризики та забезпечити ефективне управління в системі відновлення функціонування публічних фінансів в країні. Місцеві бюджети у такій моделі стають активними агентами економічної резильєнтності, здатними поєднати стабільні джерела фінансового забезпечення, своєчасність та раціональність бюджетних видатків і інвестиційне зростання, що прямо трансформується в якість публічних послуг і підвищення довіри громадян.

Список використаних джерел:

1. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

2. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 21. С. 85-89.
3. Сидор І. П., Коваль С. Л. Сталий розвиток територій та фінансова спроможність громад: сучасні виклики і перспективи. *Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди*. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. С. 322-337.
4. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4. С. 60-74. DOI: 10.35774/sf2024.04.060
5. OECD. (2022). *Public-Private Partnerships for Sustainable Development Goals: Policy Guidance and Good Practices*. Paris: OECD Publishing.

Михайло Крупка

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
<https://orcid.org/0000-0002-8775-1397>

Андрій Котур

аспірант кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
<http://orcid.org/0009-0007-7652-722X>

ЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК КАТАЛІЗАТОР ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

Економічна нестабільність у сучасних умовах виступає не лише фоном функціонування фінансових інститутів, а й ключовим чинником, який визначає напрями еволюції банківських стратегій та підходів до управління ризиками. Вона формується під впливом комплексних макроекономічних, політичних, соціальних і технологічних змін, що створюють динамічне середовище для прийняття управлінських рішень. У таких умовах традиційні моделі оцінки та мінімізації ризиків стають недостатніми, що обумовлює необхідність розроблення інноваційних стратегій управління кредитним портфелем банків. Саме тому дослідження економічної нестабільності як детермінанти формування інноваційних банківських практик набуває особливої наукової та практичної значущості.

Сучасні науковці по-різному інтерпретують природу економічної нестабільності – від її тлумачення як макроекономічного фону ризиків до розуміння її як катализатора інституційних і технологічних перетворень у банківській системі. Відмінність між цими підходами визначається ступенем переходу від діагностики шоків до формування керованого середовища інновацій. Це дає змогу розглядати економічну нестабільність не як пасивний чинник, а як середовище, що стимулює створення нових моделей управління кредитним ризиком, використання цифрових технологій, data-centric архітектур, інструментів машинного навчання, сценарного тестування та інтегрованих систем контролю ліквідності й капіталу.

Шарма Г., Андгалкар А., Ажао О., Огунлеє Б. розглядають економічну нестабільність переважно крізь призму макроекономічних факторів, що підвищують рівень кредитного ризику, зосереджуючись на коливаннях валютних курсів, інфляційних процесах та зростанні ставок [1]. Проте їхній підхід здебільшого зводиться до статистичної фіксації та атрибуції цих шоків, без переходу до системних інструментів управління кредитним портфелем. Така позиція забезпечує окреслення лише загальної залежності ризиків від макроекономічних умов, але не пропонує методів активного реагування на нестабільність у банківській практиці. Відсутність аналізу динамічних лімітів, risk-adjusted pricing (ціноутворення з урахуванням ризику) або інтегрованих

підходів до ліквідності й капіталу свідчить про те, що автори залишаються в межах діагностичного рівня дослідження і не виходять на рівень стратегічного управління, де власне й формується інноваційність.

Цзян Яо із дослідниками аналізують політичну невизначеність як чинник, що суттєво впливає на розподіл кредитних ресурсів, підкреслюючи тим самим важливість інтеграції цього ризику у систему управління портфелем [2]. Вказаний підхід формує важливий зв'язок між зовнішніми політичними шоками та внутрішніми практиками ризик-менеджменту, однак автори зупиняються радше на концептуальному рівні і не переходять до опису операційних механізмів, які б забезпечили практичну реалізацію інноваційних стратегій. Відсутність деталізації щодо інтеграції даних, побудови моделей чи застосування сучасних інструментів контролю ризиків свідчить про обмеженість аналізу, що лишає запропоновану рамку на рівні загального бачення без достатнього інструментарного наповнення.

Ін Хе та співавтори намагаються поєднати вплив невизначеності економічної політики з процесами цифрової трансформації, розглядаючи останню саме як каталізатор посилення системного ризику [3]. Вони підводять до висновку, що нестабільність не може компенсуватися точковими регуляторними або портфельними заходами, а потребує впровадження інституційних механізмів у щоденні практики ризик-менеджменту. У цьому контексті особливого значення набувають такі інструменти, як MLOps (операційні цикли управління моделями), explainability (забезпечення прозорості моделей для користувачів і регуляторів) та «model challenge» (незалежна перевірка моделей), які мають стати системними елементами управління кредитним портфелем. Такий підхід робить акцент на переході від реактивних заходів до інституціоналізованих процесів, що відповідає логіці формування інноваційних стратегій у середовищі економічної нестабільності.

Гібель М. демонструє, що кредитні шоки мають властивість формувати інноваційну поведінку фірм, і цей ракурс опосередковано вказує на необхідність банків адаптувати портфельні стратегії до нових умов [4]. Йдеться про перехід від тактики короткострокового захисту, яка передбачає мінімізацію негайних втрат, до більш глибокого сегментування галузей і продуктів. Такий підхід дає можливість урахувати різні траєкторії позичальників у періоди волатильності та розробляти стратегії, здатні зменшити концентраційні ризики й підвищити гнучкість портфеля комерційних банків.

Фрейм В. із колегами звертають увагу на тіньові сторони фінансових інновацій, акцентуючи насамперед на ризиках операційних втрат [5]. У цьому контексті економічна нестабільність постає своєрідним тестом на здатність банку не лише впроваджувати точні моделі оцінки ризиків, а й забезпечувати керованість процесів та належний рівень доказовості ухвалених рішень. Це свідчить про важливість поєднання інноваційних підходів у моделюванні з формалізованими процедурами контролю, які мають забезпечувати довіру як з боку регулятора, так і з боку ринку.

Науковець Д. Камара у своїй роботі здебільшого відтворює канонічні підходи до аналізу детермінант кредитного ризику, використовуючи стандартні

макроекономічні й фінансові показники як індикатори нестабільності [6]. Таке бачення має практичне значення для базового моніторингу стану банківського сектору, однак він виявляється недостатнім у контексті завдання інтеграції портфельних інструментів, регуляторних вимог і сучасних технологій у єдину стратегію управління. Це означає, що робота зупиняється на діагностичному рівні і не пропонує шляхів до створення інноваційних рішень, які здатні відповідати викликам економічної нестабільності.

Арноне М. та співавтори переводять дискусію у площину управління непрацюючими кредитами, висвітлюючи нестабільність як фактор, що актуалізує потребу у стандартизованих програмах реструктуризації та форберансу [7]. Авторська позиція демонструє вже більш практичну логіку інноваційної стратегії, оскільки вона зв'язує мотивацію співробітників (KPI) з результатами відновлення боргів через використання уніфікованих сценаріїв роботи («плейбуків») з різними категоріями портфеля. Це створює умови для формування не лише реактивних, а й проактивних інструментів управління проблемними активами, що забезпечують збереження фінансової стійкості банку в умовах динамічного середовища.

Чень І., Ван Х., Чжан С. акцентують увагу на традиційних макроканалах впливу на кредитний ризик, серед яких ключовими залишаються інфляція, процентні ставки та обмінний курс, що підтверджує системний характер економічної нестабільності [8]. Проте, їхня робота зосереджується переважно на констатації цих каналів, ніж на пошуку операційних механізмів інноваційного управління, залишаючи відкритим питання про практичне втілення сучасних стратегій у банківських портфелях.

Гумел Б. наголошує на тісному взаємозв'язку ліквідності та кредитного ризику, що підводить до ідеї інтегрованого трактування ризиків у банківській системі [9]. У цьому контексті важливим є синхронізоване прийняття портфельних рішень із урахуванням нормативів ліквідності LCR/NSFR та вимог до капіталу, що формує основу для інноваційних стратегій управління кредитним портфелем у середовищі взаємопов'язаних шоків і підвищеної нестабільності.

На наш погляд, висновок полягає в тому, що одні автори зосереджуються переважно на констатації економічних шоків і каналів їх передавання, що має цінність для діагностики середовища, але не є далеким від формування інноваційних стратегій управління кредитним портфелем. Інші ж дослідники поступово зміщують акценти у бік практик, які забезпечують можливість активно керувати наслідками нестабільності, впроваджуючи стандартизовані програми реструктуризації, інтегроване управління ліквідністю та капіталом, використання мережевої аналітики й операційних контурів моделей. Описана концепція показує, що економічна нестабільність не повинна сприйматися виключно як зовнішній дестабілізуючий фактор, адже вона може слугувати каталізатором для впровадження нових управлінських рішень і технологічних інструментів. У цьому контексті специфічне середовище формування інноваційних стратегій управління кредитним портфелем банку доцільно розуміти як стан макро- та мікроекономічної системи, що характеризується

високою динамічністю, непередбачуваністю та наявністю взаємопов'язаних ризиків, які впливають на якість активів, ліквідність та капітал банківських установ. Такий стан проявляється через коливання валютних курсів, інфляційні хвилі, зростання облікових ставок, структурні дисбаланси в економіці, воєнні та політичні шоки, поширення глобальних факторів (фінансових криз, зміни регуляторних стандартів чи кліматичних викликів) і внутрішні нераціональності управлінсько-аналітичного характеру.

З огляду на це, економічна нестабільність не є лише зовнішнім обмеженням, а стає середовищем, яке вимагає від банків інноваційних підходів до управління кредитним портфелем. Водночас, нестабільність підвищує ймовірність дефолтів і знижує прогнозованість грошових потоків позичальників, що змушує банки переходити від традиційних інструментів управління ризиком до більш адаптивних і технологічно підкріплених стратегій. Саме у таких умовах виникає потреба у data-centric архітектурах, машинному навчанні для скорингу, інтегрованому трактуванні ризиків, активному застосуванні контрциклічних буферів і сценарному тестуванні, яке враховує не лише економічні, а й геополітичні та кліматичні фактори.

Специфічність економічної нестабільності як середовища формування інноваційних стратегій управління кредитним портфелем банку полягає у багатшаровому поєднанні макроекономічних, фінансових, політичних, соціальних та глобальних чинників, що не лише підвищують рівень невизначеності, а й створюють умови для трансформації традиційних підходів у напрямі інноваційності. На відміну від стабільного економічного середовища, де кредитні стратегії ґрунтуються на прогнозованих макропоказниках і відносно стабільних регуляторних вимогах, економічна нестабільність формує постійно змінюваний контекст, у якому стандартні підходи до управління кредитним портфелем швидко втрачають актуальність. Її специфічність проявляється насамперед у пришвидшеній динаміці ризиків, коли коливання валютних курсів, інфляційні хвилі чи процентні шоки миттєво транслюються у зростання непрацюючих кредитів, зниження ліквідності та потребу у переоцінці капіталу. Водночас, регуляторні зміни, спричинені політичною нестабільністю, підсилюють вимоги до прозорості та доказовості моделей ризик-менеджменту, що стимулює інтеграцію нових технологій у моніторинг і звітність. Соціальні дисбаланси, пов'язані зі зменшенням доходів і платоспроможності населення, формують потребу у проактивних стратегіях реструктуризації, які ґрунтуються на поведінкових індикаторах і стандартизованих сценаріях роботи з боржниками. Особливого навантаження додає глобальна нестабільність, що інтегрує воєнні, геополітичні та кліматичні ризики і змушує банки будувати сценарні моделі з охопленням як локальних, так і транскордонних факторів. У такому середовищі інноваційні стратегії управління кредитним портфелем набувають характеру адаптивних систем, здатних поєднувати дані, аналітику та регуляторні стандарти у єдиній архітектурі, яка забезпечує стійкість і гнучкість навіть за умов глибокої невизначеності. Саме ця багатовимірна взаємодія факторів і визначає унікальність економічної нестабільності як середовища, де

інноваційність перестає бути вибором і перетворюється на необхідність для збереження життєздатності банківських портфелів.

На нашу думку, економічна нестабільність створює багатовимірне середовище, у якому макроекономічні, фінансові, політичні, соціальні та глобальні чинники взаємодіють і формують постійно змінюваний контекст для банківського сектору. Її специфічність полягає у прискореній динаміці ризиків та високій непередбачуваності, що унеможливорює використання лише традиційних підходів до управління кредитним портфелем. У цих умовах інноваційні стратегії стають необхідністю, оскільки вони інтегрують регуляторні вимоги, сучасні моделі ризик-менеджменту, дані та аналітику в єдину адаптивну систему. Саме завдяки такому підходу банки спроможні підтримувати стійкість портфелів і знижувати вразливість до шоків навіть у періоди глибокої невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Sharma H., Andhalkar A., Ajao O., Ogunleye B. Analysing the influence of macroeconomic factors on credit risk in the UK banking sector. 2024. *arXiv*. URL: <https://arxiv.org/abs/2401.14943>
2. Yao, J., Fan J. (2025). The impact of policy uncertainty and risk taking on the credit resource allocation of urban commercial banks. *International Review of Economics & Finance*. 2025. No. 97. pp. 103766. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2024.103766>
3. He Y., Li W., Tan X., Sun Y. Economic policy uncertainty, digital transformation, and bank systemic risk. *International Review of Economics & Finance*. 2025. No. 102. pp. 104309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2025.104309>
4. Giebel M., Kraft K. Bank credit supply and firm innovation behavior in the aftermath of credit supply shocks. *Journal of Banking & Finance*. 2020. No. 121. pp. 105961 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2020.105961>
5. Frame W. S., McLemore P., Mihov A. Financial innovation and risk: Evidence from operational losses at U.S. banking organizations. *FDIC working paper*. 2024. URL: <https://www.fdic.gov/system/files/2024-09/mihov-paper-090624.pdf>
6. Kamara D. A. K. The study of credit risk in the banking sector and its implications. *SSRN*. 2024. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4779542
7. Arnone M., et al. Financial stability and innovation: The role of non-performing loans. *MDPI*. 2024. URL: <https://www.mdpi.com/2674-1032/3/4/27>
8. Chen Y., Wang H., Zhang X. *The Impact of Macroeconomic Factors on Bank Credit Risk*. 2023. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:265652308>
9. Gumel B. I., Ayinuola T. F. The Nexus between Liquidity and Credit Risks and Their Impact on Bank Stability. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*. 2023. No. 23(11). pp. 15-27. URL: <https://ssrn.com/abstract=4427996>

Ірина Круп'як

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ніна Кульба

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

Неефективна система управління державним боргом спричиняє надмірне боргове навантаження, що негативно позначається на макроекономічній стабільності країни. За таких умов економіка демонструє низькі та нестійкі темпи зростання, а також підвищену чутливість до зовнішніх шоків – коливань відсоткових ставок, валютних курсів, світових цін на експортну продукцію та змін у зовнішньому попиті. При збільшенні обсягів боргових зобов'язань посилюються ризики, пов'язані з їх рефінансуванням, що може призвести до обмеження доступу держави або корпоративного сектору до міжнародних фінансових ринків. Така ситуація створює передумови для виникнення кризи ліквідності, а значний обсяг державного боргу супроводжується суттєвими витратами на його обслуговування, що ускладнює фіскальне планування та знижує ефективність бюджетної політики. Відтак, управління державним боргом є одним із ключових чинників забезпечення макроекономічної стабільності в державі. Від характеру врегулювання боргової проблеми залежать бюджетна дієздатність країни, стан її валютних резервів, стабільність національної валюти, рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, характер поведінки всіх сегментів фінансового ринку. Ефективне управління державним боргом передбачає стабільний економічний розвиток, забезпечення належних темпів приросту ВВП, сповільнення інфляційних процесів, фінансування соціально значущих програм, формування достатнього обсягу кредитних ресурсів та залучення іноземних інвестицій.

Однією із проблем управління державним боргом в Україні є значна частка зовнішніх зобов'язань у валютній структурі боргу, що створює ризики девальвації гривні та підвищує витрати на обслуговування боргу. У 2024 році зовнішній борг перевищив 60% загального обсягу державного боргу. Відтак, важливою складовою ефективного управління зовнішнім державним боргом є зниження впливу потенційних негативних наслідків, пов'язаних із ризиками боргового портфеля. У цьому контексті доцільним є застосування стратегій оптимізації його структури, що передбачає раціональне узгодження параметрів, таких як рівень процентних ставок, валютна композиція зобов'язань, терміни погашення, джерела фінансування та типи інструментів державного запозичення. Такий підхід сприяє зменшенню чутливості боргових операцій до несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників, що, дозволяє знизити загальний рівень ризиків. Відтак, головною метою оптимізації ризиків боргового портфеля є забезпечення мінімізації сукупних витрат на

обслуговування боргу за умови дотримання прийняттого рівня боргового навантаження та фінансової стабільності держави.

Обмежена ліквідність та нестача інвесторів на внутрішньому ринку державних цінних паперів ускладнюють диверсифікацію джерел фінансування та підвищують залежність від зовнішніх кредиторів. Невисокий попит національних суб'єктів фінансового ринку на облігації внутрішньої державної позики зумовлений їх низькою дохідністю та невисокою ліквідністю на вторинному ринку, а також незначним рівнем розвитку небанківського сектору. При цьому, ОВДП задовольняючи потреби держави у додаткових фінансових ресурсах, виконують роль інструменту забезпечення активу та орієнтиру для відсоткових ставок на всіх сегментах фінансового ринку, важеля грошово-кредитної політики і політики управління банківською ліквідністю [3, с. 710].

Україна не має стабільної середньострокової стратегії управління боргом, що враховує макроекономічні цикли, ризики ліквідності та структуру боргових зобов'язань. Це призводить до ситуативного прийняття рішень, які не забезпечують довгострокової стійкості. При цьому, ключовим елементом у формуванні результативної боргової стратегії є узгодженість бюджетної та боргової політики з поточними макроекономічними умовами. Така політика має бути орієнтована на середньострокову перспективу, враховувати циклічність економічних процесів, забезпечувати прогнозованість боргового навантаження та сприяти оптимізації структури державного боргу. Збалансоване поєднання інструментів фінансування та механізмів контролю дозволяє мінімізувати ризики боргової кризи та підтримувати довгострокову фінансову стійкість держави.

Значна частка боргових зобов'язань України сплачується в іноземній валюті, це ставить систему управління її боргом у пряму залежність від валютної політики. Зростання питомої ваги державного боргу, номінованого в іноземній валюті означає збільшення витрат уряду з обслуговування власних боргових зобов'язань, що також будуть номіновані в іноземній валюті. На фінансових ринках України це призводить до ще більшого скорочення валютної пропозиції та подальшої девальвації гривні. Така обставина є однією з підстав щодо проведення реструктуризації заборгованості держави перед зовнішніми приватними кредиторами. У цьому контексті актуалізується необхідність перегляду умов зовнішніх боргових зобов'язань, зокрема шляхом реструктуризації боргу перед приватними іноземними кредиторами. Водночас, реалізація збалансованої та виваженої кредитної політики уряду сприяє зменшенню обсягу державного боргу, вираженого в іноземній валюті, що свідчить про позитивну динаміку у сфері боргового управління.

Неефективність механізмів управління державним боргом проявляється на етапах його обслуговування та погашення, коли боргові зобов'язання трансформуються у реальні бюджетні витрати. Наявність значного обсягу державного боргу передбачає необхідність здійснення регулярних процентних платежів, які фінансуються за рахунок доходів державного бюджету, зокрема податкових надходжень. У довгостроковій перспективі це створює ризики

порушення бюджетної збалансованості, спричиняючи хронічний дефіцит бюджету та інші соціально-економічні й фінансові наслідки. Разом з тим, зростання обсягу боргових виплат обмежує ресурсну базу для внутрішнього інвестування, знижує потенціал економічного зростання та скорочує можливості підтримки внутрішнього споживання. Така ситуація посилює вразливість економіки до зовнішніх шоків і може призвести до формування боргової кризи, особливо в умовах нестабільного макроекономічного середовища. Відтак, забезпечення ефективного управління державним боргом є ключовим чинником фіскальної стабільності та економічної безпеки держави.

Надмірне боргове навантаження та значні витрати на обслуговування державного боргу істотно обмежують можливості бюджету щодо фінансування первинних видатків, зокрема у сферах розвитку людського капіталу, стимулювання економічної активності та забезпечення національної безпеки. Така фіскальна структура знижує ефективність державної політики, спрямованої на довгострокове економічне зростання. Водночас уповільнене впровадження структурних реформ у базових секторах бюджетної сфери, на основі скорочення реального обсягу бюджетних ресурсів, які можуть бути спрямовані на задоволення соціально-економічних потреб населення, призводить до формування соціально-демографічної кризи. Це поглиблює структурні диспропорції та спричиняє деградацію реального сектору економіки, знижуючи його здатність до адаптації в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Інформаційне забезпечення механізму управління державним боргом репрезентоване передусім інформаційними потоками між функціональними елементами управління державним боргом. Саме тому, основним завданням формування ефективних потоків вихідної та вхідної інформації є надання оперативної та достовірної інформації про зобов'язання для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень у сфері боргової політики.

«Для стабілізації національної економіки та досягнення безпечного рівня боргової стійкості важливе значення має спрямування структурних реформ у напрямі зменшення корупції та відкриття економіки для зарубіжних фінансово інвестиційних інститутів. При цьому удосконалення управління державним боргом передбачає пошук ефективних та вигідних умов запозичень кредитних ресурсів на основі мінімізації витрат щодо обслуговування боргу. Досягнення цієї стратегічної цілі забезпечує економію коштів державного бюджету, а також процес стимулювання інвестиційної діяльності, зростання середнього рівня добробуту за рахунок поживалення темпів економічного зростання та проведення структурної перебудови національної економіки» [1, с. 27].

Таким чином, для ефективного управління позичковими операціями держави важливим є дотримання економічно безпечних розмірів боргового навантаження, забезпечення прозорості розміщення запозичень, своєчасне та повне виконання заходів з погашення відсотків та основної суми заборгованості, обмеження залучень фінансових ресурсів міжнародних організацій, що передбачають додаткові умови кредитування й сприяють економічній та

політичній залежності держави, збільшення частки внутрішніх запозичень у структурі державного боргу, а також розробка середньострокової боргової стратегії управління боргом.

Список використаних джерел:

1. Галайко Н. В. Теоретико-методичні засади управління державними запозиченнями. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 17. С. 25-29.
2. Круглякова В. В., Західна О. Р., Ковальчук Ю. В. Управління державним боргом України на сучасному етапі. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 116-122. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-18).
3. Круп'як І. Й. Державні запозичення у забезпеченні сталого економічного розвитку України. Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди: монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. С. 708-717.

Зоряна Лободіна

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Оксана Коваль

к.пед.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
директор навчально-наукового центру комунікацій,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олена Ткачук

студентка гр. ДСПУАзм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НОВІТНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

Стратегічним орієнтиром трансформації соціальної політики у розвинених країнах є не стільки збереження досягнутих параметрів соціальних витрат, як підвищення ефективності та адресності бюджетних програм надання соціальних гарантій, впровадження прогресивних бюджетних інструментів, які посилюють кореспонденцію між виділеними бюджетними ресурсами та результатами. Ця трансформація супроводжується адаптацією методів бюджетного планування соціальних витрат, розвитком методик оцінювання результативності соціальних виплат, експериментами з новими формами соціальних трансфертів, зокрема умовними грошовими трансфертами, базовим безумовним доходом, імпаکت-інвестуванням тощо. Застосування новітніх бюджетних інструментів зумовлене кількома взаємопов'язаними чинниками: необхідністю підвищити ефективність використання обмежених публічних ресурсів, зростанням вимог суспільства до прозорості й підзвітності, технологічною здатністю країн збирати і аналізувати великі масиви даних, а також прагненням поєднати державні соціальні гарантії з мобілізацією приватного та філантропічного капіталу для соціальних інновацій. Доказова база ефективності інноваційних практик створює підґрунтя для адаптації новітніх підходів до бюджетного забезпечення соціальних гарантій до специфіки національних моделей соціальної політики [11].

Попри те, що модель бюджетного забезпечення соціальних гарантій у кожній країні має свої унікальні риси, обумовлені історичними, економічними, соціальними та іншими особливостями, все ж можна виокремити спільні для багатьох країн тенденції, які визначають глобальну траєкторію розвитку участі держави у гарантуванні соціальних прав через бюджетний механізм:

– посилення об'єктивності та реальності програм соціальних гарантій за рахунок продовження політики інтеграції результативно-орієнтованих підходів у бюджетну практику. Відповідно до звіту OECD Budget Practices and Procedures Survey, для більшості розвинених країн характерний високий рівень інтеграції елементів результативно-орієнтованого підходу в бюджетні системи, що зокрема передбачає фінансування програм соціальних гарантій на основі досягнення конкретних соціальних результатів, вимірюваних через систему індикаторів [7].

Зокрема, у Великобританії відповідно до загальної бюджетної практики будь-яка соціальна програма супроводжується паспортом результатів Outcome Delivery Plan, який визначає очікуваний вплив відповідних видатків бюджету на соціальні показники, такі як рівень бідності, доступ до житла, зайнятість тощо [3]. Крім цього, британська бюджетна практика передбачає регулярне оцінювання результатів виконання бюджетних соціальних програм за допомогою цифрових платформ моніторингу. Це забезпечує високий рівень прозорості розподілу бюджетних ресурсів на реалізацію соціальної політики, а також дає можливість для громадськості щодо контролю за ним. За оцінками UK National Audit Office, запровадження транспарентних підходів до розподілу і використання ресурсів бюджету на фінансування соціальних програм дало можливість оптимізувати адміністративні витрати на їхнє виконання при суттєвому зростанні охоплення соціальними виплатами незахищених верств населення [2]. Подібні можливості передбачає цифрова платформа Performance.gov у США [8], яка дозволяє будь-кому відстежувати показники ефективності федеральних агентств, що посилює контроль громадськості за публічним управлінням, забезпечує прозорість та підзвітність державних інституцій;

– пошуки оптимального співвідношення відповідальності центрального і місцевого рівня у бюджетному фінансуванні соціальних гарантій, посилення продуктивного характеру соціальних видатків, вироблення механізмів залучення зовнішніх ресурсів для цих потреб [13]. Зокрема, як свідчить досвід країн ЄС, ефективність програм забезпечення соціальних гарантій залежить від інтеграції бюджетного планування з політикою зайнятості, охорони здоров'я та освіти. Відповідно до Європейського пакту соціальних прав, у країнах ЄС утвердився принцип «соціальних інвестицій», за яким держава фінансує заходи не лише для компенсації соціальних ризиків, а й для їхнього попередження [4]. У Фінляндії, Нідерландах, Данії та інших країнах вагоме місце у бюджетах розвитку громад відіграє фінансування програм підвищення кваліфікації працівників, підтримки догляду за дітьми та людей з інвалідністю, що дозволяє одночасно зміцнювати соціальні гарантії та підвищувати економічну активність населення. У Швеції при високих показниках соціальних видатків бюджету, понад половину їхнього обсягу, за даними Міністерства фінансів Швеції, мають інвестиційний характер [5], тобто спрямовані на підвищення продуктивності праці та якості людського капіталу. Це дає можливість забезпечувати високий рівень соціального захисту населення та одночасно зберігати конкурентоспроможність економіки.

Окрему увагу в рамках реалізації цього пріоритету реформування моделі бюджетного забезпечення соціальних гарантій приділяють пошуку механізмів залучення недержавних ресурсів для реалізації соціальних завдань. Зокрема, у США система забезпечення соціальних гарантій поєднує безпосереднє бюджетне фінансування, податкові стимули та схеми партнерства з приватним сектором. Серед інноваційних інструментів бюджетної політики забезпечення соціальних гарантій виділяється програма Social Impact Bonds (SIBs), або соціальних імпаکت-облігацій, яка передбачає фінансування соціальних проєктів шляхом залучення приватних інвестицій із подальшим відшкодуванням державою при досягненні

певних вимірюваних соціальних результатів (наприклад, зниження безробіття чи повторної злочинності тощо) [6]. Така модель фінансування соціальних проєктів стимулює відповідальне ставлення виконавців соціальних програм і зменшення масштабів нецільового використання бюджетних ресурсів. У США за рахунок SIBs здійснюють фінансування програм ресоціалізації колишніх ув'язнених, профілактики бездомності та підготовки молоді до пошуку роботи. Ефективність SIBs як інструменту залучення зовнішніх ресурсів для фінансування соціальних потреб полягає у поєднанні бюджетних ресурсів з інвестиційною логікою, що дозволяє державі платити лише за реально досягнутий результат, а не за процес виконання програми. Успішний досвід США та Великобританії у впровадженні соціальних імпаکت-облігацій сприяв поширенню цього інструменту в практиці бюджетного забезпечення соціальної політики у країнах ЄС, Канаді, Австралії;

– впровадження інноваційних видів соціальних трансфертів, модифікація традиційних соціальних виплат (адресні допомоги, соціальні кредити). Зокрема, з погляду перспектив впровадження в Україні викликає інтерес досвід інших країн щодо впровадження обумовлених грошових трансфертів (conditional cash transfers – CCT), які поєднують прямі грошові виплати з обов'язковими вимогами щодо поведінки бенефіціарів. Як свідчать спеціальні дослідження, програми таких виплат можуть ефективно знижувати короткострокову бідність, підвищувати доступ до послуг освіти й поліпшувати індикатори здоров'я у цільових групах. Разом з тим, умовами ефективності цих програм є розроблення надійної системи перевірки бенефіціарів, а також моніторингу дотримання умов надання виплат.

Іншим напрямом модернізації соціальних трансфертів є експерименти з впровадження безумовного базового доходу UBI, гарантованого мінімального доходу та інших пілотних проєктів із соціального забезпечення. Експерименти з впровадження безумовного базового доходу UBI проводились у Фінляндії у 2017-2018 рр., у кількох містах США, а в Швейцарії національний референдум з цього питання не отримав підтримки. Результати цих експериментів засвідчили, що ці виплати не мали значного ефекту для підвищення зайнятості, але сприяли покращенню суб'єктивного добробуту реципієнтів, спростили адміністративні процедури призначення допомоги [12]. Через суперечливість результатів та високі потенційні витрати на надання цих трансфертів, експерименти з впровадження UBI поки мають обмежений характер і не трансформувались у звичну практику соціального забезпечення [9; 1];

– цифровізація соціальних фінансів, яка радикально змінює підходи до адміністрування, моніторингу й контролю за видатками бюджету на соціальні гарантії. Інтеграція цифрових технологій охоплює створення єдиних баз даних реципієнтів соціальних трансфертів, автоматизацію процесів перевірки права на допомогу, інтеграцію електронних платформ у системи публічних фінансів. Досвід Естонії, Сінгапуру, Південної Кореї та Нідерландів доводить, що цифрові рішення зменшують корупційні ризики, скорочують адміністративні витрати та підвищують рівень охоплення соціальними послугами. За дослідженнями United Nations E-Government Survey [10], введення комплексних цифрових платформ

соціального управління забезпечило в окремих країнах зростання ефективності соціальних трансфертів у середньому на 10-15% завдяки зменшенню випадків дублювання виплат і більш точному таргетуванню соціальної допомоги.

Але ефективність впровадження цифрових сервісів у процес бюджетного забезпечення соціальних гарантій вимагає виконання низки передумов. Зокрема, на думку фахівців Світового банку, діджиталізація соціальних виплат потребує надійних механізмів верифікації даних, доступу громадян до цифрових сервісів та інституційної спроможності системи соціальних трансфертів для адекватного управління цифровими платформами у сфері соціального захисту. Важливими є постійний моніторинг та оновлення інформаційних реєстрів, вироблення схем оцінки ефективності функціонування цифрових платформ, чіткі правила захисту персональних даних. Хоча цифровізація бюджетного забезпечення соціальних гарантій підвищує рівень адресності за рахунок зменшення помилки включення, дає можливість прискорити обробку заяв на призначення соціальних виплат, зменшити адміністративні витрати й підвищити прозорість бюджетних програм, вона актуалізує проблему цифрової нерівності, алгоритмічної дискримінації та інших.

Порівняльний аналіз практик розвинених країн дає змогу виділити кілька загальних рис, які визначають ефективність бюджетного механізму забезпечення соціальних гарантій. По-перше, успішні моделі соціальних гарантій базуються на принципах прозорості та підзвітності, коли громадськість має доступ до даних про соціальні витрати бюджету, а звітність органів влади формується у зручних для сприйняття форматах. По-друге, для практики розвинених країн характерна гнучкість фінансування, коли бюджетні ресурси можуть перерозподілятися між соціальними програмами залежно від змін соціально-економічної ситуації. По-третє, ефективні системи фінансування соціальних гарантій орієнтовані на інтеграцію соціальної політики та цілей економічного розвитку, визнаючи, що інвестиції у людський капітал є передумовою, а не результатом економічного зростання.

Водночас упровадження новітніх бюджетних інструментів породжує нові ризики, пов'язані із зростанням складності адміністрування соціальних виплат, потребою у висококваліфікованих кадрах, залежністю від технологій, а також проблемою вимірювання соціальної ефективності. У країнах із високим рівнем децентралізації зберігається ризик нерівності між регіонами у доступі до фінансування соціальних гарантій. Саме тому сучасні міжнародні рекомендації акцентують на необхідності балансування між централізованими стандартами соціальних гарантій і гнучкістю місцевої політики.

Враховуючи актуальні виклики, пов'язані з наслідками масштабної війни, в Україні доцільно запозичити окремі елементи інноваційних підходів до надання соціальних трансфертів, апробованих у розвинених країнах. Насамперед варто звернути увагу на механізми умовних грошових трансфертів (ССТ), які могли б стати гнучким інструментом адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам, ветеранам чи сім'ям з дітьми. Умовність таких виплат, як участь у програмах перекваліфікації, навчання чи медичної реабілітації, створює

додану соціальну цінність та сприяє поступовому зменшенню залежності від державної підтримки. Подібний підхід може підвищити результативність витрат бюджету на соціальні гарантії, орієнтуючи їх на конкретний результат, такий як зниження рівня бідності серед вразливих груп населення, зростання зайнятості або поліпшення доступу до освітніх і медичних послуг.

Поряд із цим, перспективним напрямом модернізації системи соціальних виплат може бути пілотування програм гарантованого мінімального доходу або локальних моделей безумовного базового доходу (UBI) для окремих категорій громадян, зокрема ветеранів війни, родин загиблих військовослужбовців чи осіб, які втратили роботу внаслідок бойових дій. Такі програми, навіть у обмеженому форматі застосування, можуть забезпечити базову економічну стабільність цих людей, а також спростити систему адміністрування соціальних трансфертів, яка нині перевантажена великою кількістю програм і критеріїв. Водночас масштабне впровадження UBI в Україні нині недоцільне через значні бюджетні обмеження, тому його варто розглядати лише як інструмент експериментальної політики, орієнтований на довгострокову адаптацію економіки до поствоєнних умов.

Ключовою передумовою успішності нових видів трансфертів є системна цифровізація соціальної сфери. Створення єдиного національного реєстру отримувачів соціальної підтримки, інтегрованого з базами податкових даних і даних служби зайнятості, дозволило б запровадити принцип «єдиного вікна» для звернень, автоматизувати перевірку права на соціальну допомогу і скоротити адміністративні витрати. В умовах війни, коли значна частина населення змінила місце проживання, така система забезпечила б оперативність, мобільність і прозорість соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. A guaranteed income changes lives. URL: <https://www.stocktondemonstration.org/>
2. Annual Report and Accounts 2023-24. The National Audit Office. URL: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2024/07/nao-annual-report-and-accounts-2023-24.pdf>
3. Department of Health and Social Care Outcome Delivery Plan. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/department-of-health-and-social-care-outcome-delivery-plan>
4. European Pillar of Social Rights. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en
5. Expenditure on social protection decreased in relation to GDP. URL: <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/national-accounts/national-accounts/social-protection-expenditure-and-receipts-in-sweden-and-europe-esspros/pong/statistical-news/social-security-in-sweden-19932022/>
6. Impact bonds. URL: <https://golab.bsg.ox.ac.uk/the-basics/social-impact-bonds/>

7. OECD Good Practices for Performance Budgeting, OECD Publishing, Paris, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/c90b0305-en>
8. Performance.gov. URL: <https://www.performance.gov/about/>
9. The basic income experiment 2017–2018 in Finland. Preliminary results. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161361/Report_TheBasicIncomeExperiment20172018inFinland.pdf?sequence=1&isAllowed=y
10. UN E-Government Survey 2024. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024>
11. Горин В. П. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінансів*. 2013. Випуск 2. С. 69-80.
12. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/1. С. 11-17.
13. Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник / Т. О. Кізіма та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 287 с.

Сергій Онищук
аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МОНІТОРИНГ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Під час воєнного стану економічному розвитку територіальних громад (далі – ТГ) перешкоджають бойові дії, відтік населення в інші регіони або за кордон, зупинення підприємств та інше, що викликає велику загрозу для зміцнення фінансового потенціалу громади. З початку повномасштабної російського вторгнення, за даними Міністерства відновлення України, понад 220 громад України було захоплено російськими військами, за інформацією Офісу Президента України – близько 300 громад перебували в зоні активних бойових дій або у російському оточенні [1]. У зоні потенційного ризику знищення їх майна, втрати робочої сили постійно знаходяться громади майже всієї території України. Особливо актуальним в сучасних умовах розвитку громад є управління ризиками, що негативно впливають на зміцнення фінансового потенціалу ТГ.

Отже, необхідним є дослідження основних видів ризиків та спричинених ними загроз для фінансового потенціалу ТГ, а також розробка пропозицій щодо здійснення їх моніторингу та ідентифікації у воєнний період.

Теоретичні підходи до управління ризиками у своїх працях розкривають такі науковці, як І. Сторонянська, яка визначає ризик, як поєднання ймовірності та наслідків настання несприятливих подій [2, с. 7], В. Цопа, який стверджує, що до складу ризику входить сукупність «елементів, як джерело ризику (подій, що становлять загрозу виникнення втрат або шанс отримання додаткових вигод у разі відмови від ризику), об'єкт ризику (те, на що впливає джерело ризику) та наслідки реалізації ризику (результат втілення загрози або шансу), що перебувають у взаємозв'язку» [3], А. Пехник, А. Кройтор та Ю. Завгородня, які підкреслюють, що, ризик обумовлений випадковими подіями або процесами, а наслідки цих подій або процесів є небажаними [4, с. 35] та інші вчені. Наголошуючи на негативному впливі зовнішніх загроз на зміцненні фінансового потенціалу через деструктивні поведінкові ефекти, Г. Возняк вважає, що такі ефекти є різними для регіонів залежно від їх відстані до території бойових дій [5, с. 104]

Однак залишається не достатньо дослідженим питання щодо основних загроз для фінансового потенціалу ТГ у період воєнного часу, зокрема їх ідентифікації та моніторингу. Окреслення основних загроз для фінансового потенціалу ТГ дозволить своєчасно їх ідентифікувати та зменшувати рівень ризику, що сприятиме більшій фінансовій стійкості громад у воєнний період.

Реформа децентралізації має певні ризики для фінансового потенціалу ТГ, однак в сучасних умовах найбільшим ризиком є воєнна загроза з боку російського агресора. Тому варто проаналізувати основні загрози та ризики для

фінансового потенціалу ТГ від воєнних подій в країні. З метою зниження негативного впливу можливих загроз необхідним є здійснення моніторингу.

За своєю суттю термін «моніторинг» (від. лат. monitor – той, що контролює [6, с. 214]) означає постійне спостереження за будь-яким явищем або об'єктом з метою співвідношення його стану з бажаним результатом або з первинним уявленням. Поняття моніторинг Є. Кобко визначає як «інформаційну систему, яка постійно поповнюється і забезпечує безперервність спостереження» [7, с. 127].

Моніторинг загроз для фінансового потенціалу ТГ у період воєнного стану не може здійснюватися за певною універсальною методикою. Для цього потрібно використовувати комбінацію інструментів. Напрями (категорії) та методи здійснення моніторингу можна зобразити у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Напрямки та методи здійснення моніторингу основних загроз для фінансового потенціалу ТГ

Джерело: розроблено автором

Запропоновані методи моніторингу у разі їх застосування здатні виявляти завчасно деякі загрози, наслідкам яких можна запобігти.

Одним з найважливіших питань у системі управління ризиками є ідентифікація загроз, що є передумовою для будь-якої антикризової стратегії. У воєнний період, коли ресурси вкрай обмежені, а зовнішнє середовище непередбачуване, ідентифікація загроз потрібна для забезпечення

життєздатності та стійкості громади. Ідентифікацію загроз для фінансового потенціалу ТГ слід здійснювати за такими напрямками, як і моніторинг (табл. 1)

Таблиця 1

**Ключові підходи та індикатори при ідентифікації загроз
для фінансового потенціалу ТГ**

№ з/п	Загроза	Суть	Ранній індикатор
Загрози для дохідної частини бюджету громади (втрата фінансових ресурсів)			
1	Колапс бази оподаткування	Масове припинення роботи, релокація або повне знищення великих та середніх платників податків (ключових підприємств)	Різне падіння надходжень від ПДФО, єдиного податку, плати за землю
2	Демографічна криза, що призводить до втрати платників	Масова внутрішня або зовнішня міграція населення, особливо працездатного віку	Збільшення кількості заяв про припинення діяльності або зміну податкової адреси підприємців та підприємств
4	Податкові пільги та регуляторні зміни	Рішення Уряду про надання податкових пільг для бізнесу на період воєнного стану	Обмеження фіскальної автономії ТГ та пряме скорочення надходжень від місцевих податків
5	Погіршення своєчасності та повноти сплати податків	Зростання боргів	Різне зростання суми податкової заборгованості
Загрози для видаткової частини бюджету громади (неконтрольоване зростання потреб)			
6	Непередбачувані витрати на оборону та безпеку	Необхідність термінового фінансування заходів, пов'язаних з обороною: облаштування захисних споруд, закупівля пального, ремонт критичної інфраструктури тощо	Несподіване збільшення кількості заявок на резервні кошти від комунальних підприємств чи соціальних служб
7	Касовий розрив (нестача бюджетних коштів)	Погіршення платоспроможності	Залишок коштів на єдиному казначейському рахунку знижується до критичного рівня
8	Соціальний колапс	Різне зростання соціального навантаження через вплив ВПО або зростання кількості малозабезпечених жителів	Незабезпечення потреб у соціальних послугах, житлі, медицині та освіті для нових мешканців
Загрози активам та управлінню (знищення та дезорганізація)			
9	Знищення комунального майна та інфраструктури	Прямі фізичні руйнування об'єктів (школи, лікарні, дороги, комунальні мережі)	Отримання первинних актів від спеціальних служб про пошкодження критичної інфраструктури (котельні, водозабори)
10	Екологічна катастрофа	Забруднення або пошкодження екологічно небезпечних об'єктів	Повідомлення про забруднення або пошкодження екологічно небезпечних об'єктів (склади, виробництва)

Продовження таблиці 1

11	Криза кадрового потенціалу	Відтік або мобілізація кваліфікованих фахівців (фінансисти, інженери, комунальники)	Зростання кількості заяв працівників про звільнення
----	----------------------------	---	---

Джерело: розроблено автором

Зазначені у таблиці індикатори дозволять ідентифікувати багато загроз на ранній стадії їх виникнення та навіть у разі неможливості їх уникнення, можна розробити антикризові заходи та визначити пріоритети для здійснення витрат.

Отже, з метою протистояння негативному впливу загроз важливою також є підготовка до реагування, яка включає: розробку планів дій для мінімізації наслідків загроз; підвищення готовності громад через посилення потенціалу; забезпечення необхідних ресурсів для реагування (засоби захисту, логістична підтримка). Це дозволить своєчасно ужити заходів, що пом'якшать вплив негативних факторів на фінансовий потенціал ТГ.

Список використаних джерел:

1. Методологія «Безпека у громаді. Виявлення та протидії ключовим ризикам безпеки спровокованими повномасштабним вторгненням». Міжнародний фонд відродження. URL: https://imip.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/БГ-методологія%C2%AD_після-правок-1-1.pdf
2. Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону: науково-аналітична доповідь / наук. ред. Сторонянська І. З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 63 с.
3. Цопа В. Ідентифікація і класифікація ризиків. URL: <https://qualityexpert.com.ua/articles/657215-identyfikatsiya-i-klassyfikatsiya-ryzykiv>
4. Пехник А. В., Кройтор А. В., Завгородня Ю. В. Теорія ризику: історія та сучасні підходи. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.]*; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса: Фенікс, 2019. Вип. 63. С. 33-47.
5. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки: монографія / за ред. Г. В. Возняк. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2023. 557 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
7. Кобко Є. В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 122–134.

Андрій Павлюк
студент гр. ДСПУАзм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Ольга Кириленко

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ

Комунікація у державному управлінні є одним із ключових чинників ефективності взаємодії між владою і суспільством. Вона виступає засобом обміну інформацією, формування суспільної думки, підтримання діалогу між державними інституціями та громадянами. В умовах демократичного розвитку суспільства комунікація набуває значення не лише як технічний процес передачі інформації, а як соціальний механізм забезпечення прозорості, підзвітності й довіри до органів влади.

Державна комунікація є цілеспрямованою діяльністю органів публічної влади щодо інформування населення, формування позитивного іміджу інституцій та залучення громадян до прийняття управлінських рішень. Комунікаційна діяльність має подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує реалізацію владних повноважень через роз'яснення політики держави, а з іншого – формує зворотний зв'язок, який дозволяє органам влади коригувати свою діяльність відповідно до суспільних очікувань.

Науковці по-різному визначають зміст поняття «комунікація», що зумовлює наявність кількох підходів до її розуміння в державному управлінні. У межах інформаційно-технічного підходу комунікація трактується як «процес передавання повідомлень від відправника до отримувача через певний канал із метою досягнення конкретного ефекту» [11]. Такий підхід започатковано в працях Г. Лассвелла, який описав схему комунікації через питання «Хто? Що каже? Яким каналом? Кому? З яким ефектом?» [8], а також у математичній теорії К. Шеннона і В. Вівера, які розглядали комунікацію «як систему кодування, передавання й декодування інформації» [10]. У державному управлінні цей підхід використовується для побудови інформаційних кампаній, антикризових повідомлень, оцінки ефективності комунікаційних каналів.

Інтерпретативно-дискурсивний підхід розглядає комунікацію не лише як технічний процес передавання фактів, а як процес спільного вироблення значень і норм між владою та громадянами. Дж. Кері тлумачить комунікацію «як культурний ритуал, спрямований на відтворення спільних думок у суспільстві» [3], тоді як Ю. Габермас наголошує на ролі «публічної сфери як простору раціонально-критичної дискусії, у межах якої формується легітимність державної влади» [6]. Цей підхід особливо важливий для реалізації принципів відкритого врядування, забезпечення діалогу й довіри між владою і суспільством.

У межах управлінського підходу комунікацію розглядають як інструмент управління громадськими відносинами та засіб формування іміджу державних

інституцій. Згідно з концепцією Дж. Грунінга і Т. Ханта, «ефективна комунікація базується на двосторонній симетричній моделі, що передбачає взаємний обмін інформацією та партнерський діалог між владою і громадянами» [5]. Такий підхід дозволяє державним органам будувати стратегії комунікаційної політики, підтримувати репутацію та формувати довіру громадськості.

Іншим підходом є партисипативний, який акцентує увагу на комунікації як формі участі громадян у виробленні державної політики. Згідно з моделлю Ш. Арнштейн «драбина участі громадян» [1], рівень комунікації варіюється від маніпулятивного до партнерського, коли громадяни реально впливають на ухвалення рішень. Подібної думки дотримуються Г. Роу і Л. Фревер, які визначають різні рівні залучення громадян залежно від напрямів потоків інформації між владою і суспільством. Такий підхід лежить в основі сучасних механізмів публічних консультацій, електронних петицій і громадських слухань.

Підхід, орієнтований на прозорість і підзвітність, визначає комунікацію як інституційний механізм створення підзвітних відносин між владою і громадянами. М. Бовенс тлумачить комунікацію як «ключову складову публічної підзвітності, що забезпечує прозорість і контроль суспільства над владою» [2]. Д. Хілд розглядає прозорість як багатовимірне явище, яке має різні напрями – «вгору», «вниз», «всередину» і «назовні» – залежно від типу взаємодії [7]. Такий підхід є основою для розвитку систем відкритих даних, звітності органів влади та публічного контролю.

Останніми роками набуває поширення цифровий або мережевий підхід до розуміння комунікації, який пов'язаний із розвитком електронного урядування і соціальних медіа. І. Мергель визначає соціальні мережі як «простір постійного діалогу між державними інституціями і громадськістю, що підвищує рівень участі, прозорості та довіри» [9]. Дж. Кріадо і Ш. Доуз вивчають роль цифрових платформ у забезпеченні ефективної взаємодії між владою і громадянами, підкреслюючи значення цифрових навичок і управління даними [4].

Отже, узагальнюючи погляди науковців, можна виокремити кілька груп підходів до розуміння природи комунікації у державному управлінні:

- інформаційно-технічний, що розглядає комунікацію як процес передачі даних;
- інтерпретативно-дискурсивний, що акцентує на спільному творенні змістового наповнення комунікації;
- управлінський, який розглядає комунікацію як інструмент стратегічного впливу і паблік рилейшнз;
- партисипативний, зорієнтований на участь громадян;
- підхід прозорості і підзвітності, що наголошує на відкритості влади;
- цифровий, який розглядає комунікацію як мережевий процес у середовищі електронного урядування.

Сукупність зазначених підходів створює теоретико-методологічну основу для аналізу комунікаційної діяльності органів державної влади.

У системі державного управління комунікація виконує кілька ключових функцій. Інформаційна функція полягає у забезпеченні громадян достовірними

даними про діяльність органів влади, ухвалені рішення та напрями державної політики. Регулятивна функція спрямована на вплив на поведінку учасників суспільних відносин через роз'яснення норм, правил і рішень, що визначають порядок взаємодії між владою та громадськістю. Інтеграційна функція забезпечує узгодження інтересів різних соціальних груп, сприяє соціальній єдності та формуванню спільних цінностей. Адаптаційна функція проявляється у «здатності органів влади пристосовувати свою діяльність до змін суспільних потреб і зворотного зв'язку від громадян» [12]. Мотиваційна функція сприяє залученню громадян до участі в управлінських процесах, підвищує їхню активність і відповідальність за спільні рішення.

У сукупності ці функції забезпечують ефективність публічного управління та формують основу демократичного врядування.

Список використаних джерел:

1. Arnstein S. (1969) *A Ladder of Citizen Participation*. URL: https://www.historyofsocialwork.org/1969_ENG_Ladderofparticipation/1969,%20Arnstein,%20ladder%20of%20participation,%20original%20text%20.pdf
2. Bovens M. (2007) *Analysing and Assessing Accountability*. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2591066>
3. Carey J. (1989) *Communication as Culture*. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203928912/communication-culture-revised-edition-james-carey-stuart-adam>
4. Criado J. I., Dawes S. (2020) *Digital Government and Public Management Research*. URL: <file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/1081-%D0%D06.pdf>
5. Grunig J., Hunt T. (1984) *Managing Public Relations*. URL: <https://www.scribd.com/document/61539033Grunig-Hunt-Managing-Public>
6. Habermas J. (1991) *The Structural Transformation of the Public Sphere*. URL: https://arditiesp.wordpress.com/wpcontds/2015/01/habermas_stru.pdf
7. Heald D. (2006) *Varieties of Transparency*. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2027441>
8. Lasswell H. (1948) *The Structure and Function of Communication in Society*. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?refereneid=425949>
9. Mergel I. (2013) *A Framework for Interpreting Social Media Interactions in the Public Sector*. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/A-framework-for-interpreting-social-media-in-theMergel/34b64bffdfa8e13400>
10. Shannon C., Weaver W. (1949) *The Mathematical Theory of Communication*. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2t/file_2383163
11. Сидор І. П. Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14974323>
12. Сидор І. П. Новітні моделі управління публічними фінансами через призму поведінкових трансформацій. *Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека*. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2025. Том 1. С. 206-226.

Олена Петрушка

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андріана Райчиба

студентка гр. ФФз-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ

Бюджетна безпека територіальних громад набула свого важливого змісту і особливої актуальності у період воєнного стану та подальшої повоєнної відбудови нашої країни. Адже саме місцеві бюджети стали базовим інструментом забезпечення життєдіяльності населення, реалізації програм соціального захисту, відновлення інфраструктури та формування стійких інституцій місцевого самоврядування. В умовах зростання фіскальних ризиків, руйнування виробничих потужностей, масового переміщення населення та зміщення пріоритетів бюджетної політики у бік воєнних потреб постає загроза системній стабільності бюджетів громад.

Бюджетна безпека розглядається як стан фінансової системи територіальної громади, за якого вона здатна забезпечувати стабільне функціонування місцевої економіки, фінансувати надання публічних послуг, виконувати соціальні зобов'язання та реагувати на зовнішні шоки без втрати фінансової спроможності. Її сутність полягає у збалансованості доходів і видатків, прогнозованості бюджетних потоків, стійкості до макроекономічних і політичних ризиків, а також у здатності до відновлення фінансової рівноваги після кризових явищ [1]. На рівні громад бюджетна безпека проявляється через наявність достатньої дохідної бази, оптимальну структуру видатків, диверсифікацію джерел фінансування, ефективне використання трансфертів, а також через фінансову дисципліну та прозорість управління бюджетними ресурсами.

Аналітична оцінка стану бюджетної безпеки територіальних громад України у 2020–2024 роках засвідчує суттєву трансформацію структури їхніх фінансових потоків. У довоєнний період (2020–2021 роки) внаслідок бюджетної децентралізації відбулося зростання власних доходів місцевих бюджетів з 305 млрд грн у 2020 році до понад 347 млрд грн у 2021 році, що становило близько 40% доходів зведеного бюджету. Основними джерелами надходжень були податок на доходи фізичних осіб (до 65% загальної суми власних доходів), єдиний податок (приблизно 12%), плата за землю та податок на нерухомість (до 10%). Цей період характеризувався зміцненням фінансової автономії громад і розширенням можливостей для реалізації інвестиційних проєктів.

Воєнні події 2022–2024 років кардинально змінили ситуацію. За даними Міністерства фінансів України, у 2022 році власні доходи місцевих бюджетів знизилися на 12%, тоді як видатки на соціальний захист, оборону, утримання

критичної інфраструктури та гуманітарну підтримку зросли майже на 30% [2]. Частка трансфертів з державного бюджету у структурі доходів зросла до 55%, що свідчить про посилення вертикальної залежності. Прифронтові громади втратили до 70% своєї податкової бази, у той час як громади західних областей, які прийняли внутрішньо переміщених осіб, зіткнулися зі зростанням навантаження на місцеві бюджети. Коефіцієнт бюджетної збалансованості (відношення доходів до видатків) у середньому знизився з 1,03 у 2021 році до 0,89 у 2023 році, а частка капітальних видатків скоротилася з 17% до 6%, що свідчить про концентрацію коштів на поточних і захисних функціях [3].

За індикаторами бюджетної безпеки (питома вага власних доходів у загальних надходженнях, рівень дотаційності, дефіцит операційного балансу, частка видатків розвитку) можна констатувати зниження рівня фінансової автономії громад. Зокрема, понад 45% територіальних громад у 2023 році віднесено до категорії високої залежності від державних дотацій. Разом із тим, у більш стійких регіонах (Львівська, Тернопільська, Вінницька області) збереглася позитивна динаміка надходжень ПДФО та плати за землю, що свідчить про регіональну нерівномірність фіскальної спроможності.

Основні виклики бюджетної безпеки у воєнний період охоплюють кілька взаємопов'язаних груп ризиків. Економічні ризики пов'язані зі скороченням виробництва, падінням ділової активності, зниженням інвестицій та міграцією працездатного населення. Інституційні ризики мають місце при фрагментарності законодавчої бази, недостатньої координації між рівнями влади та відсутності системного моніторингу бюджетних ризиків. Соціальні ризики полягають у зростанні навантаження на місцеві програми підтримки населення, а політичні ризики супроводжуються невизначеністю строків і масштабів відновлення. Додатковими загрозами є інфляційний тиск, енергетична вразливість та підвищення бюджетних витрат на оборону і безпеку територій [4].

У контексті відновлення територій після війни важливим завданням є формування стратегії відшкодування та підвищення бюджетної безпеки на основі трьох взаємопов'язаних напрямів, а саме: *фінансовий*, що передбачає диверсифікацію дохідної бази громад, розширення фіскального простору за рахунок залучення грантів, міжнародної технічної допомоги, запровадження муніципальних облігацій та механізмів публічно-приватного партнерства; *інституційний*, спрямований на створення системи моніторингу бюджетної безпеки, проведення аудитів стійкості, запровадження методики оцінювання ризиків і раннього попередження фінансових криз; *управлінський*, що передбачає підвищення фінансової культури суб'єктів управління, забезпечення прозорості бюджетного процесу, впровадження цифрових інструментів участі громадян у плануванні бюджету та посилення контролю за використанням коштів.

Таким чином, забезпечення бюджетної безпеки територіальних громад є системним завданням, що охоплює фінансові, інституційні та поведінкові аспекти управління. В умовах війни вона виступає не лише елементом

стабільності фінансової системи, а й фактором соціальної стійкості та економічної відбудови країни. Формування ефективних механізмів бюджетної безпеки сприятиме підвищенню автономії місцевих бюджетів, зниженню фіскальних ризиків і створенню фінансової основи для довгострокового розвитку та інтеграції України до європейського фінансового простору.

Список використаних джерел:

1. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів за 2021–2023 роки 60 територіальних громад партнерів Програми USAID DOBRE у 10 областях України / під ред. Т. Паутової. К.: «Поліграф плюс», 2024. 116 с.
2. Доходи та видатки місцевих бюджетів України. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua>
3. Каплан Ю. Засади стійкості та основні виклики для громад під час війни. Національна платформа стійкості і згуртованості. Київ, 2024. 26 с.
4. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4. С. 60-74.

Світлана Савчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Наталія Коломийчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андрій Стець

студент гр. ФПФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЛЬ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

В умовах воєнного стану, що формує нові інституційні засади й економічні реалії для функціонування держави, загострює потребу в швидкому реагуванні на виклики, пов'язані з наповненням бюджетів усіх рівнів і ефективним використанням бюджетних ресурсів, постає об'єктивна необхідність запровадження дієвих механізмів мобілізації доходів та забезпечення прозорості й результативності бюджетного процесу на місцях. Водночас розвиток децентралізаційних процесів в Україні продовжує зміцнювати фінансову автономію місцевих органів влади, відкриваючи нові можливості для соціально-економічного зростання регіонів та зумовлюючи потребу в подальшому вдосконаленні управління бюджетним процесом на місцевому рівні.

З поглибленням децентралізації розширення повноважень і ресурсної бази органів місцевого самоврядування стає важливим чинником регіонального розвитку та одночасно висуває нові вимоги щодо підвищення ефективності організації бюджетного процесу. Важливою передумовою зміцнення фінансової самостійності територіальних громад є належним чином вибудований механізм мобілізації всіх доступних джерел доходів місцевих бюджетів.

Основу дохідної частини місцевих бюджетів формують податкові надходження, що слугують ефективним інструментом державного впливу на економічні процеси. Завдяки їм забезпечується реалізація соціально-економічної політики як держави, так і територіальних громад. Динаміка податкових надходжень постійно змінюється залежно від специфіки окремих їх видів та значною мірою визначається законодавчими новаціями, що впроваджуються в межах реалізації бюджетної реформи. Такі зміни впливають на загальну структуру доходів місцевих бюджетів, зокрема обсяг отриманих трансфертів, а також впливають на співвідношення елементів власної доходної бази.

З огляду на зазначене, особливої актуальності набуває питання забезпечення регіонів достатнім обсягом фінансових ресурсів, необхідних для виконання органами місцевого самоврядування їхніх функцій і повноважень відповідно до чинних нормативно-правових актів. Крім того, важливо здійснювати оцінку відповідності трансформаційних процесів визначеним пріоритетам соціально-економічного розвитку як на загальнодержавному рівні,

так і в межах окремих територій. Це є важливою умовою формування стійкої траєкторії розвитку регіонів у середньо- та довгостроковій перспективі.

Як свідчать результати дослідження структури доходів місцевих бюджетів України за період 2020–2024 рр., податкові надходження стабільно залишаються домінуючою складовою їхньої дохідної бази. Їхня частка стабільно перевищувала 60%, коливаючись від 59,71% у 2021 р. до 70,88% у 2022 р. та знизившись до 64,91% у 2024 р. Слід зазначити, що зміна питомої ваги податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів відображає загальні тенденції трансформації фінансових потоків під впливом соціально-економічних трансформацій та політичних умов. Зростання цього показника у 2022 р. було зумовлене як перерозподілом доходів між різними ланками бюджетної системи, так і переглядом окремих податкових ставок та режимів. Подальше зниження частки податкових надходжень у 2024 р. свідчить про формування нових бюджетних пропорцій, що можуть бути пов'язані із зростанням потреб у державній підтримці та зміною джерел фінансування регіонів. Водночас це актуалізує необхідність підвищення ефективності управління місцевими фінансами та оптимізації податкового потенціалу територіальних громад.

Відповідно до даних табл. 1 у структурі податкових доходів місцевих бюджетів України протягом 2020–2024 рр. стабільно переважає податок на доходи фізичних осіб.

Його частка в загальному обсязі податкових надходжень коливалася в межах 58,4%–69,2%, що підтверджує важливість цього податку у формуванні фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування. Переважання податку на доходи фізичних осіб у структурі податкових доходів зумовлене як його стабільною фіскальною природою, так і високою чутливістю до змін економічної активності населення. Це свідчить про те, що коливання на ринку праці, зміни рівня оплати праці або міграційні процеси можуть суттєво впливати на обсяги податкових надходжень. У цьому контексті податок на доходи фізичних осіб виступає основним стабілізуючим елементом дохідної бази місцевих бюджетів.

Вагоме місце у формуванні податкових доходів місцевих бюджетів посідають місцеві податки та збори. У 2020–2024 рр. їх надходження демонстрували стійку тенденцію до зростання, що позитивно впливало на дохідну базу місцевих бюджетів України. Важливими чинниками такого зростання можна вважати: активізацію підприємницької діяльності, упорядкування земельних відносин, перегляд ставок місцевих податків, а також посилення контролю за їх сплатою. Це сприяє посиленню ролі місцевих податків і зборів у забезпеченні фінансової спроможності громад, зміцненні їх бюджетної незалежності та формуванні стабільних джерел доходів у середньостроковій перспективі.

У 2020 р. загальна сума надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України становила 75686,1 млн грн, тоді як у 2024 р. вона збільшилася майже до 119814,3 млн грн, що свідчить про поступове нарощення фіскального потенціалу місцевих бюджетів. Найвищий показник виконання

затверджених планів спостерігався у 2023 р. – 105,8%, що може бути наслідком підвищення економічної активності та покращення якості адміністрування податкових платежів на місцевому рівні (табл. 2).

Таблиця 1

Склад та структура податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2020-2024 рр.

Роки									
2020		2021		2022		2023		2024	
млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %
Податок на доходи фізичних осіб									
177826,1	62,27	212230,3	61,21	272245,3	69,2	289398,2	66,6	257530,7	58,4
Податок на прибуток підприємств									
9776,9	3,42	16092,8	4,64	13511,9	3,43	15453,3	3,56	27913,7	6,3
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів									
4636,9	1,62	8569,2	2,48	8741,0	2,22	5982,3	1,38	6525,3	1,5
Внутрішні податки на товари та послуги									
15554,3	5,45	17849,1	5,15	13081,5	3,32	22399,3	5,15	27838,1	6,3
Місцеві податки та збори									
75686,3	26,5	89896,7	25,92	84305,3	21,43	100008,7	23,01	119814,3	27,2
Інші податки та збори									
2091,0	0,73	2075,0	0,6	1575,6	0,4	1298,7	0,3	1474,2	0,3
Всього									
285571,5	100	346713,1	100	393460,6	100	434540,9	100	441094,1	100

Джерело: складено на основі [1]

У складі місцевих податків найбільш вагомими залишаються податок на майно та єдиний податок. Надходження від податку на майно впродовж 2020-2024 рр. зросли з 37433,3 млн грн у 2020 р. до 50 237,8 млн грн у 2024 р. Загалом рівень його виконання перевищував 100%, однак у 2022 р. він знизився до 86,7%, що, ймовірно, було зумовлено скороченням ділової активності внаслідок воєнних подій. Подібна тенденція спостерігалася і щодо єдиного податку: його надходження збільшилися майже вдвічі, досягнувши 69129,0 млн грн у 2024 р. проти 38030,9 млн грн у 2020 р.

Варто відмітити, що вплив зовнішніх факторів, зокрема умов воєнного стану, демонструє вразливість окремих видів місцевих податків до економічних шоків, що потребує посилення механізмів управління податковим потенціалом територіальних громад. Зміцнення та диверсифікація місцевої податкової бази є важливою передумовою забезпечення фінансової стійкості та подальшого розвитку місцевого самоврядування.

Підсумовуючи, можна зазначити, що, незважаючи на серйозні виклики, зокрема у вигляді воєнних загроз та економічної турбулентності, місцевий рівень оподаткування продемонстрував високу стійкість і здатність до адаптації. Зростання надходжень податкових платежів свідчить про позитивні результати бюджетної децентралізації та вказує на подальші можливості зміцнення фінансової самостійності територіальних громад.

Загалом, відмітимо, що система формування податкових доходів місцевих бюджетів України в умовах воєнних та економічних викликів продемонструвала

достатній рівень стійкості та адаптивності. Динаміка податкових надходжень свідчить про поступове зміцнення фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування. Зростання як обсягів цих надходжень, так і рівня їх виконання є результатом удосконалення податкового адміністрування, розширення економічної активності на місцях та впровадження інструментів бюджетної децентралізації.

Таблиця 2

**Виконання надходжень місцевих податків і зборів
місцевих бюджетів України у 2020-2024 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Місцеві податки та збори	75686,1	89896,5	84305,0	100008,7	119814,3
<i>Рівень виконання</i>	<i>101,1</i>	<i>103,4</i>	<i>91,9</i>	<i>105,8</i>	<i>103,1</i>
Податок майно	37433,3	43242,7	36790,7	43829,3	50237,8
<i>Рівень виконання</i>	<i>100,3</i>	<i>102,5</i>	<i>86,7</i>	<i>105,9</i>	<i>103,1</i>
Збір за місця для паркування транспортних засобів	91,2	127,0	101,7	151,3	174,1
<i>Рівень виконання</i>	<i>92,1</i>	<i>109,6</i>	<i>72,6</i>	<i>104</i>	<i>92,9</i>
Туристичний збір	130,6	243,9	186,4	70,2	273,0
<i>Рівень виконання</i>	<i>75,8</i>	<i>147,1</i>	<i>90,5</i>	<i>222,6</i>	<i>110,4</i>
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	0,004	0,4	0,031	0,02	0,2
<i>Рівень виконання</i>	<i>17,8</i>	<i>6318,2</i>	<i>1824,0-</i>	<i>-</i>	<i>20598,1</i>
Єдиний податок	38030,9	46282,3	47226,0	55805,3	69129,0
<i>Рівень виконання</i>	<i>102,1</i>	<i>104,2</i>	<i>96,4</i>	<i>105,7</i>	<i>103,1</i>

Джерело: складено на основі [1]

Разом із тим, виявлена залежність доходів від макроекономічної ситуації, передусім від коливань зайнятості та підприємницької активності, зумовлює необхідність подальшого зміцнення місцевої податкової бази. Особливу увагу доцільно приділити диверсифікації джерел доходів, підвищенню ефективності адміністрування місцевих податків і створенню сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу як важливого платника єдиного податку.

Таким чином, податкова складова місцевих бюджетів відіграє визначальну роль у забезпеченні фінансової стабільності територіальних громад. Наявні позитивні тенденції створюють передумови для подальшого посилення фінансової автономії громад, підвищення їх бюджетної стійкості та ефективного виконання повноважень, передбачених процесами децентралізації.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>

Олена Сидорович

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЛЬ НАУКОВИХ ПРОЕКТІВ В ЗМІЦНЕННІ «НАУКОВОГО ФРОНТУ» УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення РФ стало катастрофічним системним ударом, який призвів до руйнування критичної інфраструктури, вимушеної міграції мільйонів громадян, глибокої фінансової кризи та поставило під загрозу існування усіх сфер функціонування нашої держави. У науковій сфері ця криза проявилася особливо гостро, поставивши під сумнів подальше збереження наукового потенціалу, який є основою наукового суверенітету будь-якої країни.

Оскільки воєнний контекст різко обмежив можливості держави забезпечувати стабільне фінансування університетів та наукових центрів, що призвело до втрати спроможності оновлювати технологічне обладнання, підтримувати інфраструктурні об'єкти та утримувати кваліфікований персонал на фоні руйнування соціальної та наукової інфраструктури, втечі наукових кадрів, особливо молодих науковців за кордон, значно посилилась роль наукових проектів. В цих обставинах, наукові проекти перестали бути просто різновидом діяльності академічної спільноти, формою залучення інфраструктурних і людських ресурсів, а стали драйвером переходу вітчизняних університетів з «інерційної» моделі існування до активної проектно-орієнтованої, ставши інструментом стратегічного відновлення та розвитку науки.

Попри ресурсну кризу, наукові проекти стають надійним інструментом посилення «наукового фронту» нашої держави, фундаментом для відновлення та зміцнення України шляхом забезпечення:

1) *інтелектуального прориву* на основі формування завдяки системній проектній діяльності середовища, в якому університети отримують змогу виходити за межі традиційних підходів і працювати на стику економіки, оборони, ІТ, біотехнологій, медицини та соціальних наук;

2) *національного наукового прориву* через стримування відтоку наукових кадрів за кордон, створення нових робочих місць, посилюючи публікаційну активність, академічну мобільність тощо;

3) *технологічного прориву* шляхом забезпечення розробки рішень для оборони, критичної інфраструктури, енергетики, кібербезпеки, післявоєнної відбудови тощо при розробці прикладних проектів;

4) *економічного ефекту*, який досягається завдяки грантовим ресурсам, інноваційним стартапам, трансферу технологій, створенню робочих місць, наповненню бюджету, формуванню потенціалу майбутнього експорту високотехнологічної продукції;

Завдяки сучасним науковим проектам вітчизняні науковці отримали змогу вирішувати не лише комплексні дослідницькі завдання, але й будувати якісні організаційно-фінансові конструкції, спроможні залучати ресурси поза межами бюджетної системи держави, посилюючи фінансову автономію університетів, дозволяючи їм одночасно підтримувати діяльність дослідницьких колективів, оновлювати інфраструктуру та залучати міжнародні гранти.

«Науковий фронт» став не просто метафорою, а критичним стратегічним активом, який безпосередньо впливає на виживання держави, оскільки його ослаблення є прямою загрозою національній безпеці, адже без власних технологій та знань неможливі ні оборона ні ефективне повоєнне відновлення. Саме тому наукові проекти є дієвим інструментом зміцнення наукового фронту. Насамперед, вони виконують роль системи швидкої технологічної відповіді, оскільки, по-перше, пріоритетне фінансування прикладних досліджень дозволяє в найкоротші терміни забезпечити Збройні Сили України та критичні галузі необхідними вітчизняними розробками – від спеціалізованого матеріалознавства до оборонних ІТ-рішень. По-друге, проекти є механізмом системної інтеграції компетенцій вчених, які створюють міждисциплінарні команди, об'єднуючи науковців з різних галузей (наприклад, біології, економіки та ІТ) для розв'язання комплексних викликів, що є неефективним у межах традиційних інституційних структур.

По-третє, проекти забезпечують динамічну адаптацію наукової сфери до нестабільності, впроваджуючи ризик-орієнтоване управління та гнучке ранжування витрат, що дозволяє зберегти ключові інвестиції (обладнання, персонал) навіть в умовах скорочення бюджету. І, нарешті, останнє, але найбільш важливе значення наукових проектів полягає в тому, що вони є головним інструментом збереження та розвитку людського капіталу, забезпечуючи фінансову підтримку та професійну перспективу провідним вченим, що є життєво необхідним для формування наукової еліти, яка очолить повоєнну модернізацію.

Для прикладу, за підсумками 2024 року лише за результатами конкурсів НФДУ були укладені договори на виконання наукових досліджень і розробок за рахунок грантової підтримки з 274 грантоотримувачами за рахунок загального та з 12 грантоотримувачами за рахунок спеціального фонду державного бюджету в розрізі наступних конкурсних позицій:

- «Наука для безпеки і сталого розвитку України» – 54 проекти на загальну суму 149 937,6 тис. грн;
- «Підтримка досліджень провідних та молодих учених» – 2 проекти на загальну суму 3 634,6 тис. грн;
- «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» – 66 проектів на загальну суму 159 870,3 тис. грн;
- «Дослідницькі інфраструктури для проведення передових наукових досліджень» – 10 проектів на загальну суму 49 162,2 тис. грн;

– «Наука для зміцнення обороноздатності України» – 80 проєктів на загальну суму 94 492,0 тис. грн;

– «Передова наука в Україні» – 62 проєктів на загальну суму 102 595,8 тис. грн;

– «Кембридж – НФДУ 2022. Індивідуальні гранти на проведення досліджень (розробок) для українських вчених (за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія)» – 12 проєктів на загальну суму 4 857,3 тис. грн.

Таке тематичне спрямування наукових проєктів, що фінансуються Національним фондом досліджень України з одного боку відповідає стратегічним цілям діяльності фонду, а з іншого, пріоритетам розвитку держави в сфері науки і в загальному зводиться до акумулювання ресурсів на максимальну підтримку вчених України в період військової агресії РФ, а також фінансування проєктів, спрямованих на забезпечення внутрішньої стійкості українського суспільства.

Висновки є очевидними: збереження та розвиток наукового фронту є невід'ємною складовою оборони, і його не можна розглядати лише як статтю витрат. Наукові проєкти є ключовим інструментом збереження та розвитку людського капіталу, який забезпечує підтримку та професійне зростання для ключових вчених, що є життєво необхідним для стійкості та відновлення. Подальший розвиток науки можливий лише за умови її функціонування як динамічного механізму, що генерує знання і технології, необхідні для закріплення суверенної та конкурентоспроможної позиції України у світі.

Список використаних джерел:

1. Звіт про діяльність Національного фонду досліджень України за 2024 рік, погоджений Рішенням наглядової ради Національного фонду досліджень України 06.01.2025 р., Протокол № 1. Київ, 2024. URL: https://nrfu.org.ua/wpcontent/uploads/2025/05/report_2024_upd.pdf.
2. Офіційний веб-сайт Національного фонду досліджень України. URL: <https://nrfu.org.ua>

Анатолій Сидорчук

д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

FORMATION OF RESERVE CAPITAL AS A METHOD OF MINIMIZING ENDOGENOUS RISKS IN THE FINANCIAL ACTIVITIES OF HOUSEHOLDS

The most important endogenous factor affecting financial stability is the size of household income: its reduction as a result of the loss of working capacity of household members negatively affects financial stability and vice versa. Loss of working capacity can be temporary or permanent. Let us consider the impact of the endogenous risk of temporary loss of income and the tools for overcoming it by forming a household reserve capital.

According to Ukrainian labor market researchers [1] and data from the State Statistics Service of Ukraine [2], the average duration of job search for unemployed persons is six months. Therefore, in order to minimize the risk of not being able to support a household due to loss of income during this theoretically possible period of time, an appropriate reserve (or insurance) capital should be established to restore employment. That is why it is proposed that the amount of such a capital be set at 6 months' household income (R_c).

The value of the R_c index in the amount of 6 months of household income is taken as 1. Accordingly, if it is within the range of ≥ 1 , this will indicate a high level of financial stability of the household and effective risk management. Therefore, the criteria for assessing financial stability within our approach can be formulated as follows:

- 1) a reserve capital equal to 6 months (or more) of household income ($R_c \geq 1,0$) – absolutely stable financial condition;
- 2) a reserve fund amounting to 4-6 months of household income ($0,7 \leq R_c \leq 1,0$) – mostly stable financial condition;
- 3) a reserve fund amounting to 1-3 months of household income ($0,2 \leq R_c \leq 0,6$) – unstable financial condition;
- 4) a reserve fund amounting to up to one month's household income ($0,2 \leq R_c$) – critical financial condition.

The advantages and disadvantages of forming reserve capital as a method of minimizing the endogenous risks in the financial activities of households are summarized in Table 1.

As shown in Table 1, the main disadvantage of forming a reserve fund as a method of minimizing the endogenous risks in the financial activities of households is that it does not take into account the impact of specific factors on the increase or decrease in the degree of risk. At the same time, the advantages include the ability to assess overall financial stability using a simple mechanism for comparing the size of the reserve fund formed with its optimal value.

Table 1

The advantages and disadvantages of forming reserve capital as a method of minimizing the endogenous risks in the financial activities of households

Advantages	Disadvantages
1. Ability to identify the object characterized by the highest degree of risk – household income. 2. Conducting a general assessment of financial stability and the corresponding risk. 3. No costs for conducting a risk assessment.	1. The sources of risk are not analyzed; risk is accepted as a whole, i.e., the multiple components of risk (the causes of unemployment, its objective or subjective preconditions) are ignored. 2. Failure to take into account the factors that give rise to the risk of future income loss.

Source: proposed by the author based on [3, p. 64]

The main requirement for instruments used to form reserve capital, the purpose of which is to ensure the current livelihood of households in the event of a risk of loss of income due to unemployment or temporary disability, is reliability. Trends in household savings in Ukraine [4, p. 21] allow us to identify deposits in financial institutions with the possibility of free replenishment and withdrawal of funds as the most suitable instrument for forming household reserve capital. Our position is based on the following considerations:

- a) it is a low-risk instrument with a known income;
- b) deposits in financial institutions with the possibility of free replenishment and withdrawal of funds allow you to quickly and fully ensure the livelihood of the household in the event of risky events;
- c) the return on using the instrument at the level of inflation allows avoiding the depreciation of the national currency.

We consider it appropriate to determine the degree of formation of reserve capital by Ukrainian households as a method of minimizing the risk of loss of their own income on the basis of their self-assessment (survey). An alternative method for households to create a reserve capital using their own financial resources is to form collective insurance funds.

Список використаних джерел:

1. Цимбал О., Ярош О. Український ринок праці у дзеркалі офіційних та неофіційних джерел. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/ukrayinskij-rinok-pratsi-u-dzerkali-ofitsijnih-ta-neofitsijnih-dzherel/>
2. Безробітне населення (за методологією МОП) за тривалістю пошуку роботи у 2010–2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_brntp_rik_u.htm
3. Економічний ризик: методи оцінки та управління: навч. посіб. / Т. Васильєва та ін. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». 2015. 208 с.
4. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2025. *Національний банк України*. 48 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H1.pdf?v=14

Вікторія Сідляр

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНСТИТУЦІЙНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС У РЕФОРМУВАННІ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Проблематика інституційної взаємодії у сфері податкової політики та розвитку малого підприємництва набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційного курсу України, зокрема щодо модернізації спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого бізнесу в умовах воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення. У межах даного дослідження інституційна співпраця трактується як багаторівнева система взаємодії між українськими органами державної влади та інституціями Європейського Союзу, спрямована на узгодження фіскальної політики, гармонізацію правових норм, а також запровадження ефективних механізмів координації, обміну знаннями та кращими практиками. Таке партнерство сприяє зміцненню стійкості малого підприємництва, підвищенню прозорості податкової системи та поступовій інтеграції України в європейський економічний простір. Інституційна взаємодія може набувати як кооперативного, так і регулятивно-обмежувального характеру, проявляючись у формуванні нормативних рамок, перерозподілі податкових та адміністративних повноважень і створенні умов для гармонізації підходів до оподаткування відповідно до європейських стандартів управління публічними фінансами.

У сучасному науковому дискурсі зростає інтерес до ролі міжнародних та наднаціональних інституцій у формуванні системи глобального податкового врядування. Як зазначає М. Stewart [1], такі організації, як ОЕСР, ЄС і МВФ, відіграють визначальну роль не лише у встановленні стандартів прозорості та адміністрування податків, а й у виробленні стратегічних орієнтирів розвитку національних податкових систем, зокрема в аспекті регулювання діяльності малого та середнього бізнесу. У цьому контексті для України особливого значення набуває інституційна співпраця з ЄС, яка може стати основою комплексного реформування спрощеної системи оподаткування відповідно до європейських принципів ефективності, справедливості та прозорості. Використання європейського досвіду забезпечує можливість поєднання спрощеного адміністрування й помірною податкового навантаження з підвищенням стабільності, відкритості та передбачуваності податкової системи. Це має вирішальне значення в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, коли держава має одночасно зберігати фіскальну стійкість і підтримувати розвиток підприємницького середовища.

Європейська практика регулювання малого й середнього підприємництва ілюструє різні моделі балансування між фіскальною ефективністю та адміністративною простотою, що мають важливе значення для проєктування національних спрощених режимів оподаткування. Системи, впроваджені в

держав-членах ЄС, поєднують інструменти дерегуляції, що спрямовані на зниження адміністративного навантаження для мікро- і малого бізнесу, з механізмами підвищення прозорості протидії зловживанням. Прикладом такої практики є оновлені методичні настанови Європейської комісії щодо спеціальних режимів ПДВ для малих платників (*SME Scheme*) [1], які направлені на оптимізацію адміністративних процедур без шкоди для податкової дисципліни.

Ефективність спрощених режимів оподаткування визначається не лише параметрами ставок і лімітів, а й чіткістю критеріїв віднесення до режиму, наявністю превентивних інструментів протидії ухиленню та ефективністю адміністрування. Такий комплексний підхід дозволяє мінімізувати викривлення конкуренції (коли великі суб'єкти користуються перевагами спрощених режимів) та зменшити ризики фіскальних втрат.

Для України імплементація зазначених практик у контексті євроінтеграційних зобов'язань має декілька прикладних вимірів. По-перше, необхідне запровадження прозорих механізмів контролю за дотриманням критеріїв віднесення платників до спрощеного режиму, що унеможливить системні зловживання. По-друге, важливим складником має стати розвиток цифрових реєстрів і аналітичних інструментів податкової служби, які забезпечать оперативний моніторинг ризикових схем та дозволять поєднати спрощену звітність із високою якістю контролю. По-третє, доцільною є поступова адаптація норм щодо юридичних осіб у складі спрощеної системи (поступове обмеження або чітке регламентування участі), щоб узгодити національну модель зі стандартами, притаманними багатьом юрисдикціям ЄС.

Інституційна співпраця з ЄС може прискорити реалізацію цих заходів через надання експертної підтримки, фінансування пілотних проєктів цифровізації та проведення спільних навчальних програм для фахівців податкової служби і підприємців. Водночас для збереження фіскальної стійкості в умовах війни та під час повоєнного відновлення необхідно враховувати перехідні механізми, які поєднують стимулювання підприємницької активності з гарантіями податкової дисципліни. Такий баланс – комбінація європейських підходів і національних адаптацій – створює передумови для стійкої, прозорої й конкурентоспроможної системи спрощеного оподаткування малого бізнесу в Україні.

Спрощена система оподаткування, попри її ключове значення для розвитку малого бізнесу, особливо у воєнний період, виявляє низку структурних недоліків. За даними ОЕСР [2], відсутність своєчасної модернізації таких інструментів спричиняє їхнє використання для податкової оптимізації та тінізації доходів, що знижує фіскальну стійкість держави та деформує конкурентне середовище. У цьому аспекті інституційна співпраця України та Європейського Союзу у сфері реформування спрощеної системи набуває стратегічного значення, оскільки сприяє гармонізації національної податкової політики з європейськими стандартами, мінімізує ризики зловживань і створює

передумови для підвищення прозорості, стабільності та інтеграційної сумісності податкової системи.

Малі та середні підприємства виступають фундаментальним елементом економічної системи ЄС, що визначає особливу увагу до формування інституційних механізмів їхньої підтримки. Інституційна взаємодія ЄС у сфері підтримки малого бізнесу характеризується багаторівневою структурою, що поєднує стратегічні напрями, механізми координації та практичні інструменти реалізації. Такий підхід забезпечує комплексний розвиток сектора, підвищує його конкурентоспроможність і сприяє формуванню стійкої та інтегрованої податкової системи, здатної адаптуватися до викликів.

Отже, Україна сьогодні стикається з необхідністю глибокого реформування спрощеної системи оподаткування малого бізнесу з урахуванням стратегічного курсу на європейську інтеграцію. Чинна модель спрощеного оподаткування суттєво відрізняється від європейської практики та нерідко використовується суб'єктами великого бізнесу як інструмент мінімізації податкових зобов'язань. За таких умов ключового значення набуває інституційна співпраця України з Європейським Союзом, спрямована на імплементацію комплексу реформ, що забезпечать узгодженість національної податкової системи зі стандартами ЄС і водночас сприятимуть розвитку підприємництва у період підвищених економічних ризиків. Ефективне здійснення реформи спрощеної системи оподаткування вимагає розбудови дієвих механізмів взаємодії України та ЄС за пріоритетними напрямками співробітництва, а саме:

1) Експертно-консультативна підтримка. Залучення європейських експертів до розроблення податкових змін сприяє адаптації передового досвіду ЄС до українських умов. З 2019 року проєкт EU4PFM (*Public Finance Management Support Programme for Ukraine*) [4] надає Міністерству фінансів України експертну й технічну допомогу з метою модернізації системи управління державними фінансами, зокрема податкового адміністрування, відповідно до стандартів ЄС. Така взаємодія реалізується через *Twinning*-проєкти та *TAIEX*-семінари, у межах яких представники податкових органів держав-членів ЄС діляться методологічними підходами, аналітичними інструментами та практиками сервісного адміністрування.

Отриманий у межах співпраці досвід сприяє формуванню сучасної управлінської культури в податковій сфері, заснованої на аналітичному підході, сервісній орієнтації та технологічній адаптивності. Це дозволяє посилити інституційну спроможність державних органів і закласти основу для глибшої трансформації спрощеної системи оподаткування відповідно до європейських стандартів управління фінансами.

2) Спільні робочі групи. Створення постійних міжвідомчих робочих груп за участю представників Міністерства фінансів, Державної податкової служби та експертів ЄС сприятиме узгодженості реформ спрощеної системи оподаткування з європейськими нормами. Такі групи можуть забезпечувати

спільну підготовку законодавчих змін, експертне рецензування проєктів нормативних актів та моніторинг їх впровадження.

3) Методологічна інтеграція та навчання. Інтеграція європейських підходів передбачає адаптацію методик оподаткування й обліку до українських реалій. Зокрема, доцільно врахувати принципи чесної конкуренції та «*Think Small First*», закладені в Європейському акті для малого бізнесу (*Small Business Act for Europe*). У більшості країн ЄС спрощені режими оподаткування підприємницьких доходів мають винятковий характер і застосовуються лише до мікробізнесу, тоді як великі компанії не можуть користуватися подібними режимами.

Для України це означає необхідність поетапного коригування чинної практики: збереження податкових пільг лише для справді малих платників та усунення можливостей використання спрощеної системи великим бізнесом. Серед пропозицій експертів – поступове вилучення юридичних осіб із кола платників ССО, залишаючи її винятково для фізичних осіб-підприємців, що відповідає європейській моделі.

Важливим елементом є також розвиток професійних компетентностей: спільні тренінги, стажування та навчальні програми для працівників податкових органів України за участю фахівців держав-членів ЄС сприятимуть запровадженню європейських стандартів податкового адміністрування та звітності для МСП.

4) Фінансова підтримка реформ. Ефективне впровадження податкових змін потребує належного фінансового забезпечення – як для адаптації ІТ-систем і цифрової інфраструктури, так і для запровадження компенсаційних механізмів для малого бізнесу. ЄС уже надає Україні масштабну фінансову підтримку в умовах війни – через макрофінансову допомогу, бюджетні гранти та цільові програми підтримки реформ, що розглядаються не лише як засіб стабілізації, а і як інвестиція у структурну трансформацію державного управління [5].

Частину цих ресурсів доцільно спрямовувати на модернізацію податкової інфраструктури: створення інтегрованих реєстрів, розвиток електронних сервісів і підготовку кадрів. Європейська комісія та держави-члени можуть також передбачати фонди технічної допомоги, спрямовані безпосередньо на реформу спрощеної системи оподаткування – наприклад, гранти на розроблення програмного забезпечення для спрощеної звітності чи співфінансування пілотних проєктів, які полегшують дотримання податкових правил малим підприємцям.

Крім того, міжнародні фінансові інституції – МВФ, Світовий банк, уряди партнерських країн – можуть виступати співкоординаторами таких ініціатив, забезпечуючи додаткові ресурси, аналітичну експертизу та контроль за ефективністю використання коштів. Консолідація зусиль ЄС і міжнародних донорів створює фінансову основу для реалізації комплексної реформи ССО, орієнтованої на цифровізацію, прозорість і відповідність європейським стандартам адміністрування.

Для успішного реформування спрощеної системи оподаткування необхідно ефективно залучати потенціал міжнародних програм і ініціатив, спрямованих на підтримку малого бізнесу. ЄС та інші донори вже реалізують низку проєктів, орієнтованих на зміцнення МСП, адаптацію до умов воєнного часу й покращення регуляторного середовища. У цьому контексті особливе значення мають програми ЄС, спрямовані на підтримку та інтеграцію українських МСП у спільний європейський ринок.

Україна бере участь у провідних європейських програмах підтримки малого та середнього підприємництва, зокрема з 2016 року приєдналася до програми COSME (*EU Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises*), яка з 2021 року інтегрована в нову Програму ЄС «Єдиний ринок» (*Single Market Programme, SMP*). Це забезпечило українським підприємствам доступ до європейських платформ, навчальних можливостей, мереж підтримки бізнесу та до механізмів спрощеного виходу на ринки ЄС [6].

Крім того, ініціатива EU4Business, що реалізується ЄС спільно з ЄБРР, ЄІБ та іншими партнерами, охоплює широкий спектр підтримки малого бізнесу у країнах Східного партнерства [7]. В Україні в межах проєктів EU4Business надає фінансову допомогу (гранти, кредитні гарантії) та консультативно-інституційну підтримку для підвищення конкурентоспроможності підприємств і покращення бізнес-клімату.

У 2023 р. стартував проєкт «*EU4Business: SME Policies and Institutions Support*», спрямований на співпрацю з урядом України щодо спрощення регулювання, розвитку електронних сервісів і поступової інтеграції українських МСП у внутрішній ринок ЄС [8]. У межах таких програм можливе надання експертної підтримки й для реформування спрощеної системи оподаткування, зокрема аналізу національного законодавства, підготовки рекомендацій щодо ставок і лімітів, а також фінансування пілотних проєктів, що спрощують податкову звітність.

Підсумовуючи, зазначимо, що оптимальним напрямом розвитку є інтеграція всіх можливих форм і моделей інституційної співпраці. Забезпечення постійного діалогу між органами державної влади України та інституціями Європейського Союзу сприятиме реформуванню спрощеної системи оподаткування з урахуванням найкращих європейських практик та відповідності міжнародним зобов'язанням України як держави-кандидата на вступ до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Stewart M. International institutions in global tax governance. *Journal of International Economic Law*. 2024. Vol. 27, Issue 4. P. 618–623. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgae055>
2. European Commission. *Guide to the SME scheme (applicable from 1 January 2025)*. Brussels: European Commission. September 2024. URL: <https://sme-vat->

- rules.ec.europa.eu/legislation/guides_en#guidelines-of-the-vat-committee-on-the-sme-scheme
3. OECD. *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*. Paris: OECD Publishing, 2025. <https://doi.org/10.1787/940cee85-en>
 4. EU4PFM – EU for Competitive, Sound and Thriving Ukraine. *About EU4PFM*. URL: <https://eu4pfm.com.ua/about-eu4pfm/>
 5. Stockholm Centre for Eastern European Studies (SCEEUS). *EU Economic Assistance to Ukraine After the Full-Scale Russian Invasion: Scope, Impact and Ways for Improvement*. Stockholm: SCEEUS, 2024. URL: <https://sceeus.se/en/publications/eu-economic-assistance-to-ukraine-after-the-full-scale-russian-invasion-scope-impact-and-ways-for-improvement/Sceeus>
 6. European Commission. *The European Single Market Programme (SMP)*. URL: https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/eu-funding-programmes/european-single-market-programme-smp_en
 7. EU4Business. *EU4Business Overview: Supporting SMEs in the Eastern Partnership Countries*. Brussels: European Commission, 2024. URL: <https://eu4business.eu>.
 8. EU4Business. *SME Policies & Institutions Support (SMEPIS) Ukraine*. 2023. URL: <https://eu4business.eu/projects/eu4business-sme-policies-and-institutions-support-smepis-ukraine/>

Федір Ткачик

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Вікторія Йосипенко

студентка гр. ФФАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЗАРУБІЖНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) у більшості країн світу є домінантним фіскальним інструментом формування бюджетних ресурсів, водночас виконуючи перерозподільну та стимулюючу функції. Порівняльний аналіз зарубіжних моделей свідчить, що їхня результативність визначається не стільки рівнем ставок, скільки архітектонікою бази оподаткування, якістю адміністрування, структурою податкових пільг, а також вбудованими механізмами соціальної адресності.

Серед фундаментальних конструкцій оподаткування доходів фізичних осіб – «глобальна» та «шедулярна» моделі, які передбачають відповідно нарахування податку на сукупний дохід або на окремі його джерела. Вони визначають логіку формування податкового обов'язку та організацію контролю. Більшість європейських податкових систем дотримуються глобального підходу, тоді як окремі країни історично поєднують елементи шедулярності (класифікація доходів, різні режими для капітальних і трудових доходів) [1].

Воєнні події останніх років спричинили значні міграційні потоки українських громадян до країн Європейського Союзу, що зумовило їхню інтеграцію у податкові системи держав перебування. Така ситуація актуалізує необхідність вивчення зарубіжних моделей оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема з метою формування ефективних рішень для повоєнного відновлення економіки України та підвищення її інвестиційної привабливості. Досвід країн ЄС свідчить, що в основі більшості податкових систем лежить прогресивна структура оподаткування, за якої ставка податку зростає зі збільшенням доходу, забезпечуючи баланс між фіскальною ефективністю та соціальною справедливістю. Водночас існують істотні національні відмінності – як у рівнях ставок і кількості податкових категорій, так і у регіональній диференціації ставок, що особливо характерно для федеративних держав (наприклад, Німеччини чи Іспанії) [2].

У країнах ЄС домінує прогресивний підхід із чітко вираженими елементами соціальної адресності: низькі доходи або повністю звільняються, або оподатковуються за мінімальними ставками; високі доходи – за верхніми маржинальними ставками. Поширеною також відзначимо практику персональних та сімейних «аловенсів», які зменшують оподатковуваний дохід на рівні «першої сходинки», а також податкові преференції, що, відповідно, зменшують податкове навантаження для працюючих громадян із низькими та

середніми рівнями доходів. Одним різновидом є «дуальна модель» (dual income tax model), притаманна скандинавським країнам: трудові доходи оподатковуються за прогресивною шкалою, тоді як капітальні – за відокремленою, часто помірно прогресивною ставкою. Така конструкція обмежує можливості переоформлення трудових доходів у капітальні та водночас зберігає інвестиційні стимули. У низці систем застосовуються «податкові класи» (наприклад, у Німеччині), що враховують сімейний статус і дозволяють більш справедливо розподіляти податкове навантаження всередині домогосподарства.

Порівняльний аналіз систем оподаткування доходів фізичних осіб засвідчує суттєві відмінності між моделями, що застосовуються у розвинених і тих, що розвиваються країнах. У більшості держав ЄС, Канаді, Японії, США домінує прогресивна шкала оподаткування, яка виконує не лише фіскальну, а й соціально-регулюючу функцію, забезпечуючи перерозподіл доходів і підвищення соціальної справедливості. Натомість в окремих країнах (зокрема, Україні, Болгарії, Румунії, Латвії) переважає уніфікована ставка, яка спрощує адміністрування, але обмежує можливості для корекції нерівності доходів [3].

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективність прогресивного оподаткування визначається не лише рівнем ставок, а й якістю податкового адміністрування, податковою культурою населення та рівнем економічного розвитку. Для України, в умовах воєнних та поствоєнних викликів, доцільним є поступовий перехід до помірно прогресивної моделі, поєднаної з удосконаленням контролю, цифровізацією податкових процесів і зниженням тінізації доходів.

Водночас, для української системи оподаткування доходів фізичних осіб пріоритетом має стати посилення адресності та горизонтальної справедливості: перегляд податкових пільг за критеріями ефективності й цільової спрямованості; упорядкування спеціальних режимів, які створюють «псевдо-пільги» для трудових доходів через нетипові форми зайнятості, трансформація порогового значення НМДГ тощо.

Серед інших важливих орієнтирів та уроків у процесі удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні доцільно зацентувати увагу на таких положеннях:

1. Оптимізація адміністративних процедур у сфері оподаткування має ґрунтуватися на принципах цифровізації, автоматизації процесів декларування та адміністрування податків. Упровадження електронних сервісів, інтелектуальних систем обробки даних і мінімізація бюрократичних бар'єрів сприятимуть підвищенню прозорості, скороченню транзакційних витрат і зміцненню довіри між платниками та фіскальними органами.

2. Трансформація податкових ставок у напрямі їх помірного зниження може виступати інструментом стимулювання економічної активності, інвестиційного попиту та споживчої динаміки. Водночас такі зміни повинні бути збалансовані з потребою забезпечення фіскальної стійкості державного та місцевих бюджетів і супроводжуватися підвищенням ефективності податкового адміністрування.

3. Інституціоналізація прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб відповідає європейським стандартам соціальної справедливості та сприяє формуванню справедливого розподілу податкового навантаження. Упровадження багаторівневої шкали ставок має ґрунтуватися на економічному аналізі платоспроможності населення й адаптуватися до українських соціально-економічних реалій [4].

4. Імплементация цільових податкових стимулів для інвестиційної та підприємницької діяльності може виступати каталізатором економічного зростання, сприяти формуванню нових виробничих кластерів і підвищенню зайнятості. Особливу роль при цьому відіграють інноваційні податкові інструменти – інвестиційні податкові кредити, пільги для стартапів і зеленої економіки.

5. Диверсифікація податкової бази через запровадження адаптивних механізмів оподаткування цифрових активів, електронної комерції та криптовалют. Це відповідає тенденціям глобальної податкової політики та дозволяє зміцнити дохідну частину бюджету в умовах цифрової трансформації економіки.

6. Посилення податкового контролю та протидія ухиленню від сплати податків повинні базуватися на ризик-орієнтованому підході, застосуванні аналітичних технологій і міжнародній співпраці у сфері обміну податковою інформацією. Це створює передумови для підвищення рівня податкової дисципліни й збільшення бюджетних надходжень без підвищення ставок.

7. Реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб має узгоджуватися з принципами фіскальної децентралізації та супроводжуватися реальним розширенням повноважень органів місцевого самоврядування на засадах фіскального федералізму, передусім у сфері адміністрування та контролю за сплатою ПДФО. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям локалізації фінансової відповідальності та формуватиме інституційну основу сталого розвитку територіальних громад у період економічного відновлення України.

8. Формування податкової культури та зміцнення суспільної довіри до фіскальних інститутів набуває особливої ваги в умовах воєнних ризиків та повоєнної відбудови. Прозора комунікація щодо використання податкових надходжень на цілі національної безпеки, оборони й відновлення інфраструктури має стати елементом нової моделі взаємодії між державою та громадянами. Розбудова механізмів громадського контролю, бюджетної участі та цифрової підзвітності забезпечить підвищення легітимності податкової політики, зниження рівня ухилення від сплати податків і формування довгострокової фіскальної резильєнтності держави у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка України*. 2016. № 1 (650). С. 35-51.

2. Roughou A. Personal and family tax advantages granted to non-residents: the ECJ takes a step further : A comment of CJEU, 10 March 2022, Commission v. Belgium, C-60/21. *Studi Tributari Europei*. 2024. № 14 (1). С. II.83-II.100. URL: <https://ste.unibo.it/article/view/21346/19519>
3. Чижова Т. В. Податок на доходи фізичних осіб: вітчизняна практика та досвід Португалії. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 1 (03). С. 103-109.
4. Божанова О. В., Петрова Л. В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник*. 2020. № 2 (70). С. 65-74.

Олександр Шашкевич

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Марія Коваль

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ АУДИТУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Публічні фінанси є основою фінансової системи будь-якої держави, адже саме через них забезпечується реалізація соціально-економічної політики, фінансування суспільно важливих функцій та підтримка економічного розвитку. У сучасних умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення роль публічних фінансів значно зростає, адже від ефективності їх використання залежить здатність держави підтримувати обороноздатність, соціальні стандарти та інвестиційну активність [1].

Аудит публічних фінансів виступає невід'ємною складовою системи державного управління, забезпечуючи контроль, підзвітність і прозорість використання бюджетних коштів. Його головна мета полягає у виявленні неефективних управлінських рішень, запобіганні корупційним ризикам і підвищенні довіри громадян до державних інституцій. На думку О. Славкової та Л. Рибіної, публічні фінанси відіграють ключову роль у забезпеченні економічного зростання через формування механізмів інвестиційної активності, що вимагає належного аудиторського контролю на всіх рівнях фінансової системи [1].

Сучасна концепція аудиту публічних фінансів базується на принципах результативності, ефективності та прозорості. У системі державного управління він має не лише фіскальний, а й стратегічний характер, оскільки результати аудиторських перевірок сприяють удосконаленню фінансової політики, підвищенню раціональності бюджетних видатків і зниженню ризику нецільового використання коштів. Як зазначає М. Єрмолаєва, в умовах економічних втрат, спричинених війною, належний аудит бюджетних потоків допомагає оцінити наслідки збитків для бізнесу, забезпечити достовірність звітності та підвищити фінансову дисципліну суб'єктів господарювання [2].

Роль аудиту публічних фінансів у системі державного управління полягає у створенні ефективного механізму контролю за рухом коштів на всіх рівнях – від місцевих бюджетів до державних інвестиційних програм. Особливого значення набуває аудит ефективності, який оцінює не лише законність витрат, а й досягнення запланованих результатів. Саме така форма контролю дає змогу державі виявляти системні проблеми фінансового менеджменту, оптимізувати розподіл ресурсів і забезпечувати сталість економічного розвитку. На думку О. Кучми та Є. Котуха, міжнародний досвід підтверджує, що прозорість аудиту публічних фінансів є передумовою демократії, оскільки вона забезпечує довіру

громадян до владних інститутів і підвищує ефективність державного управління [3].

Важливим аспектом є забезпечення публічності аудиторських процедур. У багатьох країнах світу звіти державних аудиторських органів є відкритими для суспільства, а процес перевірки включає елементи громадського контролю. У цьому контексті Україна поступово впроваджує міжнародні стандарти аудиту державного сектору (ISSAI), які сприяють формуванню прозорої системи підзвітності. Проте навіть у межах адаптації до європейських вимог залишаються проблеми, пов'язані з недостатньою незалежністю органів аудиту та обмеженим доступом громадськості до результатів перевірок.

Як зазначає Г. Скрипник, у період воєнного стану система державного фінансового контролю в Україні зазнала значного навантаження, оскільки потребує одночасно забезпечити ефективне використання обмежених ресурсів і запобігти зловживанням при розподілі коштів на оборонні та гуманітарні потреби [4]. Тому аудит публічних фінансів у цей період виконує не лише контрольну, а й антикризову функцію, допомагаючи державі приймати виважені рішення щодо фінансування пріоритетних секторів економіки та соціального забезпечення.

Поряд із внутрішніми функціями, аудит публічних фінансів відіграє вагомую роль у міжнародній співпраці. У процесі інтеграції до європейського економічного простору Україна має забезпечити відповідність власних стандартів прозорості та фінансової звітності європейським вимогам. Механізм державного аудиту є одним із ключових критеріїв, що визначає рівень довіри міжнародних партнерів до здатності держави ефективно управляти наданими ресурсами. Це особливо актуально у контексті післявоєнного відновлення, коли прозорість та обґрунтованість розподілу міжнародної допомоги стають гарантією подальшої співпраці з донорами.

Загалом аудит публічних фінансів виконує інтегруючу роль у системі державного управління, поєднуючи контроль, аналітику та превентивні механізми. Його економічна сутність полягає у тому, що через оцінку ефективності державних витрат формується якісно нова культура управління фінансами – орієнтована не лише на звітність, а на реальний результат. Завдяки аудиту держава може не лише відстежувати законність операцій, але й аналізувати ефективність управлінських рішень, що безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток.

Таким чином, ефективний аудит публічних фінансів – це не просто форма контролю, а стратегічний інструмент забезпечення сталого розвитку. Його удосконалення передбачає підвищення незалежності аудиторських органів, запровадження сучасних інформаційних технологій у процесі перевірок та розширення громадської участі у контролі за використанням державних коштів. Тільки за умови прозорості, підзвітності та професійності аудиту можливо досягти високої ефективності системи публічних фінансів і зміцнити довіру громадян до держави.

Список використаних джерел:

1. Славкова О., Рибіна Л. Роль публічних фінансів в економічному зростанні: місце публічних інвестицій. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 6 (276). С. 53–59. URL: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-276-53-59> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Єрмолаєва М. В., Мокієнко Т. В. Втрати бізнесу під час війни – оцінка, облік, звітність. *Analysis of modern ways of development of science and scientific discussions: The 10th International scientific and practical conference (November 29 – December 02, 2022) Bilbao, Spain*. International Science Group, 2022. Р. 61-63.
3. Кучма О. М., Котух Є. В. Міжнародний досвід забезпечення прозорості державного аудиту публічних фінансів. *Сучасні наукові погляди на механізми розвитку міжнародних відносин та ринкової економіки*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-325-8-43> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Скрипник Г., Владислав Ч. Державний фінансовий контроль України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-139> (дата звернення: 11.11.2025).

Богдана Шулюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андрій Дем'яник

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Кавецький

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У сучасному світі цифрові технології стають визначальним фактором ефективності державного управління, зокрема у сфері публічних фінансів. Бюджетний процес, як основа фінансової політики держави, потребує високої точності, прозорості та оперативності, що особливо важливо в умовах політичної нестабільності, обмежених ресурсів та підвищених очікувань з боку громадськості. Цифрова трансформація цього процесу дає змогу забезпечити ефективність управління бюджетними коштами, підвищити підзвітність органів влади та запровадити сучасні підходи до планування і контролю видатків.

Наукові дослідження свідчать про те, що цифрова трансформація бюджетного процесу є предметом теоретичного осмислення. С. Криниця [2], В. Саприкін [4] розмежовують ключові поняття – оцифровування, цифровізацію та цифрову трансформацію, підкреслюючи, що остання є глибинною зміною не лише технологій, а й організаційних та соціальних процесів. Д. Попов, О. Котуха та М. Олашин [3] зосереджуються на конкретних інструментах цифровізації в бюджетній сфері України, зокрема на її ролі у підвищенні публічності та впровадженні цифрових активів і смартконтрактів. І. Хомишин [5] акцентує увагу на правових засадах та позитивних наслідках трансформаційних процесів, зокрема зменшенні витрат і підвищенні прозорості. Водночас С. Квітка, В. Корсун та Ю. Магиляс [1] аналізують міжнародний досвід, окреслюючи перспективні напрями для подальших наукових розвідок. Таким чином, сучасна наукова думка розглядає цифрову трансформацію бюджетного процесу як складний, але необхідний етап, що сприяє підвищенню ефективності державного управління, прозорості та довіри громадськості.

Зважаючи на зазначене, метою статті є проаналізувати сучасні тенденції розвитку цифрової трансформації бюджетного процесу в Україні та за кордоном, виявити основні проблеми, а також окреслити напрями їх вирішення. Порівняння українського та міжнародного досвіду дасть змогу не лише оцінити поточний стан цифровізації в Україні, а й визначити стратегічні орієнтири для підвищення ефективності та прозорості державного фінансового управління.

На міжнародному рівні цифровізація бюджетного процесу продемонструвала високу результативність. Багато країн світу активно впроваджують електронні системи управління фінансами, автоматизують процеси збору та аналізу даних, використовують цифрові платформи для моніторингу видатків і залучення громадян до бюджетування. Такі практики дозволяють не лише підвищити ефективність використання бюджетних коштів, а й створити умови для боротьби з корупцією та зловживаннями у фінансовій сфері.

У сучасному світі цифрова трансформація охоплює всі сфери державного управління, зокрема бюджетний процес. Одним із лідерів у цій сфері є Естонія. Ця держава реалізувала систему е-бюджету, яка забезпечує автоматизацію всіх етапів бюджетного процесу. Державні установи подають запити на фінансування через електронну платформу, а дані доступні в режимі реального часу для аналізу та ухвалення рішень. Це забезпечує швидкість та гнучкість бюджетного планування.

Південна Корея також демонструє успішний досвід цифровізації бюджетного процесу. Її система dBrain (Digital Budget and Accounting Information System) охоплює повний бюджетний цикл – від формування до звітності. Система інтегрована з іншими державними реєстрами, що забезпечує високу точність фінансових даних. Вона також дозволяє громадянам стежити за видатками держави, що зміцнює довіру до уряду.

У Сполучених Штатах Америки значна увага приділяється відкритості бюджетної інформації. Портал USAspending.gov надає громадськості доступ до детальних даних про використання бюджетних коштів. Крім того, застосовуються аналітичні інструменти на основі штучного інтелекту для прогнозування бюджетних ризиків та виявлення неефективних видатків.

Африканські країни також активно долучаються до цифровізації. Наприклад, у Кенії запроваджено систему IFMIS (Integrated Financial Management Information System), яка допомогла зменшити втрати бюджетних коштів та покращити фінансову дисципліну. Вона забезпечує централізоване управління бюджетними операціями та сприяє оперативному прийняттю рішень на основі даних.

Загалом світовий досвід свідчить, що цифрова трансформація бюджетного процесу є важливим інструментом модернізації державного управління. Вона сприяє підвищенню ефективності формування і використання публічних фінансів, зміцнює довіру громадськості до органів державної влади та місцевого самоврядування. Україна також має потенціал для впровадження подібних рішень з урахуванням кращих міжнародних практик.

Україна, прагнучи до інтеграції в європейське та глобальне цифрове середовище, також робить важливі кроки в напрямі цифрової трансформації бюджетного процесу. Незважаючи на виклики, пов'язані з воєнним станом, обмеженими ресурсами та необхідністю оновлення законодавчої бази, прогрес у цій сфері є очевидним. Впровадження електронних систем обліку та звітності, відкритих порталів для громадськості, а також інтеграція цифрових

інструментів у бюджетне планування свідчать про прагнення України наблизитися до найкращих світових стандартів.

В Україні цифрова трансформація бюджетного процесу підтримується як внутрішніми реформами, так і міжнародною технічною допомогою. Одним із важливих досягнень є запровадження Єдиної системи електронної звітності у сфері публічних фінансів – платформи e-Data, яка дозволяє відстежувати видатки розпорядників бюджетних коштів у режимі онлайн. Через портал spending.gov.ua громадяни можуть бачити, як саме використовуються бюджетні кошти, що є важливим кроком у забезпеченні фінансової прозорості. Також значну роль відіграє портал «Прозорий бюджет», який дає змогу аналізувати показники доходів та видатків місцевих бюджетів, формувати аналітику та порівнювати ефективність роботи територіальних громад.

Ще одним напрямом є інтеграція цифрових інструментів у процес середньострокового бюджетного планування. Застосування інформаційних систем для формування трирічних бюджетів дає можливість прогнозувати майбутні видатки та доходи більш точно та з урахуванням економічних ризиків. Україна також працює над удосконаленням Системи управління публічними фінансами (IFMIS), що має об'єднати всі етапи бюджетного процесу в єдину цифрову платформу – від планування до виконання й моніторингу.

Цифрова трансформація бюджетного процесу в Україні, попри очевидні досягнення, супроводжується низкою проблем, які стримують її повноцінне впровадження. Однією з найсуттєвіших проблем є нерівномірний рівень цифрової інфраструктури між регіонами. У деяких областях досі відсутній доступ до високошвидкісного інтернету та сучасного комп'ютерного обладнання, що ускладнює роботу з електронними системами бюджетного управління. Це призводить до неузгодженості між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, що уповільнює формування єдиного цифрового простору.

Наступною значущою проблемою є недостатній рівень цифрової грамотності серед державних службовців. Багато співробітників органів влади не володіють необхідними навичками для ефективного використання цифрових інструментів, що призводить до формального впровадження систем або помилок у роботі з даними. Відсутність належного навчання та підтримки користувачів унеможливує повноцінне використання цифрових платформ, що зменшує їхню ефективність.

Іншою проблемою є недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює цифровізацію бюджетного процесу. Законодавство не завжди відповідає сучасним технологічним викликам, часто містить прогалини або суперечності, що ускладнюють законне і безпечно використання електронних систем. Наприклад, відсутність чітких правил щодо обробки, зберігання та обміну бюджетними даними створює ризики щодо конфіденційності та захисту інформації.

Крім того, низький рівень інтеграції між різними інформаційними системами ускладнює обмін даними між органами, відповідальними за

бюджетне планування, виконання і контроль. Це призводить до дублювання функцій, затримок у прийнятті рішень і підвищує ризик виникнення помилок або корупційних зловживань. Без комплексної інтегрованої платформи ефективна цифрова трансформація залишається недосяжною.

Для подолання цих проблем важливо інвестувати у розвиток цифрової інфраструктури на регіональному рівні, забезпечуючи доступ до швидкісного інтернету і сучасного обладнання. Водночас необхідно впроваджувати системні навчальні програми для державних службовців, спрямовані на підвищення цифрової компетентності та навичок роботи з новими технологіями. Це дозволить забезпечити більш якісне і усвідомлене використання цифрових інструментів у бюджетному процесі.

Оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази має стати пріоритетом державної політики. Законодавство повинно регулювати всі аспекти цифровізації бюджетного процесу, включаючи стандарти безпеки, захист персональних і фінансових даних, порядок інтеграції різних систем та відповідальність за порушення. Такий підхід створить юридичні умови для надійного та безпечного використання цифрових технологій.

Ще одним напрямом вирішення є створення єдиної інтегрованої системи управління публічними фінансами (IFMIS), яка об'єднує всі етапи бюджетного циклу – від планування і формування бюджету до контролю за виконанням і звітності. Така платформа дозволить значно покращити якість даних, прискорити процес прийняття рішень і мінімізувати людський фактор у контролі бюджетних коштів.

Важливо також розвивати механізми залучення громадськості через цифрові платформи. Розширення функціоналу відкритих ресурсів, спрощення їх інтерфейсів і впровадження інструментів зворотного зв'язку з користувачами сприятимуть підвищенню прозорості та підзвітності бюджетного процесу. Це не лише збільшить довіру населення до державних інституцій, а й підсилить контроль за ефективністю використання публічних коштів.

Цифрова трансформація бюджетного процесу в Україні є важливою складовою модернізації державного управління та підвищення ефективності публічних фінансів. Незважаючи на суттєві виклики, пов'язані з технічною інфраструктурою, нормативно-правовою базою та рівнем цифрової грамотності, країна робить вагомі кроки у напрямку впровадження сучасних цифрових технологій. Відкриті платформи, інтеграція інформаційних систем і розвиток електронних інструментів сприяють підвищенню прозорості, контролю та підзвітності бюджетного процесу.

Проте для досягнення сталих результатів необхідно системно вирішувати існуючі проблеми через інвестиції в інфраструктуру, навчання кадрів, оновлення законодавства та активне залучення громадськості. Лише поєднання технічних, організаційних і правових заходів дозволить забезпечити повноцінну цифрову трансформацію бюджетного процесу, що сприятиме сталому розвитку України, підвищенню довіри до влади та ефективному функціонуванню публічних фінансів.

Список використаних джерел:

1. Квітка С., Корсун В., Магиляс Ю. Цифрова трансформація публічного управління: перспективні напрямки досліджень. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12(3). С. 50-58.
2. Криниця С. О. Поняття та сутність цифрової трансформації у публічних фінансах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2024. № 3-4. С. 63-70.
3. Попов Д. І., Котуха О. С., Олашин М. М. Цифровізація бюджетної системи України як інструмент підвищення публічності органів державної влади. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-7-01-11>
4. Саприкін В. Оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Державне управління*. 2024. № 19(1). С. 116-121.
5. Хомишин І. Напрями цифрової трансформації у публічній сфері: правові основи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2022. № 3(35). С. 233-239.

Сергій Юшко

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Харків

КОНТРОЛЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО ВЕБ-ПОРТАЛУ OPEN BUDGET

Державний веб-портал Open Budget було створено у 2018 р. Запуск даної платформи відбувся у контексті виконання завдань Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» [1]. Запровадження порталу стало важливим кроком у зміцненні принципів відкритості та прозорості бюджетної системи України. Завдяки цьому ресурсу дослідники отримали можливість у зручному форматі переглядати, аналізувати, здійснювати контроль основних бюджетних показників у розрізі державного та місцевих бюджетів (як загалом по їх системі, так і за окремо взятими бюджетами).

Одним з найпотужніших інструментів на порталі є Boost-аналіз, який відкриває доступ до системи показників, яка включає інформацію про доходи, видатки, кредитування та фінансування бюджетів. Розглянемо даний інструмент детальніше. Зауважимо, що інформацію на порталі можна отримати з розбивкою за роками, кварталами та місяцями звітного періоду. Доступні дані про планові та фактичні показники бюджетів. Є можливість деталізувати інформацію з поданням її не лише у цілому за бюджетом (бюджетами), а й у розрізі за загальним та спеціальним фондами. Проведемо дослідження на прикладі випадково обраного бюджету – бюджету Дніпровської міської територіальної громади. Продемонструємо фактичні показники доходів зазначеного бюджету у розрізі їх груп за 2 останні повні роки (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Доходи бюджету Дніпровської міської територіальної громади (факт)

Показники	Млн грн		Структура доходів, %		Темп росту (зниження) доходів у 2024 р. порівняно з 2023 р., %
	2023 р.	2024 р.	2023 р.	2024 р.	
Податкові надходження	17 877,5	17 634,8	82,0	77,1	-1,4
Неподаткові надходження	711,2	731,8	3,3	3,2	2,9
Доходи від операцій з капіталом	139,9	215,5	0,6	0,9	54,0
Офіційні трансферти	3 034,7	4 262,5	13,9	18,6	40,5
Цільові фонди	30,4	32,7	0,1	0,1	7,5
Разом	21 793,8	22 877,4	100,0	100,0	5,0

Зауважимо, що інформація про абсолютні значення доходів бюджету отримана безпосередньо з порталу, структурний склад бюджетних доходів, а також темпи росту (зниження) доходів обчислені автором.

Подані у табл. 1 абсолютні значення бюджетних доходів можуть бути деталізовані з поданням інформації у розрізі підгруп та окремих складових бюджетних доходів. Наведемо приклад такого найвищого рівня деталізації за доходами. У табл. 2 подано розшифровку за складовою «Єдиний податок» (група «Податкові надходження», підгрупа «Місцеві податки і збори») [2].

Таблиця 2

Надходження до бюджету Дніпровської міської територіальної громади за складовими єдиного податку (факт)

Складова доходів	Млн грн		% у податкових надходженнях	
	2023 р.	2024 р.	2023 р.	2024 р.
Єдиний податок з юридичних осіб	648,4	474,3	3,6	2,7
Єдиний податок з фізичних осіб	1 820,9	2 531,3	10,2	14,4
Єдиний податок з сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків"	0,08	0,02	0,0005	0,0001
Разом за складовою "Єдиний податок"	2 469,4	3 005,7	13,8	17,0

Дані табл. 2 демонструють деталізацію інформації за єдиним податком, рівень якої попередньо закладений вимогами чинної бюджетної класифікації [3]. Він би міг бути ще глибшим за умови представлення надходжень за податком з фізичних осіб у розрізі груп платників єдиного податку: першої, другої та третьої. Така деталізація була б доцільною, враховуючи особливості здійснення діяльності та оподаткування у кожній з таких груп. Знову-таки абсолютні значення доходів бюджету отримані з порталу, відносні показники обчислено автором.

Продемонструємо фактичні показники видатків бюджету Дніпровської міської територіальної громади (табл. 3) [2].

Таблиця 3

Видатки бюджету Дніпровської міської територіальної громади (факт)

Показники	Млн грн		Структура видатків, %		Темп росту (зниження) доходів у 2024 р. порівняно з 2023 р., %
	2023 р.	2024 р.	2023 р.	2024 р.	
Видатки за функціональною класифікацією					
Загальнодержавні функції	2 998,4	1 440,9	13,5	6,5	-51,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	1 383,8	808,9	6,2	3,6	-41,5
Економічна діяльність	5 838,0	6 412,3	26,2	28,8	9,8
Охорона навколишнього природного середовища	11,3	27,0	0,1	0,1	139,2
Житлово-комунальне господарство	4 814,1	5 169,1	21,6	23,2	7,4
Охорона здоров'я	512,0	565,9	2,3	2,5	10,5

Продовження табл. 3

Духовний та фізичний розвиток	436,9	503,3	2,0	2,3	15,2
Освіта	4 827,7	5 783,4	21,7	25,9	19,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	1 429,8	1 587,8	6,4	7,1	11,0
Разом	22 252,1	22 298,6	100,0	100,0	0,2
Видатки за економічною класифікацією					
Поточні видатки	16 779,4	15 329,5	75,4	68,7	-8,6
Капітальні видатки	5 472,6	6 969,0	24,6	31,3	27,3
Разом	22 252,1	22 298,6	100,0	100,0	0,2

Інформація у табл. 3 представлена у розрізі двох бюджетних класифікацій видатків: функціональної та економічної. Додатково дослідники мають можливість переглянути плановий та фактичний розподіли коштів за програмами, які реалізуються (програмна класифікація видатків). Одночасно у зацікавлених осіб немає можливості вивчити розподіл видатків за головними розпорядниками коштів місцевих бюджетів, інакше дослідити видатки за складовими відомчої класифікації. Не зважаючи на те, що такий розподіл має місце в умовах практичної діяльності, на порталі зазначена інформація недоступна. Це звужує можливості для контролю за рухом бюджетних коштів. Оприлюднення інформації про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами таких коштів на веб-порталі «Spending» не знімає зазначеного питання з порядку денного: дані про розподіл коштів за головними розпорядниками будь-що недоступні, так само як ускладнено й ідентифікацію розпорядників і одержувачів з прив'язкою до конкретного бюджету та виходом на загальний обсяг видатків бюджету з метою контролю.

Загальна сума видатків бюджету, подана у табл. 3 за обома класифікаціями, однакова. Це теж елемент контролю для дослідників. Йдеться про одні і ті ж видатки, але згруповані за різними ознаками. Аналогічно даним у табл. 1 та 2, з порталу отримано абсолютні значення видатків бюджету, решта показників обчислені автором.

Продемонструємо фактичні абсолютні показники кредитування бюджету Дніпровської міської територіальної громади (табл. 4) [2].

Таблиця 4

**Кредитування бюджету
Дніпровської міської територіальної громади (факт)**

Показники	Млн грн	
	2023 р.	2024 р.
Кредитування за класифікацією кредитування		
Надання кредитів	–	–
Повернення кредитів	-0,34	-0,40
Кредитування – всього	-0,34	-0,40
Кредитування за функціональною класифікацією		
Економічна діяльність	-0,02	–
Соціальний захист та соціальне забезпечення	-0,32	-0,40
Кредитування – всього	-0,34	-0,40

Інформація у табл. 4 представлена у розрізі двох бюджетних класифікацій кредитування: функціональної та економічної. Додатково є можливість переглянути плановий та фактичний розподіл коштів за бюджетними програмами, які реалізуються (програмна класифікація кредитування). Вивчити розподіл кредитування за головними розпорядниками коштів місцевих бюджетів, інакше дослідити кредитування за складовими відомчої класифікації наразі неможливо через відсутність відповідного функціоналу.

Продемонструємо фактичні абсолютні показники фінансування бюджету Дніпровської міської територіальної громади (табл. 5).

Таблиця 5

**Фінансування бюджету
Дніпровської міської територіальної громади (факт)**

Показники	Млн грн	
	2023 р.	2024 р.
Фінансування за типом боргового зобов'язання		
Фінансування за борговими операціями	-941,4	481,5
Фінансування за активними операціями	1 399,3	-1 060,7
Фінансування – всього	458,0	-579,2

Інформація у табл. 5 представлена у розрізі однієї бюджетної класифікації фінансування – фінансування за типом боргового зобов'язання. Наразі інформація про фінансування за типом кредитора, яка передбачена чинною бюджетною класифікацією, є недоступною для дослідників.

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано, що Державний веб-портал Open Budget, зокрема застосований на ньому інструмент Boost-аналіз дає широкі можливості для аналізу та контролю за рухом коштів державного та місцевих бюджетів, зокрема, окремих місцевих бюджетів. Одночасно доцільним є подальше розширення функціоналу зазначеної платформи, зокрема надання інформації про склад видатків та кредитування за відомчою класифікацією, а також фінансування за типом кредитора. Важливим також буде представлення показників фінансової звітності про виконання бюджетів, що додатково посилить поінформованість зацікавлених осіб та кількість доступних для них контрольних точок.

Список використаних джерел:

1. Концепція створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи “Прозорий бюджет”, схвалена розпорядженням КМУ від 11.02.2016 р. № 92-р (в редакції розпорядження КМУ від 24.12.2019 р. № 1418-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#Text>
2. Державний веб-портал бюджету для громадян Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.
3. Бюджетна класифікація, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 14.11.2011 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#n49>.

**XI Всеукраїнський конкурс
наукових есе, приурочений пам'яті
видатного вченого-економіста С. І. Юрія**

ЖУРІ

**Одинадцятого Всеукраїнського конкурсу наукових есе,
приуроченого пам'яті видатного вченого-економіста С. І. Юрія**

Голова журі:

Ольга Кириленко – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Члени журі:

Вікторія Булавинець – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Світлана Савчук – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Ірина Круп'як – к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

ПЕРЕМОЖЦІ ТА НОМІНАНТИ КОНКУРСУ

I місце

Вонс Євген

студент гр. ПУА-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

II місце

Горбатенко Софія

студентка гр. ЕКФ-14с

Львівський національний університеті імені Івана Франка, м. Львів

Кравчук Діана

студентка гр. ФМПС-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

III місце

Подолян Максим

студент гр. Ф-21б

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський

Бнятова Анна

студентка гр. 172-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Номінанти конкурсу:

Харовська Анна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Едер Еріка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Стахова Софія

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Дискантюк Ірина

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Ленік Максим

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Марчук Дмитро

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Сагатий Максим

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Євген Вонс
студент гр. ПУА-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ЯК ПРІОРИТЕТ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Публічні фінанси під час війни зазнали системних змін, які вплинули на всі сфери соціально-економічного життя держави. З початком повномасштабного вторгнення Україна опинилася перед необхідністю кардинально переглянути структуру публічних видатків, пріоритети бюджетної політики та механізми фінансування соціальної сфери. Основним напрямом фінансового забезпечення за рахунок бюджетних коштів стали оборонні видатки, які охоплюють закупівлю зброї, виробництво боєприпасів, матеріальне забезпечення військовослужбовців та підтримку сектору національної безпеки країни.

Фінансова складова державної політики країни у воєнний час відображає не лише економічну, а й моральну відповідальність держави перед своїми громадянами. Одним із найчутливіших напрямів сьогодні є фінансування реабілітаційних центрів для ветеранів. У довоєнний період їх утримання здійснювалося переважно за рахунок коштів державного бюджету, проте фінансові ресурси були обмеженими, що ускладнювало доступ до якісних реабілітаційних послуг. З початком війни кількість поранених військових і цивільних осіб різко зросла, що призвело до збільшення потреби у пошуку додаткових джерел фінансування.

У 2024 р. уряд розширив фінансування програм з реабілітації військовослужбовців через Національну службу здоров'я України (НСЗУ), виділивши на ці цілі близько 6 млрд грн [1]. Важливу роль дограли міжнародні партнери, зокрема USAID, ПРООН, Червоний Хрест та інші, які надавали допомогу у відновленні інфраструктури нашої країни, підготовці кадрів і закупівлі обладнання [2]. Проте навіть за таких умов спостерігається нестабільність фінансових потоків, затримки з оплатою послуг та зростання потреб закладів охорони здоров'я. У випадках, коли коштів бракує, державні програми часто виконуються частково, а заклади змушені самостійно шукати джерела підтримки. Це створює ризик соціальної нерівності, коли доступ до реабілітаційних послуг залежить від місця проживання, рівня забезпечення громади або наявності міжнародних донорів. У результаті виникає дисбаланс між задекларованими державою соціальними гарантіями та реальними можливостями їх реалізації.

Фінансове забезпечення системи реабілітації має не лише медичний, а й соціально-економічний ефект. Інвестиції в здоров'я ветеранів – це вклад у людський капітал, що визначає потенціал відновлення економіки після війни. Кожна гривня, спрямована на реабілітацію, зменшує майбутні витрати на соціальні виплати, підвищує рівень зайнятості, продуктивність праці та

соціальну інтеграцію учасників бойових дій. Тому фінансування реабілітаційних програм необхідно розглядати як елемент політики довгострокової фінансової стабільності держави.

На мою думку, для посилення фінансової стійкості системи реабілітації ветеранів доцільно створити єдиний державний стабілізаційний фонд, який забезпечуватиме безперервність фінансування Центрів реабілітації військовослужбовців незалежно від поточних бюджетних коливань за рахунок коштів, зібраних на добровільній основі волонтерськими організаціями, надані суб'єктами підприємництва та доброчинних фондів. Важливо, також, закріпити на законодавчому рівні безумовне право ветеранів на безкоштовну реабілітацію та заборонити скорочення цієї статті видатків під час секвестру бюджету. Ефективним інструментом може стати залучення бізнесу через систему податкових стимулів для компаній, які інвестують у розвиток реабілітаційних центрів або соціальних проєктів для ветеранів. Крім того, необхідно запровадити цифрову платформу обліку зібраних коштів, яка дозволить відстежувати їх рух, результати лікування і реабілітації, потреби конкретних закладів охорони здоров'я, реабілітаційних відділень у режимі реального часу.

Підтримка ветеранів у воєнний та повоєнний періоди є показником зрілості фінансової системи держави та довіри суспільства до інститутів влади. Стабільне фінансування цієї сфери має не лише гуманітарний, а й стратегічний вимір. Від нього залежить соціальна згуртованість, рівень довіри громадян до держави та здатність суспільства відновлюватися після масштабних потрясінь. Публічні фінанси мають стати інструментом не виживання, а розвитку з орієнтацією на людину, її гідність та відновлення потенціалу кожного громадянина, який захищав країну.

Мій власний досвід проходження реабілітації після служби в ЗСУ свідчить про те, що навіть за наявності державних програм з реабілітації військовослужбовців гострота дефіциту фінансових ресурсів держави не дозволяє забезпечити безперебійне фінансування. Саме тому формування ефективної фінансової архітектури підтримки ветеранів має стати пріоритетом державної політики в країні. Успішне вирішення цього питання означатиме не лише відновлення економічної стійкості, а й зміцнення морального фундаменту нації. Проблеми фінансування у сфері реабілітації – це не просто питання розподілу коштів, це показник зрілості суспільства, його цінностей і ставлення до тих, хто заплатив найвищу ціну за свободу України.

Список використаних джерел:

1. Доступна та якісна реабілітація для кожного українця. URL: <https://moz.gov.ua/uk/reabilitacija>
2. Програма реабілітації ветеранів та їх родин, що постраждали внаслідок триваючого збройного конфлікту на сході України. URL: <https://caritas.ua/uca/>

Максим Подолян
здобувач гр. Ф-21б,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський

РОЗДУМИ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА

Вибір майбутньої професії для мене, як і для будь-якого абітурієнта, був надто відповідальним і водночас нелегким кроком. Складність полягала в тому, що серед великої розмаїтості професій треба було обрати одну, яка дасть змогу розкрити свій потенціал, реалізувати себе як особистість та фахівця своєї справи. Я знав, що вибір професії, яка не відповідає особистим уподобанням, призведе до розчарування та відсутності перспектив для розвитку. Розумів, що мій вибір має бути усвідомленим, щоб жодного разу не пошкодувати про нього. З цього приводу С. І. Юрій писав: «переконаний, що освіта сьогодні – надзвичайно важлива сфера людської діяльності. Формування духовно багатішої особистості передбачає розвиток індивідуальних, загальних і спеціальних здібностей людини».

І ось я – «фінансист», опановую фінансову сферу. Обираючи цю професію я не прагнув отримувати великі прибутки. Мене не спонукала любов до грошей, бо, як зазначив С. І. Юрій: «Якщо замість очей – дзеркала душі – в людини буде, як тепер кажуть, по два долари, то людина втратить свою сутність». Ці слова все ще надзвичайно актуальні сьогодні.

Сфера фінансів завжди привертала до себе підвищену увагу молодого покоління. Переконаний, що вона відкриває широкі можливості для професійного зростання, забезпечує доступ до високооплачуваних та престижних професій, а також створює передумови для заможного та стабільного майбутнього. Сьогодні вміння грамотно управляти фінансами не лише є цінною навичкою для суб'єктів господарювання чи окремого індивіда, а й важливим чинником функціонування держави загалом.

Вважаю, що професія фінансиста має доволі велике значення для суспільства, оскільки фінанси становлять основу економіки будь-якої держави. Проф. С. І. Юрій стверджував: «Фінанси – основа економічного іміджу держави, добробуту народу, база економічної політики». Погоджуюся із думкою науковця, що фінанси – це фундамент економіки. Без стабільної фінансової системи неможливо сформувати позитивний економічний імідж держави, забезпечити добробут народу чи результативну економічну політику. З цитати розумію, що професія фінансиста важлива для суспільства і потребує залучення до лав працівників фінансової сфери мотивованих фахівців, які прагнуть навчатися, розвиватися та робити свій внесок у спільне благо.

«Серйозна наука завжди була справою виняткової суспільної вагомості, адже торувала магістральні шляхи розвитку не лише окремих народів, а й людства в цілому», – зазначав С. І. Юрій. Ці слова актуальні в умовах сучасної військової ситуації, коли на передньому плані опиняються не тільки військові

дії, а й економічна стійкість держави. У цей складний час значення науки, зокрема фінансів, набуває особливої ролі: саме від професіоналізму фінансистів залежить результативне управління ресурсами, підтримка стабільності бюджету та економічна безпека держави. З огляду на це серйозна наука стає не лише основою для розвитку, а й головним чинником, який дає змогу державі протистояти викликам та зберегти цілісність.

Вважаю, що кожен громадянин є важливим гвинтиком у великому механізмі держави, де кожному відводиться його унікальна роль. Обрана професія фінансиста передбачає відповідальність за ефективне функціонування економічної системи. Поки що я здобувач, тому моє завдання – здобути ґрунтовні знання, розвинути навички аналітичного мислення та навчитися ухвалювати правильні рішення. Саме зараз закладається основа моєї професійної компетентності фінансиста, яка є важливим чинником фінансової стійкості держави.

Часто люди звинувачують президента, уряд, органи місцевої влади, керівництво закладу, де працюють чи навчаються, і вважають їх причиною більшості проблем. Проте треба задуматися, чи досконало ми виконуємо свою роботу? Адже легше перекласти провину на когось іншого, аніж визнати, що результат залежить від професіоналізму кожного з нас. Механізм працюватиме безперебійно лише тоді, коли кожна деталь ефективно виконуватиме свою функцію. Як наголошував проф. С. І. Юрій: «Перевагу матиме той, хто запропонує якість».

Вважаю, щоб не допустити непоправних наслідків, потрібно докласти значних зусиль. Упевнений, Україна досягне високого рівня розвитку, однак для цього необхідно подолати всі труднощі. Це може зробити нове покоління – фінансово грамотне, виховане в патріотичному дусі, загартоване знаннями, вірою в краще майбутнє, з незламним стрижнем сили волі та серцем, переповненим любов'ю до своєї вітчизни. Згадуючи студентську юність, С. І. Юрій занотував: «Життя – це складний лабіринт, коридорами якого мандрує пам'ять. Пам'ять епохи, пам'ять держави, пам'ять родини. Це, мабуть, одна з небагатьох властивостей, яка робить людину Людиною, трепетно оберігає минуле, карбує сьогодення, закладає цеглини добра у фундамент майбутнього... На жаль, пам'ять буває різною! Найкращі ліки для неї – це людяність, порядність, справедливість, самопожертва на благо інших».

З огляду на сьогоденню ситуацію ще буде багато випробувань, але, як писав С. І. Юрій, «зроблено багато, але ще більше треба зробити. Не можна зупинятися на досягнутому». Ці влучно написані слова підкреслюють вагомість безперервного процесу, що також є ключовим у сфері фінансів, оскільки тільки результативне впровадження реформ, фінансова грамотність населення, стратегічне планування дадуть змогу забезпечити прозорість, стабільність та зростання національної економіки.

З огляду на вищевикладене уявляю портрет майбутнього фінансиста: ...молодий, працьовитий, здатний зважено ухвалювати рішення та водночас готовий ризикувати, мобільний, а головне – володіє високим рівнем фінансової

грамотності. На переконання проф. С. І. Юрія, «теперішній фінансист – не тільки скарбниця знань, умінь, досвіду, а й людина, яка усвідомлює важливість прийнятих рішень, відчуває власну відповідальність за результати і має здатність передбачити майбутнє».

Вірю, що ще не раз перегортатиму сторінки наукових надбань проф. С. І. Юрія, перечитуватиму, замислюватимуся. У наукових публікаціях ученого мене вражають його високий інтелект, проникливий розум, невтомна праця і культура визначного науковця, видатного організатора та просто чудової людини.

Отже, варто прислухатись до переконань С. І. Юрія, що «освіта і наука повинні стати пріоритетними напрямками для держави, адже від них залежить її майбутнє». З огляду на це я як фінансист беру за приклад життя та наукові досягнення видатного вченого, буду здобувати нові знання та практичні навички, відповідально ставитися до обраної професії, докладати максимум зусиль, щоб виправдати почесне звання фінансиста. Упевнено досягатиму мети й переконаний, що знайшов своє покликання та здійснив свою мрію.

Список використаних джерел:

1. Ректор ТНЕУ Юрій С. І. «Освіта і наука повинні стати пріоритетними напрямками для держави, адже від них залежить її майбутнє». *Дзеркало тижня*. 2008. 16–22 лют. (№ 6). С. 15.
2. Юрій С. І., Десятнюк О. М. Не такий страшний конфлікт інтересів, як його наслідки. *Голос України*. 2010. 02 груд. (№ 227). С. 20–21.
3. Юрій С. І. «Шлях до успіху – це щоденна наполеглива праця, помножена на чіткий стратегічний план, орієнтацію на передовий світовий досвід, відкритість для співпраці з вітчизняними та зарубіжними партнерами». *Свобода*. 2010. 30 черв. (№ 52). С. 5.
4. Юрій С. І.: бібліогр. покажч. / бібліотека Терноп. нац. екон. ун-ту; уклад. Л. А. Струтинська; відп. за вип. та автор вступ. ст. К. З. Возьний. Київ: Знання, Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 103 с.

Анна Бнятова
студентка гр. 172-2,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Після початку повномасштабної війни у 2022 році життя всіх українців кардинально змінилося. Якщо раніше головною метою фінансової політики України було зростання економіки та забезпечення стабільності, то сьогодні на перший план виходить захист країни та пов'язаний з ним людиноцентризм. У центрі останнього мають бути українці, які найбільше постраждали від війни: внутрішньо переміщені особи (*далі* – ВПО), люди, які втратили своє житло, поранені військові та цивільні, діти-сироти, ветерани, військові та члени їх сімей.

Кабінет Міністрів запропонував проєкт Закону «Про Державний бюджет України на 2026 рік», відповідно до якого сукупні видатки на програми соціальної підтримки у 2026 році складуть 467,1 млрд грн. З початку 2026 року прожитковий мінімум зросте з 2920 до 3209 грн. в розрахунку на місяць на одну людину. На виплати для ВПО у державному бюджеті України на 2026 рік передбачено понад 72 млрд грн, з яких близько 39,6 млрд грн буде спрямовано на допомогу з проживанням – це набагато більше, ніж було в попередні роки. На 6,1 млрд грн більше, ніж 2025-го, уряд запланував на підтримку ветеранів – 17,9 млрд грн. З цієї суми: на компенсацію вартості житла для ветеранів з інвалідністю I і II груп – 5,7 млрд грн; на психологічну підтримку, професійну адаптацію, проєкти підтримки й одноразову грошову допомогу – 4 млрд грн; будівництво й утримання національного меморіального кладовища – 4 млрд грн [1]. Також ще одним важливим кроком є збільшення прожиткового мінімуму із 2920 до 3209 грн. Держава намагається підтримати населення у складних умовах воєнного стану. Заплановано значно збільшити фінансування програм підтримки для ВПО.

Суттєво збільшений обсяг фінансування свідчить про прагнення уряду посилити увагу до проблеми забезпечення належного рівня добробуту українців та їхніх потреб, відповідним чином реалізуючи політику соціального захисту населення. За словами професора С. І. Юрія: «Соціальний захист населення – це система заходів..., що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто її матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства. Головною метою соціального захисту як складової соціальної політики держави є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової належності, можливості вільно розвиватися, реалізувати власні здібності. Отже, державні механізми щодо забезпечення соціального захисту спрямовані на кожную людину і стосуються не лише найменш забезпечених категорій, а й населення загалом» [2, с. 471].

В Україні вже сьогодні проводяться певні заходи для збільшення виплат і покращення життя всіх малозабезпечених осіб, людей, які втратили домівку, отримали поранення, військовослужбовців і ветеранів: учасники бойових дій мають право на безоплатне отримання ліків, військові пенсіонери – на житлово-комунальні пільги, також особи з інвалідністю можуть безоплатно користуватися всіма видами міського транспорту, для внутрішньо переміщених осіб уряд виділив кошти на облаштування тимчасового житла та запроваджує додаткову одноразову виплату для працюючих переселенців.

Проте однією з найголовніших особливостей соціальної політики України, особливо в умовах воєнного стану, залишається пенсійне забезпечення військовослужбовців. Незважаючи на збільшення надбавок і доплат, фінансовий стан учасників бойових дій залишається критичним. Вони не спроможні задовольнити свої мінімальні потреби, бо зростає вартість продуктів харчування, необхідних ліків, підвищуються ціни на житло, медичні послуги. Це люди, які присвятили своє життя службі в армії та захисту України, проте сьогодні вони залишилися без необхідного пенсійного фінансування.

Отже, людиноцентрична фінансова політика – це не тільки допомога сьогодні, а й необхідна інвестиція у майбутнє, тому держава повинна віддати належне людям, які найбільше постраждали від війни – забезпечити їх гідним соціальним захистом, доступом до медичних засобів, житла, освіти, належного працевлаштування. Ми не маємо забувати, якою ціною дається нам боротьба за свою незалежність: за офіційними джерелами на сьогодні, щонайменше 60-100 тисяч українських військовослужбовців загинуло, 400 тисяч військових поранено, близько 4,6 мільйона отримали статус ВПО. Усі вони та члени їхніх сімей заслуговують на гідне, фінансово забезпечене, життя.

Список використаних джерел:

1. Калашник П., Павленко Д. Уряд погодив проєкт бюджету на 2026 рік: підвищення мінімалки, майже 3 трлн грн на армію та потреба у \$46,5 млрд від партнерів. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/uryad-pogodiv-proekt-byudzhetu-na-2026-rik-pidvishchennya-minimalki-mayzhe-3-trln-na-armiyu-ta-potreba-u-465-mlrd-vid-partneriv-15092025-32627> (дата звернення 15.09.2025 р.)
2. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Письменний В. В. Бюджетна система: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.

Софія Горбатенко
студентка гр. ЕКФ-14с,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів

ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ

Коли світ занурюється в темряву у буквальному сенсі, коли міста залишаються без світла, – саме тоді народжується усвідомлення справжньої сталості. Український досвід показав – навіть у війні можна будувати зелену енергетику, навіть серед руїн думати про майбутнє. Сталість починається не з комфорту – вона народжується в адаптації. Людство неодноразово опинялось на межі виживання, і кожного разу проходило болісну, але необхідну трансформацію. Невизначеність – це не кінець, а каталізатор розвитку. Коли українські міста гаснуть під російськими ракетами, з'являється інше світло – внутрішнє. Саме в такі моменти народжується справжня сталість: здатність думати про майбутнє, коли саме теперішнє дихає тривогою.

Україна не вперше проходить через періоди невизначеності. Під впливом значних факторів формувалась історична сталість нації – від відродження після голодомору, через Чорнобиль, до Майдану й війни. Кожна криза перетворювалась на етап самоусвідомлення. Як приклад, Україна, страждаючи від декількох абсолютно руйнівних голодоморів, стала одним із найбільших експортерів пшениці. Ця колективна пам'ять зробила українців здатними не лише виживати, а й створювати сенси з болю. Сьогодні ця здатність до відродження проявляється знову – але вже в новому контексті: війни, кліматичних викликів та технологічних змін. Україна сьогодні є, без перебільшення живим прикладом того, як глобальна невизначеність може проявлятися у своїй найжорстокішій формі.

Повномасштабна війна, розв'язана Росією оголила слабкі місця світового порядку. У країні, де ще кілька років тому точилися дискусії про тарифи та економічне зростання, на перший план вийшло питання виживання – фізичного, енергетичного, історичного. Коли дрони руйнують електростанції, а люди працюють при звуках генераторів, Україна не просто бореться за незалежність, вона водночас стає символом адаптації в умовах тотальної непередбачуваності та безпекових ризиків. Під час відбудови міста не просто ремонтують, а переосмислюють. Школи, лікарні, житлові будівлі проєктуються як енергетично автономні: з сонячними панелями, тепловими насосами, системами накопичення енергії. І що цікаво – ця адаптація відбувається не лише у військовій, чи політичній або енергетичній площині, а й у технологічній. Саме під тиском невизначеності країна почала активно впроваджувати цифрові сервіси, розвивати альтернативні джерела енергії, шукати нові економічні моделі. Як підкреслював у своїх працях професор Сергій Ілліч Юрій, ефективна «зелена» трансформація потребує продуманої фінансової політики та

механізмів державного і місцевого фінансування, що поєднують інфраструктурні інвестиції й довгострокову фіскальну стійкість. Цей аналітичний акцент підтримує думку – відбудова не може бути лише технічною задачею – вона вимагає економічних інструментів, здатних перетворити кризу на сталий розвиток. Енергетична криза яку викликали російські атаки, змусила українців задуматись про те, що раніше говорили лише на глобальних форумах: про стійкість, енергонезалежність і переосмислення споживання. Таким чином, досвід України – це не лише трагедія війни, а й унікальний урок для світу: як суспільство може вижити й навіть розвиватись, коли звичайний порядок зруйновано. Її приклад демонструє, що глобальна невизначеність – це не тільки страх перед майбутнім, а й можливість для оновлення, яке народжується з хаосу.

Те що сьогодні робить Україна інтуїтивно, – Європа намагається втілити стратегічно. Європейський зелений курс (Green Deal) став не просто планом декарбонізації, а спробою переосмислити саму логіку розвитку: не «зростати за будь-яку ціну», а «виживати розумно». Також ініціатива REPowerEU має на меті звільнення континенту від енергетичної залежності. У Німеччині колишні вугільні регіони перетворюються на «зелені кластери» – там де колись працювали шахти нині розгортаються виробництво водню. У Данії вітрова енергетика вже забезпечує понад половину споживання електроенергії, а в Нідерландах міста впроваджують розумні системи перероблення відходів і цифровий контроль за викидами. Цей рух не обмежується Заходом: у південній Кореї функціонує модель «розумного міста» Сонгдо, де інфраструктура з самого початку проектувалась як енергоефективна екосистема, а в Сінгапурі ШІ управляє транспортом і споживанням електроенергії. Водночас Європа й Азія стоять перед спільною дилемою: технологічно швидкість не гарантує моральної сталості. Питання полягає вже не лише в тому, як зменшити шкоду природі, а й у тому, як залишитися людиною в епоху автоматизованого світу. Саме тут постає нове визначення сталого розвитку – як балансу між прогресом і людяністю.

Історія показує, що після найглибших криз людство завжди повертається до людини як осердя змін. Після Другої світової війни Японія стала прикладом того, як національна свідомість, дисципліна й колективна культура перетворюють руїни на лабораторію майбутнього. Країна без великих природних ресурсів зуміла створити економіку засновану на знаннях ефективності та повазі до природи. Японці ввели поняття *mottainai* – «не марнуй», що стало філософією екологічної свідомості задовго до появи терміну «sustainability». Сьогодні цей принцип відчутний і в Україні, де громади самі створюють енергетичні хаби, а волонтери вибудовують систему взаємодопомоги, що замінює державні інститути. Людина знову стає центром сталого розвитку – не споживачем, а творцем, не жертвою обставин, а рушійною силою змін. Бо сталий розвиток починається не з урядових стратегій і не з технологій – він народжується там, де люди здатні діяти спільно навіть тоді, коли здається, що все втрачено.

Світ, у якому ми живемо, більше не ділиться на «стабільні» та «кризові» – він єдиний у своїй крихкості. Війни, пандемії, кліматичні катастрофи та технологічні революції зруйнували стару ілюзію контролю. Але саме в цьому хаосі народжується новий порядок – не політичний і не економічний, а людський. Ми бачимо, як у найтемніших містах з'являється світло не з мережі, а з людей. Сталий розвиток – це не стратегія урядів, а здатність серця і розуму залишатися живими, коли здається що все навколо мертвіє. Ми, покоління невизначеності, маємо перевагу перед тими, хто жив у стабільності: ми знаємо ціну крихкого, ми навчилися будувати з уламків, ми зрозуміли що майбутнє – не місце, куди йдуть, а реальність яку створюють. І якщо людство справді хоче вижити – воно має навчитися бути сталим не в комфорті, а у втраті. Бо саме там, де зникає світло, народжується бачення.

Список використаних джерел:

1. Garric A., Streck K. Copenhagen's dream of becoming a low-carbon city. *Le Monde in English*. 7 Sep. 2024. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/09/07/copenhagen-s-dream-of-becoming-a-low-carbon-city_6725196_4.html
2. Singapore public transport operator SBS Transit to trial AI-driven braking system on buses in 2026. *Malay Mail*. 12 May 2025. URL: <https://www.malaymail.com/news/singapore/2025/05/12/singapore-public-transport-operator-sbs-transit-to-trial-ai-driven-braking-system-on-buses-in-2026/176464>
3. Rosado P. Denmark generates a larger share of its electricity from wind than any other country. *Our World in Data*. 08 Oct. 2024. URL: <https://ourworldindata.org/data-insights/denmarks-electricity-has-a-larger-share-of-wind-power-than-any-other-country>
4. Cluster. HYPOS e. V. URL: <https://www.hypos-germany.de/en/cluster/>
5. REPowerEU. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en
6. Європейський Зелений Курс. Екодія. URL: https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html?gad_source=1&gad_campaignid=15172720496&gclid=CjwKCAiAzr bIBhA3EiwAUBaUdYmqZl1Vc2jaf0FRSQd9v1BWmS9gUGZXoak3JvTRCua F30rSITg4MBoCnpAQAvD_BwE
7. Пам'яті професора С. І. Юрія. *Регіональна економіка*. 2012. № 4. С. 214-215. URL: https://ird.gov.ua/pe/re201204/re201204_214_.pdf

Діана Кравчук
студентка гр. ФМПС-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ВІД «ФІНАНСІВ ВИЖИВАННЯ» ДО «ФІНАНСІВ РОЗВИТКУ»: НОВЕ БАЧЕННЯ СТАЛОСТІ

Кожен історичний період має свої виклики, але для нашого покоління це боротьба за розвиток у світі, де стабільності майже не залишилось. Україна знову стоїть перед вибором: знову виживати чи почати розвиватися. Ми звикли шукати шляхи виживання – економічного, соціального, духовного. Сьогодні на часі нове завдання – навчитися будувати фінанси розвитку, систему, яка не просто рятує у кризу, а створює фундамент для сталого майбутнього.

Для мене фінанси – це не лише цифри, бюджети чи банки, а перш за все про людей, оскільки фінансова система – це відображення нашого мислення, зрілості й довіри до держави. Коли ми живемо з думкою «аби вистачило на завтра», ми залишаємося в стані фінансів виживання. Але коли ми починаємо думати «як зробити краще завтра», ми переходимо до фінансів розвитку. У цьому й полягає суть сталості – у здатності бачити перспективу навіть серед невизначеності.

Професор Сергій Ілліч Юрій підкреслював, що фінанси мають бути інструментом побудови суспільства з високими ідеалами. Він зазначав: «Людина, як найвища і найпріоритетніша цінність, повинна бути юридично й соціально-економічно забезпеченою у своїх основних правах, а найвища мета суспільства – досягти того, щоб увесь життєвий простір існування особистості став насправді людським» [1]. Його наукова позиція: фінанси мають формувати довіру, мораль і справедливість. Ці слова актуальні як ніколи, адже війна показала: там, де немає людини в центрі системи, не виживе жодна економіка.

Фінанси виживання – це вимушена реакція, спрямована лише на підтримку найнеобхіднішого: армії, енергетики, соціальних виплат. Це важливий етап, але він не може бути кінцевою метою. Поступово ми маємо переходити до фінансів розвитку – інвестицій у науку, освіту, медицину та цифровізацію. Цей підхід є ключем до відновлення України, адже, як стверджує наукова позиція С. І. Юрія, «Українська нація наукою й освітою приростати буде!» [2]. Моє бачення сталого розвитку – це держава, яка робить ставку на зміцнення людського капіталу. Нам потрібна не просто стабільна економіка, а свідоме суспільство, яке розуміє, що фінансова культура – це зброя, що захищає не гірше за танк.

Для мого покоління розвиток – це відчуття сенсу, коли праця будує країну. Фінанси розвитку мають працювати не на страх, а на мрію, допомагаючи молоді відкривати власні бізнеси, інвестувати у стартапи та створювати соціальні ініціативи.

Сталий розвиток – це також про відповідальність. Ми не можемо чекати, що держава зробить усе за нас. Професор Юрій С. І. зазначав, що суспільні

рухи, які обрали за мету «прогрес і свободу, освіту та культуру, народне самоуправління», завжди стоятимуть за розвиток місцевого самоврядування [3]. Це видно на прикладі українців, які вміють об'єднуватися, волонтерити та збирати гроші на армію. Це приклад фінансів виживання, які перетворюються на фінанси розвитку. Тепер ми маємо навчитися не лише допомагати, а й планувати, створюючи системи, які розвиватимуть країну без постійного “гасіння пожеж”.

Головний виклик для сучасної України – не просто відновити зруйноване, а побудувати нову модель мислення, засновану на впевненості у завтрашньому дні. Фінанси розвитку – це довгострокові проекти, стабільні інституції та справедливість. Це той рівень системної довіри, про який говорив С. І. Юрій: «Ніхто й ніщо так болісно не відчуває кардинальних змін в економіці, як фінансова система держави. Саме вона забезпечує успіх чи невдачу всієї реорганізації господарства, зумовлює піднесення чи падіння політичного іміджу незалежної держави» [4].

Майбутнє України залежить від зміни мислення кожного громадянина. Ми повинні сприймати гроші не як самоціль, а як ресурс для розвитку. Коли кожен українець почне думати не в категоріях “вижити”, а в категоріях “створити”, ми станемо справді стійкою державою. Моє бачення сталості – це філософія життя: перестати сприймати фінанси як проблему і почати бачити в них інструмент змін. Виживання – це страх втратити. Розвиток – це сміливість творити. Настав час, коли кожна гривня повинна означати розвиток.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І. Фінансова парадигма місцевого самоврядування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2004. № 4. С. 6–7.
2. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри: матеріали засідання «Круглого столу» / редкол.: С. І. Юрій, Є. В. Савельєв. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 28–29.
3. Юрій С. І. Фінансова парадигма місцевого самоврядування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2004. № 4. С. 7–8.
4. Юрій С. І., Крисоватий А. І. Державні фінанси як основа соціально-економічного оновлення суспільства. *Фінанси України*. 1998. № 9. С. 9–10.

Наукове видання

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**XI Всеукраїнські наукові читання
пам'яті С. І. Юрія**

12 листопада 2025 року